

palócföld

irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat LIX. évfolyam 2013/3.

Csaplár Vilmos, Csobánka Zsuzsa, Nagy Márta

TARTALOM

“kávéházi szegleten...”

- Nagy Márta Ószentsége, a bérházak tövében megboldogult /
Soha nem te kellesz / Spanyolviaszk / Utódlás 3
- Pallai Károly Sándor Történelemmé ettük / Nagy izé az ablakon /
Fényesen gurulsz / Szétszórt repedések 7
- Filó Mariann szépszis / szűz / ikszipzilonnak 11
- Juhász Tibor Padló / Miskolc 14
- Illés Orsolya Távolság 16

Tarján Bulvár

- Debreceni Boglárka SVT 17

Próza és vidéke

- Csaplár Vilmos Az első és a második szerelem (Regényrészlet) 19
- Győri László Az erkélylakó 34
- Csobánka Zsuzsa A törött cserép / A tó 43
- Szalay Zoltán Rulett 51

Kutatóterület / Illyés 30

- Szele Bálint A szó hatalma
(Illyés Gyula műfordításai) 56

Találkozási pontok

- Mizser Attila A tér metamorfózisai
(Beszélgetés Csemniczky Zoltán szobrászművésszel) 74

Kép-tér

- Fenyvesi Orsolya firkák (kabai lóránt képeihez) 78
- Palócföld “ír, olvas, firkál stb.”
(Beszélgetés kabai lóránttal) 79
- Gáspár István Gábor A létezés sokarcúsága
(Szatmári 75) 82

Ami marad

- Nagy Csilla Lánnyá válik, s útra kel
(Menyhért Anna: *Vándorlány és az elvarázsolt Kiszáros*) 86
- Hajtman Kornél Lehetőségek, perspektívák, értelmezések
(Alabán Ferenc: *Hungarológia és önismeret*) 89
- Csongrády Béla A két Chorin és a többiek...
(Oláh János: *Kohn, a bányász*) 92

A borítón, valamint az 1-18., 78-81., 96. oldalon kabai Ióránt *firkák*. *Felesleges* című sorozatának képei, illetve azok részletei szerepelnek. Az alkotások megtekinthetők a művész honlapján és blogján: www.kkl.mentha.hu, www.kkloor.blog.hu. A 75-77., 88., 91., 95. oldalon Csemniczky Zoltán szobrai láthatók. Forrás: www.csemniczkyzoltan.uw.hu. A Szatmári Béla alkotásait ábrázoló fotókat Gáspár István Gábor készítette (33-34., 42-43., 50., 55., 73., 82., 85.).

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú
Város Önkormányzata

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.palocfoldfolyoirat.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2013-ban megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

NAGY MÁRTA

Őszentsége, a bérházak tövében megboldogult

(egy gótikus stílusú Mária-szoborhoz – megtekinthető a budai Várban)

A szeme keskeny kék csík, az arca színarany.
 Viperafészek az egész haja, orcáin a rózsza
 Téli hajnal. Úgy tartja gyermekét, mintha
 Nem tudná, hogy csak kifaragták, az a testéből
 Való arany. És akkor kezdtem érezni izgő-mozgó
 Testem galaxisát, amikor szuszogtam, hüppögtem
 Előttük, azt a mindennél áttetszőbb vizet csorgatva
 Magamra meg rájuk. Milyen irigy lehet, ő, talpig
 Arany, rám, aki lehet, hogy hitvány vagyok,
 De minden ízem puha és mozog. Csak annyit lát,
 Hogy vadul tátogok, széttárom a karom, és úgy
 Haragszom, hogy fröcsköl a nyálam, reklamálók
 Elpazarolt szeretet miatt, azt mondtátok, az mindent
 Megold, most meg gubbasztok egy kupac nedves
 Szalmán, vakarom a fülem tövét, seprős borral
 Oldom torkom makacs váladékát, hogy végre
 Élesen és tisztán kiáltsak, ne csak krákogjak,
 Hümmögjek, mire való ez, mikor törünk ki ebből
 a koromfeketéből, utálok a saját alomszagom,
 a mindenek szövevénye örökös mozgását,
 a szavak tovafutását a havonta változó aljzatban
 egy olyan erdőben, ahol kőből vannak a fák,
 és vércsöpp a havon helyett széndarabka
 az ajkam meg egy tál hamu a csókom.

Soha nem te kellesz

Tranzitlány-variációk 2.

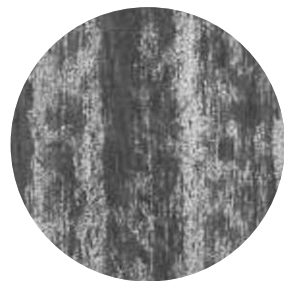
Ha boldogtalanságtól kuszálódunk össze,
Hozzád megyünk, hogy kisimíts minket.
Összelapulunk, hogy ránk fekhess,
Lenyomj a súlyoddal, nyújts ki, mint a tésztát,
Legyünk ehetőek. Süss át minket a szenvedélyeddel,
Nincs forróbb, mint ez a szeretet-kemence,
A leheleted tüze szítja.

Aztán, immár pirosra sülvé,
Bivalyerősen, izmos karokkal
Mi ragadunk meg téged és nyomunk le.
Ellenkezz, attól csak a mi tűzünket szítod:
Nagyon nem tudod te, hogy megy ez.
Pontosan így! Úgy rángatjuk, nyomkodjuk
A hasad, a derekad, mint frissen kibújt jácintot
A visszatérő vihar. Inkább hasonlíts fenyőre
Vízkeresztkor, nehogy már virágozz.

Meghimbáljuk a tested, megdobáljuk,
Először csókokkal, aztán szitokkal:
Soha nem te kellesz. Nem, nem kellesz nekünk.
Mindig van szebb és jobb, akit meg lehet szeretni,
És aztán, ha már a sarokba löktünk, felhúzzuk
A nadrágunkat, elmenőben megcirógatunk,
Mert amúgy aranyos vagy: Ne bántsd már magad!
Miért, miért teszed ezt magaddal folyamatosan?
Megalázunk újra és újra, és még ki is oktatunk:
Legközelebb legyél már okosabb!
Aztán kitesszük az öledet száradni a szélbe,
A lepedőre azt mondjuk, *ezek csiganyomok,*
Házatlan hüllők kúsztak át az ágyon,
Amíg messze voltál, indák fonták be a házat,
Beköltöztek zöld és hidegvérű lények.

Spanyolviaszk

Tákolmány, amit családnak csúfolnak –
De akár a fele, mi ketten, párban;
Nos, ezt úgy hívná ő, hogy szegényszag.
Rémülten nézem a vékony lábadat:
A combom, úristen, veled kövér vagyok.
A farakás a kertben, meg az íriszvirágzás,
A biztató kezdetek langymeleg hava
Megtévesztő volt, mint az utolsó lidérces éjszaka.
Ahogy üvöltött, verejtékezett a lányod,
És hiába akartam, nem mehettem oda.
Pedig te sem tudtad felébreszteni
Szegény kicsikét; nem érti,
Mi ez a dilemma a vérrel meg Istennel.
Apa, ne csináld, kiáltott, és sikolyára
Merültem álomba én: mi ketten sétáltunk,
És lassan elvesztünk, homályban
Vagy kertben, elliptikánk felén.

Utódlás

Elindulok a holdfehér úton, holt ezüst, síkos,
járhatatlan, csillagokkal eltömött. Fejjel lefelé
látszik a vízben, amit én tükrözök; a szappanos
úton, a végén vár az elgurult és elveszett, gyerekestű
lény, olvastam róla a *Gőgös Gúnár Gedeonban*.
Az eltévedt szappangyerek, most, hogy belegondolok,
célját tévesztett ivarsejt, itt cselleng velem,
a testemen kívül, túl a bolygó légkörén.
Még azt sem tudja, fiú-e vagy lány.

PALLAI KÁROLY SÁNDOR

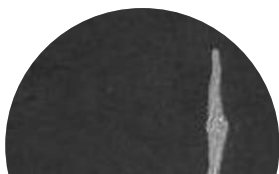
Történelemmé ettük

megözvegyültek az elfeledett idők. tintával írtad a kezedre ezt a mondatot. tegnap együtt vacsoráztunk, történelemmé ettük a tegnapi ízeket. mindig töröm a fejem, hogy mit csináljunk, amitől kicsit boldog leszel. a mai program, hogy ölelkezve gurulunk a hóban és megnézünk egy romtemplomot. minden koncepció nélkül. a várakozó remények között. ígéretekkel dominózunk, hogy lesz majd bőség, csak várjunk még egy-két napot. a lélek peremén. egyre csak várjuk, hogy újra felizzon a hit két állomás között. a szenvedély. hogy megint úgy legyünk együtt, mint mikor nem számítottunk rá. hogy együtt lapátoljuk a havat és a fák kérgén feltörje kezünket a szavakba írt képzelet.

Nagy izé az ablakon

hogy is lehetne másról írni, mikor itt ez a nagy izé. ez az éktelenkedő, korlátszerű dolog az ablakon. itt hagyták vagy idetették. mintha nem először lenne már ez így, de én már ebben sem vagyok biztos. tényleg. szóval idecsinálták az ablakra, így aztán nem látok ki rendesen. nem látom mi történik kint az emberekkel, akik lépcsőházzal lépcsőházra járnak a szeretetért. egy olyan város nyomát keresik, ami nem fekete-fehér kifestőkönyv, hanem örök szavakkal teli, ágyban fekvő emlékekkel megrakott targonca. mint egy nagy rakás színes kábel, amit összelopkodtak a közlekedési vállalatától az évek során. nem látok ki, pedig jó volna tudni, hogy mennek kint a dolgok. most, hogy így kivilágították a várost, egyet jó lenne sétálni is. de nem lehet, amíg az ablakon van ez az izé. én meg hiába kiabálok velük, csak néznek, csőrükkel villanykörtékre mutatnak és csak nem veszik le. minden nap röhögnek, ha összefutunk. én meg mindig elképedek, hogy ilyet lehet. hogy ma ezt meg lehet tenni. itt a hó is, én meg nem látok semmit az egészből. kidobált cetlikkel, pokrócba csavart levelekkel próbálok tartani a kapcsolatot a többiekkel. nem látok semmit és ezt már nem bírom sokáig, úgyhogy inkább megint kinézek, hogy tegnap óta változott-e valami.

Fényesen gurulsz

villódzóan, fényesen gurulsz neki az alkonyatnak. még folytatnád a napot, de a gondolatok itt hagytak. szótlantul, mákosan, felejtőn. hóba lábadnak szemeid, mert már csak emlékek illata leng körbe, de nem megy a rajzolás. hátizsák van nálad. néhányat nyelsz, majd turkálni kezdesz a golyósdezodorok között. keresel. valami zörgő papírba belegyűrt ámulatot, valami telezsongott, hangtalan áhítatot. akármilyen volt, új lapot kezdesz és írod, amit legutóbb meséltem. jöttem hazafelé, és a kukánál figyelt valaki károgó, lobogó gyásszal az arcán. odafordult és azt kérdezte: maga, ugye maga az, aki idehordja ezeket a delfines könyveket mindig. uszodás-fröcskölős hangulatban voltam, de csak szégyenkezve bólintottam és láncra fűztem lépteim. tovább. már évek óta küldték ezeket a delfines könyveket, hetente kettőt, pedig rég lemondtam. valahányszor kinyitottam egyet, mindig moha folyt az ölembe, mint rosszul befáslizott, kiszakadt égből a felejtés. küldték a könyveket. én meg levittem őket a kuka mellé, ha összejött egy nagyobb kupac. mindig olyan furcsa érzésem volt ezektől a könyvektől, mintha fóliába tekerve sózták volna a bőrömet. hátborzongató delfines könyvek. a kukához menet a lépcsőház ajtajánál mindig megálltam elgondolkozni egy kicsit. az volt belevésbe a kilincsbe: Istenem. egyértelmű, hogy bőrönddel indult innen egy új várost kereső. egy valaki. megtorpant rám nézni, aztán a műanyagszagú járda halántékán továbblépkedett.

Szétszórt repedések

az ablak mellett ülök. tél van, nedves félhomály. ideges lettem. eszembe jutott, milyen őrületes ez az egész helyzet és hozzád mentem, hogy megbeszéljük. felugrom a villamosra. tudom, hogy kalandos lesz még az út, mire ott leszek. árkon-bokron átvergődök, hogy odaérjek hozzád beszélgetni az élettelen napok tajtékáról. belépek, s te felnevetsz. kicsit olyan olvadt hóemberes a mosoly, de én nagyon örülök, hogy vártál és még csengetnem sem kellett. fejünkben szétszórt repedések a gondolataink, koccanásra készen. megütközünk a vigasztalások szünetében, a tolakodás nélkül szajkózott szavak magányában. épp azt mondom, majdnem el is felejtettem, hogy pasztörizáltam a munkanélküliséget. így már nyugodtan fogyaszthatja bárki, úgyis lassan ez lesz az egyetlen megfizethető táplálék. galacsint gyúrsz a kezed ügyébe kerülő díszpapírból, én csevegés közepette gyónok és nézem mozdulataid. az ablakon kifelé, sugárzó figyelemmel lógsz az esti fényeken. ahogy itt ülsz, tényleg olyan vagy, mint egy zacskó robbanós cukorka, mint egy tál fagyos poén. ugorjunk vissza inkább a félhomályba, hadd jöjjön a test zuhataga. aztán álmodom. permittel teli estidőben topogtál egy keskeny kis peronon, s az arcátlan félhomályba lázas, lüktető vagon kúszott be. koszosan, árván, motyogva állsz, bőrdönt gurítasz szentjánosbogarak pislákoló holdfényénél és azt fürkészed jövök-e. veled. a vedlő tavaszban, tengerpartra kifeküdni, ott olvasni kondenzcsíkok között, padokon, nadrágtalanul éjszakázni, átimbolyogni a szűrős életen.

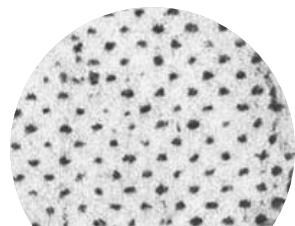
FILÓ MARIANN

szepszis

nem szeretem, ha egyes szám
harmadikban beszélsz rólam,
pedig ott rágom a körmöm a másik
szobában. olyankor, mint egy máglyán
égő eretneket, büntetsz azért, amit vallok,
és azért is, amit nem.

mindig hallom, hogy két dudás,
pubertás-láz, meg hogy én
vagyok a kicsinyített másod.
na ne. inkább harakiri egy
vattacukor
pálcájával.

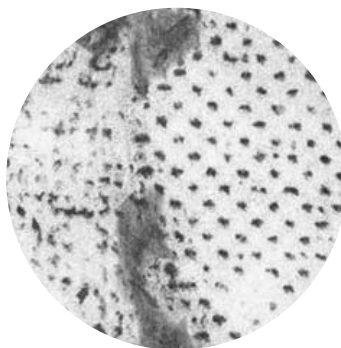
keresztre feszíteném magam,
ha tudnám.

SZŰZ

isteni vonalak
szeretkezése a szád
elég egy sóhaj
már a nulladik percben
és lepattogzik tudómról
az a prűd, keresztény máz

száguldanak irhámiban
az agonizáló idegek
míg meztelen ujjaimat
felmetszik hajszálaid
miközben rátalálok
a levetett csipkerejtélyre

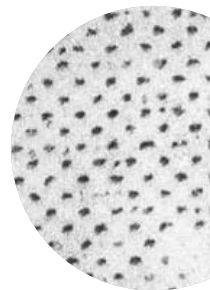
ikszipszilonnak

szinusz-
görbe
voltunk
vagyunk
leszünk

szélső-
érték
vagy te
s egyben
zérus-
helyünk

koordi-
náta-
rendszer
fattyú
pontja

másod-
fokú
megol-
datlan
maradt
gondja

JUHÁSZ TIBOR

Padló

A váróterem régi portréit
nézed, barna bőrkabátos, sárga
kapucnis, szemüveges életek.
A dobogós műszakok túlélői ők,
amiket még azokban a működő
gyárakban húztak, ami Salgótarján
múltjának fekete felhőjeként oszlik
a város iparformái felett.

Otthon talán bekapcsolják,
halkra veszik a tévét, hírek
és olcsó filmek történeteit bámulják,
vagy olyan műsorokat, amiknek
helye nem is lehetne máskor.

Most itt ülnek veled,
a sötét-világos négyzeteket,
felváltva a digitális menetrendet
nézitek, próbáljátok meghallani
a zöld számok kattogását.

Miskolc

Egy könyvtárból jöttünk,
ahol két költő vezetett
egy beszélgetést. Minden város
szebb lesz az éjszakától,
mondtad a Centrumban,
de nekünk gondolkodnunk
kell benne. Mintha nem lenne
maradásunk, csak vonatkozó
hangjainkkal voltunk jelen,
ezt az öltözött kuszaságot
amúgy sem nevezném otthonnak,
ahol egy idő után ízetlenné
válík az élénk rakott étel.

Később a dohányzóban
filmekről beszélgettünk,
az időzítés fontosságáról
és hogy mennyire is számító
a rendező, hogy megalkotta
a főszereplő fogalmát.
Bár szerettük volna hinni:
az irónia egyéniségünk,
tudtuk, pár óra múlva
elkezdí majd a fehéredést
a keleti várostető,
és lesz olyan világos,
hogy megszépüljön tőle.

ILLÉS ORSOLYA

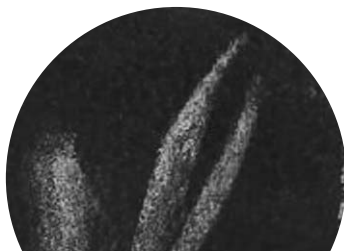
Távolság

Most olyan üres minden,
mintha Isten egy pillanatra
magára hagyta volna a Világot.

– Hallgatag fűszálak
reményvesztettsége és magánya.

Az elhagyott tájban
a fűrésztávolság zaja:
ökölcsapás az asztalon.

Minden szétesett.
Emlékek egyre tűnő ablakképe fojtogat.
Pattogó esőcseppek az üvegen.
– Elmosódik a kép.

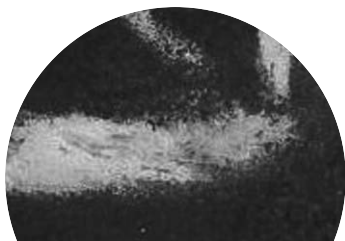

SVT

DEBRECENI BOGLÁRKA

Pusi engedett Menyétnek. Mivel hitt abban, hogy a lelkek újra és újra leszületnek, hogy kijavítsák az előző életekben elkövetett hibáikat és levezekeljék bűneiket, felcsigázták a Spirituális Választerápiában rejlő lehetőségek. Menyét figyelmeztette, bár a terápia célja megtalálni a régmúltban elszenvedett sérüléseket, korlátozó elképzeléseket, melyek egészségügyi, lelki problémákként, embertársi konfliktusokként jelentkeznek, fóbiákat, függőségeket okozhatnak, valamint támogató eszmékkal helyettesíteni a negatív beidegződéseket, megtisztítva a testet és a szellemet, bizonyos kérdések feszegetése nem várt következményekkel járhat, ezáltal a kiváltó okok mibenlétét nem ajánlatos felfedni, csak ha feltétlenül szükséges a személyiségfejlődés szempontjából. Pusi megértette, amit mondott, de tisztában volt azzal, hogy kíváncsiságát ily módon nem elégítheti ki, ugyanis természetéből adódóan képtelen kezelni a helyzeteket, amennyiben nem ismeri pontosan a szitut, nem véletlenül lett oknyomozó riporter. Nyugtalanná vált, azt tervezgette a kocsiban a hazafelé vezető úton, miként fog együttműködni felettes énjével, hogy megnyissa az információs csatornát, képtelen volt Menyétre figyelni, aki vadmalacokról, borókabogyókról áradozott, valami áfonyadzsemet is emlegetett, talán a karácsonyi vacsorán agyalt. Miután leparkoltak, Menyét kipanaszkodta magát a hangzavar miatt, amihez, habár rendszeresen látogatta Pusit, nem tudott hozzászokni, kertvárosi környezetben élt tinédzserkora óta, a teniszlabdák pattogását hallgatta naphosszat meg a madarak csicsergését, nem a csimák visítózását, a lepukkant vasasladák köhögését vagy a lakótelepi vasajtók

nyikorgását, leültek az étkezőasztal mellé. Menyét kivette a táskájából a lefűzős mappát, egy bársonytasakból ingát varázsolt elő. A pendulumot egy ribizliszem méretű rózsaszín üvegyöngynél fogva tartotta, a lánc végén ék alakú, zöld berill ragyogott, a végtelen türelem, a feltétel nélküli szerelem féldrágaköve. A smaragd erősíti a spirituális látást, megsemmisíti a negatív energiákat, összhangot teremt, magyarázta. Megkezdte a tértisztítást. Az inga úgy járt, mint a motolla. Pusi eleinte unalmasnak találta a dolgot, Menyét felvette a kapcsolatot a Szuperegóval, a kollektív tudattal, aztán ide-oda lapozgatott a dossziében, megállt néhány bonyolult táblázatnál, mantrákat mormolt. Kis idő elteltével megjegyezte, hogy Pusi szuicid hajlamai, szüléstől való félelmei nem előzmény nélküliek, hiszen földi létezésének 80%-ában elveszítette gyermekét, illetve öngyilkos lett. Kezdett izgalmassá válni a dolog, ezért rászedte barátnőjét, tudakolja meg az illetékesektől, joga van-e megismerni néhány konkrét esetet. Hátborzongató rémtörténetek kerültek elő, 1500-as évek, Anglia, pap, megesett cselédlány, zabigyerek, kövezés, szenvedő, múlt századbeli művész, generált halálos betegség révén előbbre jutás a ranglétrán, kereszthalál a pogány Római Birodalomban, szűzlányok vére, cselédek gyilkoló kegyetlen várúrnő, árulás, mérgezés, kíntás, cserbenhagyott partnerek. Pusi kezdett eligazodni az összegabalyodott köldökzinór-labirintusban, tehát egyre jobban izgatta a Menyéttel és az anyjával való tisztázatlan, természetellenes viszonya, leginkább azonban a férje álmának megfejtése érdekelt, miszerint a férfi balesetet szenvedett, ám hiába telefonált, nem sikerült elérnie sem az öccsét, sem őt, és amikor hazavánszorgott véresen, intim helyzetben találta a két, számára legfontosabb embert. Azelőtt sosem emlékezett az álmaira. Az inga ismét vadul pörgött, először az évszámot mutatta. 1941. A hely Berlin. Pusi jó módú, német kereskedőcsalád sarja volt, ereiben nemesi vér csörgedezett, a férje imádta, mégsem bizonyított az ágyban, emiatt katonatiszt öccsével csalta, teherbe esett, Dél-Franciaországba menekült kedvesével, nehogy fény derüljön szegényére, megszülte és pöcegödörbe fojtotta ivadékát, majd főbe lőtte magát. Szeretője hazatért Németországba, elkeseredésében belépett az SS-be, a saját emberei ölték meg hazaárulásért, mert nem mészárolt le ártatlan embereket. Menyét elsápadt. Azt mondta, már érti, miért szorult össze a gyomra, amikor meghallotta az esőben a csizmák sarkának ütemes kopogását az ismerősnek tűnő Platz der Republikon, a Reichstag előtt. Pusi megkérdezte, az anyja volt-e az a csecsemő. Az inga igent mutatott.

Az első és a második szerelem*

CSAPLÁR VILMOS

Az Úttörővasút toborzói közül az egyiknek már belépéskor föltűnt az iskolapadból felé áradó, derűs tekintet, és ezt úgy értelmezte, hogy ha a többieket nem is, a mosolygós tanulót érdekelni fogja az ajánlatuk. András az igazgató előzetes bejelentése után várta a napot, de amikor eljött az idő, az öröm mellett meg is lepődött. Nemcsak ő, az egész osztály. Egy rövid, de erőteljes kopogással egyidőben kicsapódott a terem ajtaja. Elsőnek az igazgató, mögötte az osztályfőnök jelent meg, és utánuk nem akart véget érni a bevonulás. András egyrészt azt nézte, hogy meddig folytatódik az érkezők sora, másrészt, hogy kik azok, akik már bejöttek. Mivel a kettőt egyszerre nem figyelhette, a tekintete ide-oda ugrált az ajtó és a bent lévők között. A sötétkék egyenruhás fiúk és lányok az osztályban, a katedra előtt, szokatlanul hatottak. Az egyik fiúnak élből végződött elöl a sapkája, és táská lógott az oldalán, egy lány pedig, elhelyezkedve az érkezés szerinti sorban, azonnal lekapta a sildes tányérsapkáját. Később kiderült, hogy a táskás is, a lány is kalauz, és a kalauzok párban végzik a munkájukat, de csak egyikük hord táskát. Barna hajzuhatag ömlött a vállára. Egy gimnazista korú, kopaszodó, langaléta fiú halkán utasította, hogy vegye vissza a sapkát. Nem lehetett hallani, csak kikövetkeztetni. A lány engedelmeskedett, kezdte alágyúrnival a haját, mire a langaléta bosszúsan intett, hogy most már mindegy, a haj maradhat. Közben beért az utolsó látogató, egy tányérsapkás fiú, aki nyeles jelzőtárcsát szorongatott a kezében, melynek az egyik felét zöldre, a másikat pirosra festették. Később a langaléta azt is tudatta az osztállyal, hogy a tárcsás a forgalmista.

A langaléta ifivezetőnek nevezte magát (ő volt az, akinek belépéskor föltűnt András derűs tekintete), s mindjárt az elején a társaival együtt bemutatkozott. Som Dezsőnek hívták. Megkérdezte az osztályt, hogy ki tudja, mi az az ifivezető. Senki nem jelentkezett, mire kilátásba helyezte, hogy majd ezt is elmondja. Előbb az Úttörővasút történetéről kívánt beszámolni. Első motorvonati szerelvénye, mesélte többek közt, a Camot 001 pályaszámú sínbusz és Cax 501, Cax 502 pályaszámú mellék kocsijai voltak, ez a szerelvény alkotta az elsőként közlekedő vonat szerelvényét az 1948. július 31-i megnyitó ünnepségen. Fölmutatta az alábbi fényképet, majd körbeadta.

A motorvonati szerelvényt, folytatta abban a reményben (ezt a reményét ki is fejezte), hogy az osztály a szerelvény tanulmányozása közben a szavaira is képes figyelni, a Magyar Államvasutak megrendelésére az Újpesti Karosszéregyárban készítették. A szerelvényt, ha nem következik be épp akkor a „fordulat éve”, vagyis a Magyar Kommunista Párt győzelme, valószínűleg a nyíregyházi keskeny nyomközű Városi Vasúton állították volna forgalomba. Erre utal, jegyezte meg, hogy tervezésüknél a nagyobb sebességű sínbuszok építésénél nyert tapasztalatokból indultak ki. A kocsikat alacsony kocsiszekrényrel és alacsony padlómagassággal szerkesztették. Addig szokatlan megoldást választva a kocsiszekrényeket teljes egészében hegesztett kivitelben gyártották. A motorkocsi és mellék kocsijai 80 kilométer per óra sebességgel való közlekedésre voltak alkalmasak, azonban a megengedett legnagyobb sebességük 30 kilométer

per óra lett úttörővasútként. A csoport egyetlen felnőtt (és kövér) tagja, az Úttörőszövetség képviselője, aki Epres István néven kezdte a bemutatkozások sorát, ekkor rászólt Som Dezsőre, hogy „ebből talán elég lesz ennyi”, de az ifivezető engedélyt kért rá, hogy még „egy pár szót” hadd mondjon „a témánál maradván”. A motorkocsit és a mellék kocsikat, mondta Som, miután az Úttörőszövetség képviselője ingerülten bár, de bölintott, a Fogaskerekű Vasúton szállították a Széchenyi-hegyi motorszínbe az Úttörővasút első szakaszának megnyitását megelőzően. Még ekkor se hagyta abba, csak lélegzetnyi szünetet tartott. A motorkocsi és mellék kocsijainak szolid méretei, szögletes élektől mentes formája pontosan illettek az Úttörővasút hangulatához, hadarta, hogy félbe ne szakíthassák, aminek az esélye egyre nőtt. A járművek színezését is az úttörők vörös színű nyakkendőjéhez igazítva választották meg. A gyerekek „Kis Piros”-nak, majd „Kis Piri”-nek nevezték. Előkapta a zsebéből és fölmutatta az alant látható fényképet, mely a Kis Piri Fogaskerekű Vasúton való szállítását örökítette meg.

Az Úttörőszövetség képviselője nem engedte, hogy ezt is körbeadja. Könyörtelenül kirántotta a kezéből, zsebre vágta, és átvette a szót. (Így nem került sor annak a kifejtésére, hogy mi az ifivezető.) Rátért a jövetelük céljára, a toborzásra. Ékes szavakkal ecsetelte, hogy a vasutat a Párt és az állam azért hozta létre, hogy a gyerekek felelősségtudatát és kötelességtudatát fejlessze, valamint úttörővasutasnak lenni egy úttörő számára mekkora dicsőség, majd az egyenruhás gyerekek közreműködésével bemutatta,

hogy ez milyen munkát jelent. Intésére a válltáskás kinyitotta a táskáját, egymás után fölmutatta, hogy miket tart benne. Letépett a jegytömbről egy jegyet, a lyukasztóval kezelte, vagyis két helyen átlyukasztotta, majd a hosszú hajú lány körbejárt a teremben a jeggyel, hogy azt az osztály közlelő is szemrevételezhesse. A forgalmista fiú ezalatt eljátszotta, hogy ha érkezik a vonat az állomásra, a táblája piros felét kell fölmutatnia, ha indul, akkor a zöldet. Többször belefűjt a nála lévő sípba.

+

Andrásnak tetszett, hogy a sötétkék egyenruhához kihajtott gallérú, fehér inget kell viselni és fehér zoknit. Elsőként írta alá a jelentkezési lapot.

Egy tanfolyam elvégzése után a gyülekezési bázison, a Hűvösvölgyi végállomáson kellett jelentkeznie, s némi eligazítás után munkába lépett. Tizenöt csoportba szervezték az állományt, így András tizenöt naponta teljesített szolgálatot, és ha ez a nap nem hétvégére esett, igazoltan hiányozhatott az iskolából. A műszak kora reggeltől délutánig tartott. A tagok minden beosztásban (váltókezelő, forgalmista, naplókezelő, kalauz) jártasok lettek, fölváltva töltötték be a munkaköröket. A kalauzok párosan dolgoztak, András annak a lánynak (Kovács Tündének) a párja lett, amelyiknek a vállára omlott a haja az osztályban.

A közös jegykezelés a következőképpen történt: András elkérte a jegyet az utastól, átadta a társának, aki jól megnézte, két helyen kilyukasztotta, majd András kezébe helyezte. A fiú szintén alaposan megvizsgálta, hogy jó helyen vannak-e a lyukak, csak ezután nyújtotta át a tulajdonosnak. Az utasok közül néhányan, önszorgalomból, ugyancsak ellenőrizték az érvényesítést, mielőtt zsebre tették volna a jegyüket. Az emberek többsége ekkoriban úgyszólván a saját személyes ügyének tekintette az előírásokat, és a szívkön viselték, hogy szabálytalanságok ne történjenek. Ha mégis előfordultak, fölléptek ellenük, például jelentették az illetékes hatóságnak.

András a gyakorló idejének lejártával szerepet cserélt a társával. Ő lyukasztott, és a lány vette el és adta vissza a jegyet, megfelelő ellenőrzés után.

Az úttörővasutasság egyik alapelve az úttörő önállóságra nevelése volt, de a hangsúly nem az önállóságra, hanem a nevelésre került, ennek megfelelően minden rangsorban fölül lévő ellenőrzött (s ha kellett, kioktatott) minden rangsorban alul lévőt. Az újra meg újra ellenőrzés úgy hozzátartozott az vasutas élethez, mint mozdony fűtve és a madarak csivitelése.

Persze minél magasabban helyezkedett el valaki a hierarchiában, annál többet engedhetett meg magának. Az úttörővasút esetében a magasabb szintet az ifivezetők jelentették. Ők általában a kettő közül az egyik végállomáson tartózkodtak, de Som Dezső szinte kizárólag Hűvösvölgyben

töltötte az időt, a kocsiszínbén, a már használaton kívüli Camot 001 pályaszámú sínbusz, más néven a „Kis-Piri” közelében. Ismételten körbejárta, elragadtatással bámulta. Fölkapaszkodott az ütközőre, megtapogatta a kerek lámpákat, sőt, annak ellenére, hogy szigorúan tilos volt, beszállt a vezetőfülkébe, hozzányúlta a karokhoz, gombokhoz, és úgy tett, mintha a motorvonat haladna, és ő vezetné.

Néha eszébe jutottak a kötelességei is. Elterpeszkedett az üzemből lévő szerelvények valamelyikének padján, hogy lehetőleg senki idegen ne ülhesen mellé. Látszólag az ablakon át a tájban gyönyörködött, de a szeme sarkából megfigyelés alatt tartott mindent, ami a kocsiiban történt, különösen a kalauzok tevékenységét. Egyszer észrevette, hogy Gajz András nem adja vissza a kilyukasztott jegyet a társának, hogy az figyelmesen megszemlélje, hanem ő nyújtja át az utasnak. Magához intette Andrást, helyet adott neki a padon. Nem tért rá rögtön a megfigyelt szabálytalanságra, pár pillanatig hallgatott a nagyobb nyomaték kedvéért, majd az iránt érdeklődött, hogy tetszik-e Andrásnak a vasutasszolgálat. Tetszik, bólintott a fiú. Szóval, nyugtázta Som, nem bánta meg, hogy jelentkezett. Nem, rázta a fejét András. Som közben metsző pillantást eresztett a kalauztárs felé, aki az ajtónál várta, hogy tovább haladhassanak. Csakúgy, mint annak idején a toborzásokor az osztályteremben, Tünde most is lekapta a tányérsapkáját, és a vállára zuhant a vastag szálú, dús haja. Som feszült lett, mégse szólt semmit, útjára engedte a kalauzpárt. Csak épphogy érintette az alapproblémát, hogy a jövőben ne András adja vissza az utasnak a jegyet. A társnak ellenőriznie kell a lyukasztást.

A következő műszakkezdéskor nem Som, hanem egy Jávor Kálmán nevű másik ifivezető elvonult egy szobába a kalauztárral, Kovács Tündével. Jávor először visszatekintett az előzményekre. Tündével kivételeztek. Épp azért, hogy a haját alá tudja gyűrti, engedélyezték neki a folyamatos tányérsapkahordást, de ő folyton lekapdossa szolgálat közben. A beszélgetés azzal végződött, hogy vagy levágatja a lány a haját, vagy nem lehet tovább úttörővasutas. A legközelebbi szolgálatig tizenöt napja van, hogy döntsön. Illetve nem, egy héten belül telefonáljon, mert hosszú hajjal ne is jöjjön, és akkor gondoskodniuk kell új csoporttagról.

Tányérsapkát ugyanis a felnőtt korú állomásfőnökökön kívül a forgalomirányítók viselhettek, tehát a csoport minden tagjának tartozott a felszereléséhez tányérsapka, amit viszont csak akkor vehettek föl, ha ebbe a munkakörbe osztották be őket.

Az ország politikai vezetése mindenre gondolt. Ki tudták számítani, hogy a szabadon lengedező, hosszú lányhajak föllazítják a fegyelmet a fiúkban. Országosan is nagyon komolyan vették ezt a témakört. Az áruházakban csakis olyan női ruhákat lehetett kapni, amelyek ellensúlyozták vagy kimondottan semlegesítették a női test vonalait. Maximálisan ügyeltek arra, nehogy

bárkiben szexuális gerjedelem támadjon utcán, egyáltalán nyilvános helyen. A fegyelem szempontjából ezt veszélyesnek minősítették. A fiúk és a lányok külön általános iskolába jártak, plusz a lányokat iskolai köpenyek viselésére kötelezték a gimnáziumokban is, ahol pedig még szintén ismeretlen volt a koedukált osztály fogalma.

A fiúk esetében a hosszú haj lázadásnak minősült. Ha egy tanár szerint egy fiútanulónak hosszabbra nőtt a haja a kelletténél, hazaküldte, a szülőknek pedig üzent az ellenőrző füzetben, hogy sürgősen intézkedjenek. Az utcán árgus szemekkel figyelő rendőröknek jogukban állt az általuk hosszú hajúnak ítélt fiatal fiú járókelőt elkapni és bevinni a legközelebbi borbélyhoz, kényszerhajvágásra.

Tünde viselkedése aznap megváltozott. Kifelé bámult az ablakon, rá se pillantott a jegyekre, mielőtt a tulajdonosok kezébe nyomta volna. Egyszer még a szükséges és begyakorolt terpeszállásról is megfeledkezett. A szerelvény hirtelen kanyarodott, ő meg egy nagypapája ölében ülő unoka ölébe esett. A gyerek ijedtében torkaszakadtából sírni kezdett, Tünde sapkája a földre került. András előbb a lányt segítette talpra (megcsapta a haj illata, tényleg izgatóan hatott rá), aztán fölvette a sapkát is, a kezébe adta, majd figyelte, hogy milyen nagy igyekezettel próbál begyömöszölni alá annyit a hajából, amennyi csak lehetséges, holott András szívesebben látta volna az egészset, szabadon, lobogva, sőt, kedve lett volna újból beleszipantani, akarattal.

A vasút egypályás volt, körülbelül a táv felénél kitérőt építettek. Úgy szerkesztették meg a menetrendet, hogy az egyik irányból közlekedő szerelvénynek mindig várnia kellett a szemből jövőre. Visszafelé meg a másik várt. Hosszú percek teltek el ilyenkor. Az utasoknak megtiltották, hogy leszálljanak, de a kalauzok föl-le járkálhattak a kocsik mellett a csikorgó gyöngykavicson, vagy beszédbe elegyedtek az állomás forgalmistájával, attól függően, hogy az kijött-e az épületből. Mindig kijött, az egyik oldalon zöld, a másik oldalon piros tárcsájának nyelét a hóna alá csapva, csak az lehetett kérdés, hogy mindjárt fölbukkan-e, vagy csak később. A kalauzok szállították a híreket állomásról-állomásra, a forgalmisták általában nem akartak kimaradni semmiből.

Elmúlt Húsvét, tolult elő a zöld a fák és a bokrok hajtásaiból, az énekesmadarak éktelen zajt csaptak. Tünde intett Andrásnak, hogy az erdő felőli oldalon szálljanak le. Nem mertek eltávolodni a kocsiktól, csak átléptek a vízelvezető árkon, és épp annyira mentek be az erdőbe, hogy az utasok ne lássák őket. A lány lehajtott fejjel állt, próbálta beleképzelni magát egy olyan lány helyébe, aki levágatta a haját, de nem volt képes rá. Inkább elképzelte, hogy aznap utoljára kalauz. Hirtelen minden szebb, szeretetre méltóbb, fontosabb lett. Andrásra tekintett, aki még nem ismerte az állapota okát, szimpla szomorúságnak látta. Megkérddezhetette volna, hogy mi a baja, de nem

kérdezte meg, hátha nem is szomorú. Eszébe jutott, hogy letépi a közelben nyíló sárga virágot, és a lány kezébe adja. Épp hajolt volna le, amikor Tünde átölelte, megpusztilta, majd átugrotta a vízelvezetőt, föllendült a lépcsőre, onnan intett Andrásnak, hogy siessen. Erősödő motorzúgás hallatszott, a szemből jövő szerelvény dudálva közeledett.

Műszak után az ifivezetők kiértékeltek a teljesítményeket, majd következett a közös uzsonna. A fiúk és a lányok külön csoportban szoktak távozni, Tünde váratlanul mégis azt indítványozta Andrásnak, hogy menjenek együtt, kettesben. Nem vette észre, közelített a témához, hogy a többi vasutas lánynak rövid a haja? Most, hogy így mondd, vontam meg a vállát a fiú. Nem nézegeti a többi lányt, őt csak Tünde érdekli, gondolta. Utólag azt érezte, hogy valami ilyesmit szeretett volna kifejezni a vállrándítással. Tündének az apja érdemeire való tekintettel engedték meg, hogy mindig tányérsapkát viseljen, mert az alá jobban elfért a haja, tudta meg András, de most le kell vágatnia, ha vasutas kíván maradni.

Szemerkléni kezdett az eső, András fölpillantott az égre. Még a fölöttük lévőknél is sötétebb felhők közeledtek. Neked mindig jó kedved van, érdeklődött Tünde. András azt válaszolta, hogy nem, nem mindig. Utálok elázni, jelentette ki a lány. András közölte, hogy ő is. Akkor miért mosolyogsz, kérdezte a lány. András biztosította Tündét, hogy nem mosolyog. De, erősködött a lány. Nem, rázta a fejét a fiú. A lány ujjal mutatott rá. Tagadod, közben csinálod. Mindig mosolyogsz. Hát ez az, jegyezte meg csöndesen András. Mi az, hogy ez az?

Abban egyetérthettek volna, hogy fogalmuk sincs, miért probléma az, ha egy úttörővasutas lánynak a vállára lóg a haja, de ez így szóba se került. Úgy nevelték őket, hogy vannak kötelező előírások, elvárások, sőt parancsok, ezeket nem lehet megkérdőjelezni, különösen nem nyíltan. Futólag tűnődtek rajta, de miután már annyiszor megtörtént velük különféle helyzetekben, hogy nem vonták kétségbe a szabályokat, csak tűnődtek, egy idő után észre se vették, hogy tűnődnek.

Miféle „érdemei” vannak Tünde apjának, érdeklődött András. Vájár volt, mesélte a lány, aztán felszíni bányagépkezelő lett, majd a Párt kiemelte, iskoláztatta, most mérnökként dolgozik. András a „kiemelte” szó hatására elképzelt valakit, aki a föld alatt szemet fejt, aztán fölhozzák a felszínre, majd még följebb „emelik”, egy emeleti irodáig. Mikor Tünde elhallgatott, András várta a folytatást. És, kérdezte. Hogyhogy és, csodálkozott a lány.

András hirtelen rájött, hogy Tünde gúnyolódásnak veheti, ha megkérdezi, hogy hova fog még tovább „emelkedni” az apja. Eszébe jutott Gajzné figyelmeztetése, hogy soha senkivel ne politizáljon, egy múltbeli katonatiszt fia számára ez veszélyes. Visszaszívta a kérdést, illetve föltett helyette egy másikat. Hazakísérjelek?

Ebben a pillanatban sűrűn esni kezdett. Beszaladtak a buszmegálló

várakozófülkéjébe. Tünde futott elől, nagyon is sebesen szedte a lábait, András csak a végcélnál érte utol. Ő is lerogyott a padra, a lendülettől a lánynak ütődött a válla. Tünde, szintén vállal, viszonzotta a lökést. Nevettek. Szúrja a szemét, mert ő kopasz, mondta Tünde. András nem kérdezte meg, hogy ki, azonnal kapcsolt. A lány gondolatai folyamatosan a hajvágás problematikája körül keringtek. „Kopasznak” Som Dezsőt nevezte.

Tünde soha eddig nem beszélt tiszteletlenül az ifivezetőkről, a szapora lélegzetvétel valamint a lökdösődés következtében föllazult a fegyelmezett viselkedése. A Jávor Kálmánra bízta a piszkos munkát, fintorgott, de ő átlát a szitán, Som többször nehezményezte annak a látványát, ami neki nincs. Tudod, mi a legfölháborítóbb, fordult András felé. Már nem szimplán gúnyolódott, hanem a haragtól és a méltatlankodástól szikrázott a szeme. Hogy olyan biztosak magukban. A kiértékelésnél egy szóval sem említették, hogy legközelebb esetleg ő már nem jön. Nem jössz, kérdezte András. Egyenes válasz helyett Tünde tudatta a fiúval, hogy rögtön fölhívta az apját, de az nem állt mellé, szerinte épp eleget kivételeztek már a lányával, aki visszaélt a helyzettel. Túlfeszítette a húrt.

Megérkezett a busz. A lány fölpattant a lépcsőre, onnan szólt vissza, hogy akkor most hazakíséri-e őt András, vagy sem.

+

Hazakísérte, és gondolataiban még sokáig visszajárt Tündéék házának a bejárata. A kapu két oldalán vastag kőoszlop állt, egyenlő szárú háromszöget tartott, melynek domborművében bányászalakok hajlongtak csákánnyal a kezükben, védősisakkal a fejükön. Az oszlopoktól jobbra-balra, széles, vízszintes sávban ugyancsak a bányászok nehéz munkáját bemutató domborművek kerültek. Mivel ezek a figurák alacsonyabban helyezkedtek el, az arcukat is meg lehetett figyelni. Különböztek egymástól, András elképzelte, hogy az egyiket Szabó elvtársnak hívják, a másikat Balog elvtársnak, a harmadikat Kutas elvtársnak stb. Mégis kicsit egyformák is lettek, az egyformaságtól pedig elszántak, félelmetesek. Andrászt Gajzné folytonosan óvatosságra intette, most fölfogta, hogy ő és az anyja micsoda veszélybe sodornák magukat, ha szembeszállnának ezekkel a könyörtelen szinte-egyformákkal. Egy magas, vállas vājár az utcai járókelők felé forduló pózba lett kifaragva, onnan lehetett tudni, hogy mi a munkaköre, hogy a fúrójára támaszkodott. Andrásra nagy hatást gyakorolt a látványa, föltételezte, hogy a Tünde apjáról mintázták, ezért laknak itt. Épp meg akarta kérdezni, amikor a legnagyobb meglepetésére Tünde közölte, hogy náluk nincs otthon senki, jöjjen föl hozzájuk.

A kapu mögött fehér márvánnyal burkolt előcsarnok következett. Középen lépcsősor vezetett az emeletre. A kőkorlát mindkét oldalon egy-

egy szoborral kezdődött, persze ezek is bányászok voltak. Az egyik csákányt vetett át a vállán, a másik a nagy, csontos öklét tartotta előre. Mindketten védősisakot, védőszemüveget viseltek, András fenyegetőnek találta a jelenlétüket. A bakancsuk is azt sugallta, hogy minden ellenséget eltipornak, aki belép.

A harmadik emeleten kiszálltak a liftből, Tündéék lakása rögtön szemben nyílt. Benn is minden új és fényes volt. A nappaliban a polcokon sok egyforma, szintén új és fényes könyv között és előtt kisebb-nagyobb fém és porcelán serlegeket helyeztek el. Egy üveges szekrényben kitüntetéseik sorakoztak, ugyancsak fémből vagy porcelánból, vörös selyemből varrt, háromszögletű párnácska tartozott hozzájuk. Az ülőgarnitúra alacsony asztalának közepén András Lenin csillogó, aranyszínű mellszobrát ismerte föl. Megdöbbsent, náluk otthon elképzelhetetlen lett volna a gyűlölt személy, még ha kicsinyítve is, viszont tudta, hogy az érzéseit ajánlatos eltitkolnia. Különös módon pillanatnyilag nem is kellett eltitkolnia semmit, minden tetszett neki. A falon, az egyik festményen szintén Lenin volt látható. Beszélt, munkásoknak, szuronyos puskás katonáknak, sapkában, mérgesen hadonászva egy gőzmozdony lépcsőjén. Feje fölött a szürke felhők összekeveredtek a mozdony fehér gőzével, fekete füstjével, a távolabbi horizont a festő ügyessége révén valahogy mégis piros lett.

András közelebb ment a földig érő ablakokhoz. Meg kívánta szemlélni, hogy mi is van ott tulajdonképpen, mert távolabbról vizsgálva nem jött rá, mit lát. Az ablakon kívül szabályos erkélykorlát húzódott, de olyan közel, hogy nem lehetett sehova kilépni. Ha valaki kinyitotta az ablakot, és nekidőlt a korlátnak, úgy érezhette, hogy erkélyen áll, valójában a szobában tartózkodott.

Ezt akarjátok, hallotta maga mögött Tünde kérdését. Hátrafordult. A lány a tükör előtt a két keze mutatóujját és nagyujját a füle fölötti magasságban két oldalról befelé nyomta a hajába, mintha az ujjai ollók lennének.

Megcsörrent a telefon, Tünde odaugrott, fölvette. Nem mondott mást a kagylóba, csak azt, hogy „igen”, de többször. Ezt a vontatott, undok hangját András nem ismerte.

Hamar lerázta a telefonálót.

Közölte Andrással, hogy az apja titkárnője hívta, az apja úton van hazafelé, a fiúnak azonnal távoznia kell.

Kilépve a kapun, András még egyszer szemügyre vette a domborműveket, szinte áhitattal. Próbálta maga elé idézni Tünde apját, a fúrót tartó, előtéri szobor látványa alapján. Körülnézett, hátha épp jön, de nem jött. Úgy érezte, hogy azok, akik ilyen házakban lakhatnak, rendkívüli emberek. Hirtelen úgy gondolt a hadifogságban eltűnt, második világháborús katonatiszt apjára, mintha egy itt lakó gondolt volna rá. Lehetségesnek tartotta, hogy mégiscsak bűnös. Jó, hogy eltűnt, szólalt meg benne életében először egy hang, ami

rögtön el is némult. Szívesen élne ilyen házban, az itteni lakók nem félnek, mint ő meg az anyja, állapította meg.

Ez utóbbi hitében Som Dezső megingatta. A következő szolgálat idején az ifivezető ismét fölcsapott utasnak. Elégedetten nyugtázta, hogy András a lyukasztást követően az új társának, egy Kóródi Bea nevű, rövid hajú lánynak szabályosan visszaadja a jegyet, mégis jelzett a fiúnak, hogy foglaljon helyet mellette a padon. Kevés volt éppen az utas, akár beszélgethettek is volna, viszont a közelben ott várakozott a társ. Som legyintett, annyit mondott, hogy majd máskor.

Kiértékelés után félrehívta Andrást. Rögtön belevágott a közepébe. Ugye sajnálja, hogy Kovács Tünde már nem vasutas? Semmi baj, ez emberileg érthető. Különben meg a lány maga döntött, a haját választotta. Nem jól mérte föl a helyzetet, ezzel rontotta a jövőbeli lehetőségeit. Az igazat megvallva különben se lennének ezek a lehetőségek olyan jók. Az apját leváltották. Az ellenforradalom utáni új pártvezetés fokozatosan leselejtezi a korábban kiemelt, „gyorstalpalón” kiképzett, a mai föladatakra alkalmatlan kádereket. Ez Andrásnak jó hír, jelentette ki. Amikor a fiú fölkapta a fejét, az ifivezető átölelte a vállát, kissé magához húzta. Nem csodálkozik, hogy csodálkozik, tréfálkozott, majd egyszer elmagyarázza az összefüggéseket. Megkérdezte, hogy a fiú tudja-e, mit mondott Kádár János elsőtítkár. Andrásnak sejtelve se volt róla. Jellemző, ingatta rosszallóan a fejét Som, rólad szól, mégis elkerüli a figyelmedet. Amiben persze hibás a pártpropaganda, nem hatékony. „Nem az számít, hogy honnan jössz, hanem hogy hova mész!”. Ezt mondta Kádár. Új irányt vesz a káderpolitika, ezért javasolta András fölvételét a vasúthoz. Gondolhatja, nézett jelentőségteljesen a fiú szemébe, hogy egy volt katonatiszt fiának akadtak ellenzői. Meglep, kérdezte, hogy ezt is tudjuk rólad? András mélyen maga elé bámult. Hát ne lepjen meg, mondta Som, ha az nem lepett meg, hogy akkor nem kérdeztünk az apádról. Megjegyzem, tette hozzá, neked magadtól kellett volna mondanod. András büntudattal bólintott. Az ifivezető előzőleg elengedte András vállát, most ismét átfogta és megszorongatta. Az a szerencséd, hogy nálam már akkor se számított a származás.

+

Andrást szünetidőben ifivezető táborba hívták. Helyszínül az Úttörőváros hatalmas területének egy részét jelölték ki, mely faházakat, étkezdét, sportpályát, egy huszonöt méterszer tíz méteres fürdőmedencét valamint egy gyülekezőhelyet foglalt magába, ahol a reggeli zászlófelvonás és az esti zászlófelvonás történt. A két időpont közt a nemzetiszínű és vörös kelmék érdektelenül lógtak, felvonáskor és leeresztéskor viszont minden szem rájuk szegeződött. Hogy mikor érnek már föl, illetve le. Ez fogta keretbe

a napjaikat. András kapott egy programot, amelyben időpontok, előadás-foglalkozás témák követték egymást, de Som Dezső fölvilágosította őt, hogy nem kell mindent komolyan venni, elég, ha naponta egy-két politikai, ideológiai „fejtágitóra” beül egy kicsit. Az viszont nem mindegy, figyelmeztette, hogy melyik futballcsapatba válogatnak be, s nem közömbös a jövőd szempontjából az sem, hogy melyik csapatnak drukkolsz nézőként. Megígérte, hogy a csapatösszeállításokon rajta lesz a szeme, valamint kilátásba helyezte, hogy mindig közölni fogja a fiúval, mikor, kiknek a győzelméért lelkesedjen.

Estéknént az ifivezetők krémje Somék faházának teraszán gyűlt össze, András volt az egyetlen „halandó”, akit meghívtak maguk közé. Som előre figyelmeztette, nehogy kifejtse a véleményét bármiről is a várható viták során. A legjobb, ha meg se szólal, szögezte le, András mégis sikert aratott. A társaság tagjai újra meg újra rápillantottak, látták a mosolygó arcát, ennyi elég volt. Persze a kis „kalauzhoz” való viszonyulásukat az határozta meg, hogy tudták, Som Dezső patronáltja. Az ifivezető ráadásul a viselkedésével nyomatékosította ezt. Mindig maga mellé ültette, sőt szinte alátolta a széket. Finomságokkal kínálta, ragaszkodott ahhoz, hogy ő, Som Dezső saját kezűleg töltsse ki az italát.

A házuk távolabb esett a többitől, a társaság mégis halkán, duruzsolva beszélt, a vitás pontokon sem emelték föl a hangjukat. Nem is nagyon voltak vitás pontok. Egyetértettek abban, hogy a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ), melynek tagjai voltak, nem megfelelően működik, a jelenlegi országos vezetőség tagjainak többsége alkalmatlan az új feladatokra. Eleinte rövid, bizonyos italok elfogyasztása után hosszan részletezett történetekkel szemléltették a véleményüket, illetve erősítették az előttük szóló igazát. Egyetemre készültek, többen közülük politikai főiskolára. Magától értődőnek látszott számukra, hogy a jövőt, méghozzá a nem is távoli jövőt, különféle pozíciókba kerülve, ők fogják meghatározni. Gúnyos, cinikus beszólásaik ellenére élvezték az életet, nyíltan néven neveztek azokat a lányokat, akikkel lefeküdtek a táborlakók közül, és azokat is, akiket ezután szándékoznak lefektetni. A kubai fehér rum és a szovjet vodka mellé jelentős mennyiségű sör ömlött le a torkukon. Magyar bor, szovjet pezsgő is, a tábori vacsora után. Második meg harmadik vacsoraként minőségi magyar szalámit és kolbászt valamint csehszlovák és kelet-német sajtot fogyasztottak.

Az „Akarnokok Bizottsága” (így nevezték magukat) csak egyetlen lányt túrt meg az esti összeroffenések idején, Terit. Kicsi volt a melle, lapos a fenéke, körülbelül annyira szórtlanul ült, mint András. A szexuális részletéknél távozott, mintha dolga akadt volna, és csak később tért vissza. Egyszer András is épp abban a pillanatban pattant föl, mint a lány. Som az iránt érdeklődött, hogy hova megy. Fázik, mondta a fiú, hoz magának egy pulóvert. Az ifivezető vállat vont, de megjegyezte, hogy legközelebb eleve

hozzon magával, ha ilyen kényes. Nem parancsolóan, nem is gúnyosan hangzott, de nem is szimplán megkérte, látszott a tekintetén, hogy valami jár a fejében.

Előzőleg Som málnaszörp helyett kubai rumot töltött András poharába. Csak az ízéért, egy picit, mondta mentegetőzve a többieknek, mert az általános iskolás vasutasok hivatalosan nem fogyaszthattak alkoholt. András sört is kapott kísérőnek. Nehéz volt a feje, mintha az húzná, követte Terit, aki egy darabig a fiú szálláshelye irányába tartott. Amikor viszont a lány balra fordult, ösztönösen ő is. Teri érzékelte, hogy kitart mögötte, de úgy tett, mintha nem vette volna észre.

Az Úttörővárost úgy alakították ki, hogy több erdőfoltot meghagytak a területén az eredeti növényzetből. Teri még akkor is azt színelte, hogy egyedülletre vágyik és gyanútlan, amikor jócskán eltávolodtak a házaktól és a nyüzsgő zajoktól. Szándékosan nem reagált a mögötte haladó lépteinek a recsenéseire se.

Miután belépett az útjába kerülő erdő szélső fái közé, visszanezézett hirtelen. Meglepődés helyett intett a kezével a fiúnak, hogy jöjjön. Még beljebb húzódott a fák közé a sűrűbe. András is odaért. Olyan szűk volt a hely, hogy egymáshoz súrlódott a testük, András mellkasa a lány melléhez. Teri több évvel idősebb volt, de nem magasabb. A kicsi mellek is melleknek érződtek, és a lány még ki is düllesztette őket. Nekivetette a hátát egy fa törzsének, és eddig András számára ismeretlen, fölajzott tekintettel végiggusztálta az előtte álló kiszemeltjét. Főként a fiú szűk nadrágja kötötte le a figyelmét, az öl tájéka. Hirtelen ellökte magát, a fiút nyomta a fához. A vékony termetét meghazudtolva, nagy erővel préselte Andrást a fatörzs és a saját teste közé, s rögtön rá is cuppant a fiúszájra, mielőtt az bemozdulhatott volna, hogy valamit mondjon. Andrásnak az jutott az eszébe, hogy ha Tündével eljutottak volna eddig, az is ilyen lett volna-e. Teri nem elégedett meg ennyivel, valamit még nagyon akart. Arcával eltávolodott András arcától, várva, hogy a fiú visszacsókolja, majd amikor ez nem történt meg, dühösen folytatta ő. Úgy kezdte, hogy nagyot harapott a másik szájszélébe. András fölszisszent, mire Teri belesuttogta, vagy inkább behörögte a másik szájba, hogy mi van, fáj. Mintha épp ezt akarta volna. András föltételezését alátámasztotta, hogy a lány rögtön utána megmarkolva a nadrágját, a heréit olyan erővel nyomta egymásnak, hogy ez is fáj. András fölszisszent, Terit nem érdekelte. Türelmetlenül gyúrta az öl nadrág takarta domborulatát, úgy, mint aki mérges. András egyáltalán nem értette, hogy mit várnak tőle, harapások, fájdalmak árán, Terit viszont nem foglalkoztatta, mit nem ért. Letérdelt, kigombolta András nadrágját, az alsónadrágot lejjebb ráncigálta. Nem bizonyult nehéz műveletnek. Sem a harapástól, sem a gyúrástól nem teltek meg vérrel András barlangos teste, a fasza puhán engedelmeskedett az áthelyezésnek. Ha nem is lógott, nem is képezett akadályt. Teri viszont

nagyon akarta azt a valamit, amiről András egyelőre nem sejtette, hogy pontosan mi is. Túrt, várta, hogy kibontakozzon a terv. Teri egyik tenyerével nekitámaszkodott András combjának, másik kezével pedig megemelte a bizonytalanul himbálózó testrészt. András lepillantott, különösnek találta, hogy az a valamije egy vadidegen lány szájához ennyire közel helyezkedik el. Viszont kedvezően hatott rá, hogy Teri, a korábbi vadsággal ellentétben, finom csuklómozdulatokkal, lassan, úgyszólván áhítattal húzgálta rajta a bőrt. A stílusváltás meghozta gyümölcsét. A barlangos testekbe áramlani kezdett a vér, bár András ezt ugyanúgy nem szándékosan idézte elő, mint azt, amikor nem áramlott. Rá, mint Gajz András úttörővasutas kalauzra változatlanul semmilyen hatást nem gyakoroltak a történetek, a faszta mégis keményedni, nőni, vastagodni kezdett. Amin Teri annyira föllekesült, hogy az orrával közel hajolva hozzá, mélyeket szippantott. Andrásnak ekkor, mondhatni a legeslegutolsó pillanatban, szóbeszédék, bizonyos fényképek jutottak az eszébe, szinte emlékeként, azt az érzést keltve, hogy ez vele már megtörtént.

Teri föltehetőleg elégedett volt azzal, amit az orra tapasztalt, kitétotta a száját, bizonyos, úszás közben planktonokkal táplálkozó halfajtákhoz hasonlóan, kerek nyílást formált belőle, és előre bukó nyakmozdulattal a szájába csúsztatta a most már kőkemény testrészt. Mélyre engedte be, mint aki legszívesebben lenyelné. András elképzelte, hogy lenyeli, lenyelik őt részenként, még mindig tudott másra gondolni. Odahallatszott a táborból valakinek a gitározása. Amikor ez megszűnt, kanálcsörömpölés következett.

Az csak természetes, hogy Somnak be kellett számolnia, persze négyszemközt. Az ifivezető nem lepődött meg, András megkérdezte, hogy miért nem. Som fölemelte az asztalról a kubai rumos üveget, ráérősen letekerte a kupakját, belekortyolt. Jelentőségteljesen rábámult a pártfogoltjára, várta, mennyire jó a fölfogó képessége, és amikor a fiúnak még mindig nem derengett, miért kapott szeszes italt aznap este, Som Dezső kifejtette, hogy Teri nem véletlenül tartozik a szűkebb társaságukhoz. Az apja a Párt, azaz a Magyar Szocialista Munkáspárt legfőbb testületének a tagja. Rögtön utána sajnálkozva megállapította, hogy András nem volt eléggé résen. Hogyhogy résen, kérdezte a fiú. Na, jó, én is hibás vagyok, szögezte le Som, nem tájékozattalak, hogy fölkeltetted az érdeklődését, és nem figyelmeztettelek, hogy van egy szenvedélye. Milyen szenvedélye, értetlenkedett András. Som szeme kikerekedett. Hát az, amit te is tapasztaltál! Én is, kérdezte a fiú. Som nevetve legyintett ekkora naivság hallatán, majd elkomorodott. Nem szabad lett volna azonnal engedned a vágyának. Ha halogatod, fölcsigázod, bármire képes lett volna érte, ez pedig jól jöhetne nekünk, mármint az apja miatt. Az összeköttetések, a kapcsolatrendszer, ez a legfontosabb, emelte föl a mutatóujját az ifivezető. Így viszont lehet,

hogy nem tudjuk majd kihasználni ezt a nexust, mert túl hamar megkapta azt, amit akart, és nem kell neki még egyszer, hanem dobni fog. Dobni, csodálkozott András. Som nagyon nagyot sóhajtott. Nem ismered, milyenek ezek! A magunkfajtának észnél kell lennie, jobban, mint gondolnád. Alkalmazkodunk, dörgölözünk, mikor mi az igény. Alázatoskods, megfelelő ideig. Másként nem megy, csak ezen az úton juthatsz előre. Azt hirdetik, hogy a népé minden, és korlátlanok a lehetőségek, de tulajdonképpen a belső kör, a lényeg, zárt. Oda benyomulni nem akármilyen mutatvány. Ha nem akarod minden idegszáladdal, nem sikerül. Márpedig csak úgy tudjuk megváltoztatni ezt a világot, ha mi lépünk a helyükbe.

+

Igaza lett Somnak, Teri másnaptól levegőnek nézte. András járt a nyomában, a lány tudomást se vett róla. Mikor véget ért a táborozás, tőle egyedül nem búcsúzott el, illetve elbúcsúzott, de a csoport többi tagjától puszival, neki pedig csak intett a kezével, távolodóban. E pillanatokban gyönyörű alakja, megfelelő formájú fenéke látszott lenni. András szemében ő volt a legszebb nő a világon.

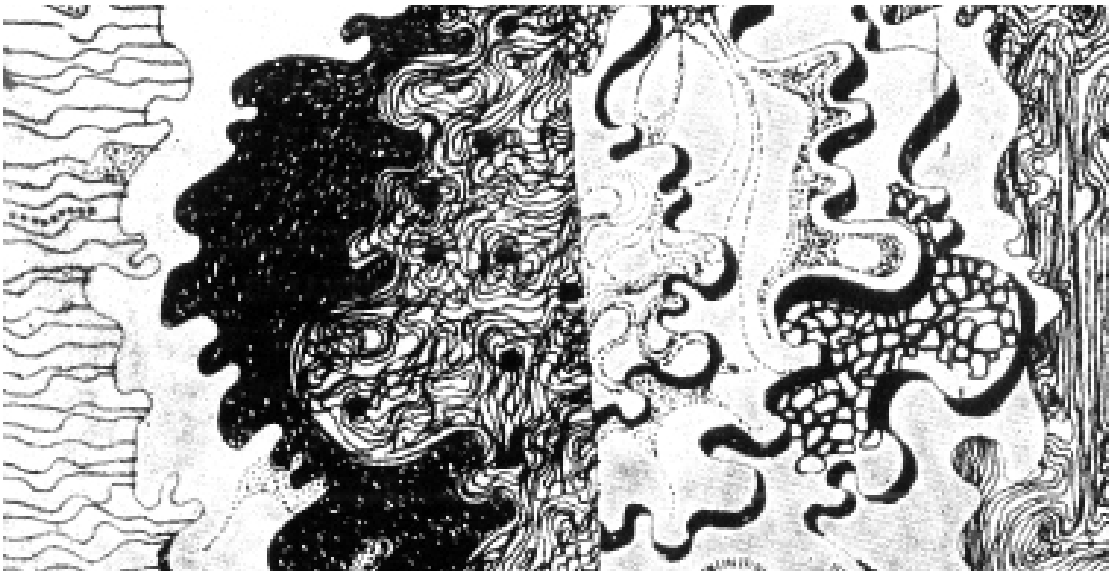
Senki nem vette észre Andrásan, hogy bánatos. Ugyanolyan csendesen és udvariasan viselkedett, mint addig, és folyamatosan mosolygott. Utóbbin, mármint, hogy úgy látszódjon, hogy mosolyog, ha akar, se tudott volna változtatni. Sommal állt bizalmas viszonyban, tőle érdeklődött. Hol lakik? Tőle is csak akkor, mikor már nem bírta magában tartani az elkeseredését. A tábor fől számolásának teendői közepette az ifivezető nem kapcsolt azonnal, kiról van szó. Hát a Teri, világosította föl András. Som megijedt, úgyszólván megrémült, kihullott a kezéből a kulacsa, ráesett az asztalra, egy üveg pohárra, ami összetört. A legeslegutolsó adag szovjet vodkát őrizgette benne, közvetlenül a távozás előtt kívánta föl hajtani, hogy ellensúlyozza a melankóliát, amely táborbontáskor elhatalmasodott rajta. Oda ne menj! Legszívesebben kiáltotta volna, ám mivel mások is tartózkodtak a közelben, sziszegte, a mutatóujját a szájára szorítva. Miért? András nem vette tudomásul, hogy halkán kellene beszélnie, a természetes hangján kérdezte. Som ugyanazt az ujját végighúzta az asztalon az üvegdarabok között. Megszagolta, majd meg is nyalta, remélve, hogy egy ilyen csekély mennyiségű vodka is jó hatással lesz rá. Veszélyes, válaszolta. András meglepődött. Miért? Somon attól, hogy mégiscsak hozzájutott vodkához, többszöri ujjnyalással, de nem elegendő mennyiséghez, az alkoholelvonás tünetei ütözködtek ki. Hogy lehettem ilyen állat, üvöltötte, a pohártörmelékre meredve. Miért, ismételte meg a kérdést András. Miért, miért, miért, rikácsolt az ifivezető, majd rögtön megbánta. Bocsáss meg, kérte, és halkán folytatta. Ott örök vannak. Megmondanám nekik, hogy ismerem a Terit, ellenkezett

a fiú. Som óvatosan, hogy ne vágja meg a kezét, egy papírlapra rakosgatta rá az üvegcserepeket. Még csak az hiányozna, mondta. Fölüzennének neki, ő pedig egyszerűen letagadná, hogy ismer. Jó esetben. Rossz esetben azzal vádolna, hogy zaklattad, mi több, meg akartad erőszakolni. András elképedt. Ő?

Minden kanálcsörömpölésre vagy ahhoz hasonló zajra előjött az az élmény, amit a fánál átélt. Az eset után, ha magának csinálta a kezével, a Terinek küldte azt, ami kilövellt.

Gondolta, lezárja a múltat, hivatalosan bejelentette, hogy befejezi a vasutas munkát. A tanulmányaira hivatkozott, az általános iskola utolsó évét kezdte. Som megértően viselkedett, kifejezte a reményét, hogy ők azért majd tartják a kapcsolatot.

* Részlet a szerző Könyvhétre megjelenő, *Edd meg a barátodat!* című regényéből.

Az erkélylakó

GYŐRI LÁSZLÓ

Amikor az aluljáró utolsó szögletét is elfoglalták a csavargók, s a falak mentén egymás hegyén-hátán rongycsomók, huzat nélküli, kihaladozott paplanokbeleitekeregtek a kőre, meghajdani télikabátok, pokrócok, lepedők, egyszóval a régi papírmalmok hajdanán annyira kívánatos rongyai, s mindez a bűzös, mocskos hullám már egymásra hágott, s minden rongyzagyvalék egy-egy csavargót rejtegetett, mert a dolognak éppen az volt a lényege, s a lényeg már-már túlcsapott önmagán, a rongycsomók túlfoglalták az aluljárót. Először a telefonfülkék teltek meg, mert egyre kevesebbet használták őket, ha egy-egy járókelő mégis rákényszerült, rájuk se mordult, hiszen már a gyöngye kisebbségbe tartozott, örült, hogy egyáltalán lóg még a falon egy ócska telefon, szó nélkül átlépett rajtuk, s a fejük fölött intézte el akár a legbensőségesebb ügyeit is, de olyan fesztelenül, még a hangját sem halkította le, aztán úgy botorkált ki ismét, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy a fülke fenekére emberek vannak odateremtve, arrébb se moccannak, ha átlép valaki a fejükön, ilyen-olyan végtagjaikon, amelyekhez egy-egy műanyagpalack is tartozik. A sutok után körben minden alkalmas zug is megtelt, aki előbb érkezett ebbe az életbe, annak szélcsendesebb meg egy kicsit bővebb helyecske jutott, amelyhez természetesen a végsőkig ragaszkodott, ha egyszer-egyszer kissé kitisztult a feje, s mintegy dolga után látott, s ha úgynevezett dolga végeztével ismét visszatért, jaj volt annak, aki gyarmatosítani akarta azt a néhány négyzetmétert. Odébb rúgta,

szinte magától elgurult, s ha észrevette, hogy oldalba rúgták, félig-meddig kinyitotta a szemét, annyi is elég volt, lássa, kivel van dolga. Fölmérte, s ha úgy pislantotta, erősebb nála, könyökén-térdén arrébb kúszott, addig csúszkált-mászkált, mire végre talált egy kis másik menedéket, a rongyait maga után húzta, ismét alájuk bújt, és tovább szundikált. De ha úgy ítélte, neki áll a vásár, egy kis civakodás mindent rendbe hozott.

A járókelők azt hiszik, a csavargók az egész napot azon a megszerzett kis területen töltik, csak annyit látnak, hogy a kilógó lábfejek gazdái úgy hevernek reggel-délben-délután, mint a hullák, holott csak lassan mozognak, minek sietni, ráérnek, előttük van az egész nappal, az egész éjszaka, főleg a hideg éjszaka, ősszel, télben-hóban az igazán hosszú, olyan hosszú, mint egy északi-tengeri út egy jégben vergődő öreg, kivénhedt hajóval, mire az átrecseg a torlaszokon, igazán sok idő telik el.

Taszítottak, de nem gyűlöltem őket, viszont nem is szánakoztam rajtuk, egyszerűen szerencsétleneknek tartottam őket, akikben már nincs egy szikra akarat sem, hogy kitápázkodjanak a pokolból. A sorsuk régen kiveszett belőlük, ahogy dőcögnek a villamoson a váztalan rongyok, a roskadt vállak, a torzonborz üstökök, a csimbókokba ragadt szakállak, a fölpuhadt arcok. Bennem még bennem élt a sors, volt lakásom, ételem, italom, fürdőszobám, reggelenként borotválkoztam, s minden nap dolgozni jártam a villamosukon, az alujárójukon át, mert a belváros kellős közepén volt a munkahelyem egy kis mellékutca sarkán, négy ablaka az egyikre, nyolc ablaka a másikra nyílt, hosszú folyosókkal, jó sok szobával, zegzugokkal, igazán csendes, biztos, kellemes hely.

Azon a reggelen is oda igyekeztem az alujárón át egy kiadós pörlekedés után, amelyet a feleségemmel folytattam, ami abból állt, hogy már három napja egy szót sem váltottunk egymással. Ugyanis három nappal azelőtt ismét éjfél után tántorogtam haza, részegen, ami hagyján, de egy nőtől is részegen, sőt mi több, az előtte lévő éjszaka egyenesen haza se mentem, egy pályaudvaron aludtam azzal a bizonyos nővel, úgy, mint valamikor fiatal koromban, a széles üvegfal előtt sorban heverték a hajnali vonatra várók, s mi is melléjük vackoltuk magunkat, reggel felé kászálódtunk föl, s egy Moszkva téri kocsmában néztünk egymás szemébe hosszan, míg végre lassan nyolc felé járt, elérkezett az az idő, amikor már elindulhattam a munkahelyemre, a fekete hajú, kancsal démon buszra ült, én pedig bebotorkáltam dolgozni, már amennyire akkor, úgy, olyan állapotban dolgoznom lehetett. Nem valami nagy örömmel néztem föl kollégánómra, aki hirtelen megállt előttem, és kifakadt:

– Maga mindig részeg, nem fogok maga helyett dolgozni, tessék tudomásul venni.

Volt benne valami, mert akkor is, a reggeli kocsmázásnál fogva kissé, mondjuk, hogy kissé, de hogy még világosabban értsék, túlzás nélkül szólva

ugyancsak illuminált, kapatos voltam, igyekeztem is föl nem állni, hogy ne kelljen az asztal szélébe kapaszkodnom. Látszott rajta, hogy hetek, hónapok alatt gyűlt föl benne az indulat, s most végre kiszakadt belőle. Nekem már természetes volt, hogy munkakezdés előtt minden nap bejárom a környék italpusztító helyeit, már nem is igyekeztem magamat fegyelmezni, mert csak így bírtam elviselni azt a kettős állapotot, amelyben már hosszabb ideje éltem; bele voltam bolondulva azokba a mélybarna, bandzsi szemekbe, egészen beborított, az a nő úgy ragaszkodott hozzám, hogy nem tudtam meg nem is akartam tőle szabadulni, kilátástalan volt az életem, mentem, amerre húzott, és persze már én is húztam őt mindenfelé, pályaudvari, lépcsőházi éjszakák követték egymást, még szénakazalban is aludtunk a hegyekben, úgy félig-meddig már a csövesekhez hasonló életet éltünk. Amikor az aluljárón átbetorkáltam fölöttük, szinte már közéjük tartoztam, csak még nem jött el az a pillanat, amikor lézengővé, ahogy finoman mondták, fedél nélkülivé válok magam is. Egyelőre azonban volt munkám, íróasztalom, a béremet minden hónap elején rendre átutalták. Nem jártam játékbarlangokba, nem futkostam kábítószer után, olcsó borokkal beértem, mert ama Brigitta nevű nővel, aki azért inkább lánynak volt mondható, bár a korkülönbséget talán inkább elhallgatnám, mert könnyen szoktak ítélni az emberek, holott annak én a magam részéről semmi jelentőséget nem tulajdonítottam, felőlem akár idősebb is lehetett volna nálam, a lényeg az, hogy szinte vele éltem, de nem sokat költöttem rá, olcsó csigereket hajtogattunk föl mély, hűvös pincék mélyén, még méltatlan voltam az aluljáróbeli rongyosokhoz, több szempontból is, például azért, mert a napi cigarettára mindig telt. És annak a napnak a története a cigarettával kezdődött.

Egy országos rendelet megtiltotta a füstölést, én viszont erős dohányos voltam. Engedelmes polgár lévén az erkélyre álltam ki, amikor el akartam szívni egy-egy szálat. Több közül is választhattam, a hozzám legközelebb eső a szomszédos belső szobából nyílt. Oda szoktam kiállni, onnan integettem a szemközi nyelviskola titkárnőjének, aki szelíden mosolyogva, finom, illedelmes kézmozdulattal mindig visszaintegetett, noha sokkal fiatalabb volt nálam, én – azt hiszem – már túl a hatvanon, ő pedig – azt hiszem – innen a harmincon, s mi úgy küldtünk jelet egymásnak, mint egy vén Goethe, meg mint egy fiatal Ulrike von Levetzow. Ezen a délutánon azonban minden máshogyan alakult.

Munkatársam, az idősödő hölgy, előkelő, nagynevű családok származéka, aznap szintén dolgozott, a belső irodában, az ablak előtt ült az asztalánál, nem akartam rányitni az ajtót, egy másik erkélyre léptem ki. A legutolsóra, a szélső helyre, messze a többiektől. Akié ez az iroda volt, csak hetenként egyszer járt be, otthon írta fulmináns dolgozatait, amelyek minden velünk szembenálló vérért felforralták, és amelynek később meg is lett a következménye. Ebbe a szobába, ennek a szobának az erkélyére nyugodt

lélekkel állhattam ki, annál is inkább, mert vele, aki maga is cigarettázott, megállapodtam, hogy olykor-olykor ide fogok járni.

Nyár volt, hogy egészen pontos legyen, rettenetes nyár volt, istentelen forróság. Kiléptem az erkélyre, rágyújtottam. Kényelmesen, élvezettel álldogáltam, lustán, elernyedve bámultam az utcát, kíváncsian, sőt mi több, izgalommal figyeltem, hogyan áll be egy nő – egy idősebb hölgy! – két autó közé arra a hihetetlenül szűk helyre, milyen higgadtan s milyen szakavatott kézzel tekergeti a volánt, mit sem törődve azzal, hogy a háta mögött gyülekeznek, torlódnak a kocsik, s hogy azok is milyen hihetetlenül türelmesen, együttérzőn várják, hogy a nő, messzebbről, két-három kocsiból nézve már csak mint egy személytelen karosszéria a szegélyhez illeszkedjen. Ez a szokatlan szolidaritás igazán lenyűgözött, senki sem kürtölt, senki sem ordított, amit én a nyugalmas délutáni napnak igyekeztem tulajdonítani.

Hirtelen dörrenést hallottam a hátam mögött. Édes Istenem. Nem tetszett ugyan, de nem vettem a szívemre. Végeztem, elszívtam a cigarettát, és éppen olyan nyugodtan vissza akartam térni a selymes hivatalba. Az ajtó azonban nem nyílt. A kilincs meg sem mozdult. Mint olyan ember, aki szereti a kis technikai botrányokat helyrehozni, jól szemügyre vettem a részleteket. Amikor tataroztak, még a régi jó rézkilincseket is kicserélték, s íves, meghajlított fogantyúkat szereltek föl az ajtókra, a két görbe hajlat összegabalyodott, a külső ráragadt a belső tetejére. Rögtön tisztában voltam vele, annyira összeakaszkodtak, hogy kívülről lehetetlen széjjelrázni őket, se ész, se találékonyság, se kezügyesség nem segít. De azért megdöngettem az ajtót, s természetesen semmi sem történt. Belerúgtam, aztán még egyszer belerúgtam, először kísérletül, másodszer már kissé dühösen. A két kilincs meg sem moccant. Hiába volt minden. Abbahagytam az üres próbálkozást, úgy döntöttem, hogy egyelőre azzal sem foglalkozom, hogy egy rohadt erkélyen állok tehetetlenül, ki vagyok szolgáltatva két párosodó kilincsnak. Rákönyökölttem a rácsra, bosszantott, hogy mennyire poros, bosszantott és vigasztalt, hogy ebben a kényes pillanatban is lényegesnek tartom, hogy tisztára súroljam legalább azon a kis helyen, ahová le fogok könyökölni. Kelletlenül, mégis kényelmesen előre dőltem, eszembe jutott a szemközti szép, fiatal titkárnő, aki csak barátságosan integet, mosolyog, szelíd és komoly tekintetű, és kétségtelenül rengeteg dolga van, én háromszor is kilépek az erkélyre, mire ő egyszer az ablakhoz áll egy kis szünetet tartani. A dohányzás nem igazi szenvedélye. És nemsokára férjhez fog menni egy rendes fiúhoz. De most nem szemközt álltam vele, jóval arrébb, balra, egészen messzire esett az az ablak, amelyhez oda szokott állni, odalép, az ablakot kitarja, s mögötte, azon a szegélyen ácsorog, bal karját lazán a jobb hóna alá csúsztatva, jobb karját maga elé emelve, amely inkább a szoba belsejéhez tartozik, mint bármely külsődlegeshez, még a párkányra sem támaszkodik, amelyen hamutálca hevert, ő ugyanis mint rendszerető

titkárnő, még arról is gondoskodott, nem az utcára szórta le a pernyét, mint én, s a szoba belsejéből csak annyira háraitotta el a kezét, hogy leverhesse a hosszúra nyúlt hamut. Semmi esélyem sem volt, hogy észrevegyen, a keze fejét sem láttam a hamutálca fölé kiszökkenni.

A mobil nem volt nálam, hiszen csak egy cigarettára, csak néhány percre léptem ki az erkélyre. A szomszéd szoba üres volt, a kolléganő ezen a napon valamelyik levéltárban kutatott. Ablakpárkányán egy virágrúd hevert, sóvárogva néztem, de túl messzire volt, hogy elérjem, hogy bekocogtassak vele, ha esetleg odatévedne valaki.

Lenéztem. A kis egyirányú utca üres volt, csak néha surrogott el alattam egy-egy autó, gyalogos alig-alig jött-ment. Egy öregasszony a házból, a grafikus, ismeretlenek, autósok, akik a parkolóautomatához igyekeznek, káromkodnak, idáig fölhallatszik, mert az automata visszahányja az érméket, dörszölik a százások recéit, tömik a szekrényt.

A koponyámat fölforralta a nyári nap. Káprázni kezdett a szemem. Tisztán beláttam a szemközti ablakok mögé, a nyelviskola titkárnője is elem tűnt, sőt mi több, mosolyra illesztette az arcát, integetett, csalfán, romlott mozdulattal hívogatott arra az ágyra, amely a háta mögött már meg is volt vetve, még hozzá édelgő, dagadó selyempaplannal, amely éppen olyan rózsahalvány, pihekönnyű volt, amilyen alá valamikor egy dunántúli városban bújtam valamely régi szeretőmmel. A paplan gyönyörű, szőke hűgának ágyát borította, aki viszont a rendőrkapitány szeretője volt. Hogy szegény nővérenek a kedvében járjon, szerelmi játékainak helyét átadta nekünk, hogy együtt lehessünk még egyszer, utoljára, s én pedig álmélkodva szeretkeztem a mámorító paplan melegében. Most ugyanazt a szerelem céljára teremtett borítékot láttam, sarkánál hívogatólag félrehajtva.

Egy tizenkilencedik századinak látszó öregúr tűnődött a járdán, amikor is egy földszinti ablakból előkelő külsejű hölgy ugrott a nyakába. A hölgy menekülni látszott. Sötét hajú, villogó szemű asszonyka volt, talán olyasféle, aki a szerelemben sajátos álméletet él késő vénségéig. Az öregúr, úgy tetszett, hogy már látott ilyen hölgyet, mert egyáltalán nem lepődött meg a váratlan eseményen. A hölgy, aki az ablakon kiugrott, ugyancsak sietős léptekkel igyekezett elhagyni az utcát, napszemüveget viselt ebben a délutáni órában, amelyet sűrű, engedetlen hajat viselő fejének tetejére tolt, s az öregúr attól rettegett, a kőre fog esni, és neki kell majd a hölgy után rohanni, hogy eleget tegyen az udvariasság erényének, amely ebben a rémisztő pillanatban is benne lakozott. Alig ocsúdott fel bámulatából, midőn ugyanazon az ablakon egy másik úrnő zuhant ki, szép arcát könny, szenvedély, keserűség torzította el, hollőfekete haja ugyan eléggé mosatlan (bizonyára allergia miatt), ettől azonban még szebbé, tetszetősebbé vált, mintha reggeli hajmosás után volna. Alighogy földet ért, parázs kitérés hagyta el ajkait:

– Megállj, Piri, te céda!

A hollóhajú vissza sem fordult, serény lépteit a másik utcának fordította, mintha sürgősen állást keresne valamely gimnáziumban.

– Megállj, Piri, te cudar! – kiáltotta még egyszer a szenvedélyes asszony, és a tizenkilencedik század karjába dőlt.

– Mi történt, gyermekem? – kérdezte a gondozott, de már fehér szakállú öregúr, akinek a haja azonban változatlanul gesztenyebarna, mint ötven esztendeje is volt.

– Megcsaltak a nyomorultak! – kiáltotta a hölgy. – Rajtacsíptem azt a fekete bestiát! Azt a kancsal szukát! A legjobb barátnőmet, a hitványt!

– Gyermekem, ne csináljon botrányt – csitítgatta az öregúr. – Mindjárt összefut az utca. Jöjjön, keresünk egy alkalmas borpincét, iszik egy Kalinkát, még egy korsó Dreher is el tudok képzelni, akkor majd mindent elmesél, s bizonyára találunk majd módot, hogy hitvány barátnőjét megbüntessük. A férfiért meg, akivel összeszűrte a levét, higgye el, nem kár. De azért valamiképpen őt is eldádázzuk.

– Mindenek előtt két korsó Dreher óhajtának.

– Csak módjával, szépen, egymás elteltével – mondta bölcs komolysággal az öregúr.

– Megválthatatlan vagyok – zokogta a megcsalt úriasszony. – És még ez a céda híreszteli négy szemközti alkalmakkor bizonyos más öregúrnak, hogy megválthatatlan.

– Ugyan, annyian meg akarták már váltani a világot, minek akarná éppen az a hölgy, állítólagos legjobb barátnője megváltani?

– A férfiakat akarja megváltani, hogy ezáltal megválthassa magát. Látja, így váltja meg őket: miniszoknyával, hogy kivetessen a combja, amelytől a férfiak megvadulnak. Láttam, hogy még az is föl volt vonva, de egy férfikéz még följebb terelgette. Ó, a hitványsággal, ó, a lószőrrel bélelt cemde! Igen, az! Lószőrrel bélelt, minden hájjal megkent pátrapocskok!

Az öregúr szelíden karon fogta, úgy tűntek el a sarkon túl.

Kissé elámultam, de minthogy a szemem előtt zajlott le, egyáltalán nem csodálkoztam az ódon árnyalatú, rövid közjátékon. A szabaduláson törtem a fejem. Egy új ember kötötte le a figyelmemet: a barna költő, aki naponta arra járt, nagy fekete kalapjával méltóságteljesen ballagott, a léptein nem láttam azt a fájdalmat, amelyet lánya iménti öngyilkossága pedig örületbe vihette volna. Néhányszor találkoztunk, futólag ismertem, de éppen most neki szólok? Nem tartottam ildomosnak. De le kell szólnom valakinek, végleg nincs egyéb választásom. Egy öregasszony sántikált a járdán. Egy fiatalember közeledett. – Hahó! – kiáltottam le hozzá. Megállt, még egyszer lekiáltottam: – Bocsnat, hall engem?! Nagy nehezen megállt, kelleetlenül fölnézett rám, láthatólag nem tudta mire vélni a helyzetet. Nyugodt nyári délután van, s egy ember áll a magasban. Nem történt semmi különös, minden rendjén van,

egy ember kilépett szellőzni az erkélyre. Gyorsan elhadartam neki, hogy kint rekedtem, ugyan szóljon már föl a munkahelyemre a kaputelefonon. Nem szólt egy árva szót sem. Láthatólag olyan szívességet kértem tőle, amely neki még értelmes emberi szavak után is fölfoghatatlan. Aggodalmasan megfordult, afelé az utcasarok felé tartott, amelyen túl a ház kapuja nyílik. Megkönnyebbültem. Eltelt öt, eltelt tíz perc, azonban senki sem nyitotta ki hátam mögött a szoba ajtaját, a fiatalember pedig egyáltalán nem bukkant föl soha többé. Már-már látomásnak kezdtem magam érezni, noha valóban látomásnak éreztem magam. Én is megzavarodnék, ha egy kiáltást kapnék a nyakamba. Ha a járdán megszólítanak, érdeklődnek, merre van ez az utca, az az utca, néhány forintot kérnek tőlem, cigarettát, s adok, nem adok, közönséges, megeshető dolog, nincs benne semmi rendkívüli, nem zökkentenek ki a rendes kerékvágásból, de én sem tudom, hogy mit szólnék hozzá, ha a láthatatlan magasból egy hang esne rám. Eléggé elkésérett. Jöttek, mentek az emberek, én pedig továbbra is azt latolgattam, kinek lenne érdemes lekiáltanom. Úgy véltem, az idősekre nem számíthatok, vagy nagyot hallanak, vagy meg vannak rokkánva, hogy kívánhatnám tőlük, hogy visszaforduljanak, vagy eltérjenek a mi kapunk elé, ha nem arra tart az útjuk. Végül egy középkorú férfira esett a választásom. Nagy sokára fölnézett, bólintott, mintha mindent értene. Legalábbis azt gondoltam.

Eltelt vagy negyed óra és akkor odabent kinyílt az irodaajtó:

– Ervin, hát veled mi történt? Fölszóltak, hogy valaki állítólag egy erkélyről lekiabált hozzá. És állítólag nem tud visszajutni. Úristen, mióta ácsorogsz odakint? Jaj, te szegény! Nem is értettem, hogy miket hord össze. Miféle erkély, kicsoda, micsoda?

– Mondtam neki, hogy Timár szobáját keressék, ott vagyok.

– Attól aztán végleg nem értettem semmit, hiszen Laczos ma nincs bent, hát akkor ki van az erkélyen? Még az a szerencséd, hogy közben kerestek telefonon, erre tűvé tettem érted az egész házat. És észbe kaptam: te szóltál neki.

– Képzeld...! – meséltem el neki a szegény, komikus, képtelen históriát, mire majd megszakadt a nevetéstől.

– Csak ne nagyon ne vess, mindenki félnótásnak nézett, alig tudtam rászedni valakit, hogy felcsöngessen. Már egy órája rostokolok az erkélyen, az emberek jönnek-mennek, ha lekiáltok, el sem hiszik, hogy lekiáltok, arra vélik, a bolondját járatom velük. Még csak meg sem hallgattak. Epés élvezettel néztek föl rám, hogy nem tudtam rászedni őket valami új fuffanggal. Csak az az egy volt hajlandó fölfogni, hogy nem játszom vele. Megvan a véleményem, de rólatok is.

– Miért? – kérdezte Flóra hűledezve kis meghökkenéssel a tekintetében.

– Jöttem!

– Nem kerestetek, észre sem vettétek, hogy eltűntem. Hogy esetleg

valami baj történt velem. Rosszul lettem, összeestem, elájultam, szívrohamot kaptam, agyvérzést kaptam, lezuhantam a létráról, betörtem a fejem, vérbe vagyok fagyva.

– Vagy agyonvágott az áram – mondta. – Vagy gázmérgezést kaptál, vagy elvitt a pestis. És én? És ha én elvesztem az eszméletem?

– Hát... – mondtam neki –, nem is tudom. Én kerestelek volna, szoktalak keresni.

– Persze! Ha kell valami.

– Akkor addig várlak, addig kereslek, amíg elő nem kerülsz. Ha kell egy telefonszám, képes vagyok az egész folyosón végighurcolni a neved. De rám nincs szükségetek. Tudom én, hogy nem kellek én nektek.

– Ugyan már, Ervus, hogy ne kellenél. Gyere, főzök neked egy kávét.

Egy fényképet mutattam neki arról a nőről, aki miatt most kirúg a feleségem.

– Szép, de azért elválni még nem kell.

– Mármost hogy félig-meddig rúgott ki, ma még haza tudok menni, talán holnap is, de már ügyvédet fogadott, egy-két hét, egy kis haladék, aztán fel is út, le is út.

– Nem eszik olyan forrón a kását. Különben tudod, hányan elváltak nálunk? Az Ambrus. Kétszer is. Az Ákos tavaly, a Rózsika meg most válik. Tudtad? Nem tudtad. Beszélgetsz te egyáltalán bárkivel? Én, látod, beszélgetek.

Elhűlve hallgattam, egyetlenegy kollégám életét sem ismertem, igazából csak néhányról tudtam egyet-mást, neki felesége van, neki gyereke született... De hogy elváltak, szétmentek, ez egyszer, az kétszer, igaz, én sem kötöm az orrukra kisdud ügyeimemet. Mégsem szép. Csak jönnek-mennek, írják a dolgozataikat, a tanulmányaikat, nyilatkoznak a rádióban, interjúkat adnak a televíziónak, mind kristálytisza gondolat, csupa elmélet, csupa műszó, a tudomány párlatai, s válnak, elválogatnak nekem, csak úgy, a hátam mögött. Titokban szerelmi dolgozatokat írnak lábjegyzetekkel, hivatkozásokkal, s még meg is jelentetik egynémely anyakönyvben, én meg a bibliográfiákból sem értesülök róla.

– Ha holnap is kiállsz, vidd magaddal a telefonodat, majd én megint kiszabadítalak. De legjobb, ha ki se mész.

Betértem az első kocsmába, egy pincébe, ahol a mellékhelyiségben sárga lében tocsogunk, s fölhajtottam egy pohár úgynevezett fehér félédes bort. Nem nagyon nyűgözött le, elővettem hát a térképemet, s két utcával odébb is fölhajtottam ugyanannyit. Csak lassan, óvatosan. Majd a végén vesszük sietősebbre a dolgot.

Feleségem már aludt, mire hazaértem, a hálószoba ajtaját magára zárta. A cselédszobában vettem ágyat, előkerestem minden létező szeszt, már amihez egyáltalán hozzá tudtam férni; sóvárogva gondoltam a hálószoba szekrénykéjében, a szekreterben szunnyadó szilvapálinkára meg a jóval

előkelőbb italokra, amelyek ma éjszaka is érintetlenül senyednek benne. Elérhetetlen az éden. Amikor hajnal felé az orvosi alkoholt is fölhajtottam a fiolából, kénytelen voltam az éjszakát befejezni. Amikor néhány óra múlva mintegy időtlenül magamhoz tértem, csodálkozva észleltem, hogy ép elmével bírok, világos öntudattal takarítom el az éjszaka maradványait, gondosan ágyazok be, hajtom össze a lepedőt. Feleségem felől semmi nesz nem érkezik, tiszta lelkiismerettel alszik, utoljára szinte kedvem lenne megigazítani rajta szeretettel a takarót. Összeszedem a szükséges holmit, s lábujjhegyen, de nem settenkedve hagyom el a lakást.

Mire a többiek beszállingóznak, én már a magaslaton, az erkélyen élek. Elöttem van az egész nappal, az egész éjszaka, az ősszel, hóban-télben nagyon is hosszúra nyúlik, olyan hosszúra, mint egy északi-tengeri út egy jégben vergődő öreg, kivénhedt hajóval, mire az átrecseg a torlaszokon, igazán sok idő telik el. Ráérek.

A törött cserép

CSOBÁNKA ZSUZSA

Amikor megjelentek az új férfiak, Szabadka összes hajadonja kibontotta feltűzött fűrtjeit, és szorosabbra fűzte derekán a ruhát. A blúz felső gombjait letépkedte, úgy tűnjön, az anyag a telt keblek miatt magától repedt szét. Goran apai nagyanyja, Marmunka Bora évekkel később hatalmas fekete lepelbe burkolózott, és a száját vörösre festette, ne emlékeztessen semmi azokra a valahai gombokra, ősz haját pedig a tarkóján tekerte szoros csigába, törődött ő már korábban annyit vele. A szoros szálak egytől egyig arra emlékeztettek, Marmunka Bora tincsei valaha a legrakoncátlanabbak voltak Szabadkán, és nem volt férfi, aki ne akarta volna ráncba szedni őket, halomba vagy bálába, mint a földeken a búzát szokás, vagy legalább összegereblyézni kicsit a lekaszált fűvet egy átizzadt éjszaka után, amikor hévtől vakultan Marmunka Bora fülébe sugdoshatják, hogy megállj, Marmunka, nem menekülsz előlem.

Amikor a férfiak 1887-ben azzal a januári hóval szállingózni kezdtek, ő volt az első, aki megtanulta úgy nyitni ki magán a blúzt, mintha önként ugrottak volna le a gombok. Akkor már Goran nagyapja, Danilo Gasparović túl volt egy fél életen át tartó rettegésen, mely aztán Marmunka Bora száját is megfeketítette, mint az erdei galagonyabokrok legvastagabb ágait. Goran nem is értette, hogy lehet akkora vihar tavasszal, hirtelen sötétedett rá futás közben, amikor az erdőben először csak a csámborgó asszonyokra lett figyelmes, akik mintha valami rítust végeztek volna, körben álltak, és artikulatlan hangokat adva ki magukból ismételtetni kezdték a Goran füle számára valaha oly kedves szavakat. *A zemlja beše bez obličja i pusta, i beše tama nad bezdanom.* De most ebből a kedvességből semmi sem

maradt. Felszáradt, mint a vihar után az eső szokott a szabadkai utcákon, és nyomokban sem emlékeztetett arra, mikor hullottak az első cseppek, mikor nyílt ki Marmunka Bora mellén a blúz, hogy Goran apja egy biccentéssel jelezze, nem lehet rajta kívül más férfi abban a kisvárosban, aki tudja, mit rejt az elgurult gomb alatti tér. Micsoda rózsákkal labdázának jókedvükben ott a férfiak. Marmunka Bora mellében elveszni egyet jelentett az esővel, amiben most Goran állt, és megbabonázva nézte az asszonyokat, akik elkezdtek vetkőzni, és kibuggyantak a hatalmas labdarózsa mellek, majd kibuggyantak az aprók is, melyeket alig csipdeshetett volna foggal, aztán azok, amelyek a has felső részét csapkodták éjnek évadján férjeik feje felett, miközben azok kacskaringós nyelvcsapásokkal firkálták asszonyaik üregének kapujára a betűket. Goran látta a szoknyák alól legördülni a harisnyát, a cipők arrébb heverték, a körön kívül, egy fa alatt. Elhessegette a fuldokló férfiak képét, mert a féltékenység úgy tudott rátörni, hogy attól félt, az esztét veszi. Elképzelni Lulut bármely más férfival, ahogy az az idegen férfitest a felesége fölé görnyed, bűzös a lehelete. Óvatlan lenne, és a fogai közé szorult ételmaradékokat átlökné Lulu drága testébe, ha hagyná megcsókolni magát az asszony. Érezte az izzadság sűrű nedveit, ahogy megfeketedik a hónalj mentén az ing, megszárad, aztán újra nedves lesz, és napok telhetnek el így, mert ezek a férfiak mind ápolatlanok. Attól érzik férfinak magukat, hogy parfüm helyett a saját szagukat szagoltatják másokkal. Elég volt egy félreeső mozdulat, ami céltalanul indult, és aztán Luluhoz ért. Elég volt egy csodálkozó tekintet, amivel valaki legalább olyan gyönyörűnek látta a feleségét, mint ő. A birtoklás a halálfélelemmel volt egyenlő, ahogy Goran rettegett, Lulut elveszti. És többek között ezért is indult útnak: a toronyba indult Lulut elveszíteni, hogy végérvényesen megtalálhassa őt.

Az erdőben, ahol Goran elgondolkozott, legördült a harisnya, és ahogy földet értek az első cseppek, egy idős asszony fogta, és megemelte a szoknyáját, az ég felé tartva szőrös szemérmét, mintha a Jóistennek kívánná megmutatni azt. Nem volt abban semmi kéjencség, nem volt ott vágy, sem nedvek. Gorannak kedve lett volna megkérdezni, ugyan miféle abc-t akar a Jóistentől megtanulni éjnek évadján. De már jött is a következő, az ő szoknyája alól előbújó hasítékra Goran rá se nézett, a nő arcát figyelte inkább, amiből alig látott valamit, mert az hátrafesztette, az ég felé tartotta, akárha az Isten azt figyelné, kitörné-e érte a nyakát, ha éppen azt kérné tőle. És a nők mindegyike igennel felelt, nem volt egy csupasz női tarkó sem abban az erdőben, egyes-egyedül Goran nyakát verdeste az eső, de ő akkor már nem a nőket nézte, hanem a nők mellett sötétedő ágakat. A réműlettől feketedni kezdett a galagonya, jobb lett volna, ha villám hasít bele, és akkor nem kell ezekre az asszonyokra fogni. Elfeledhetőek a balkán asszonyok, amint a folyóhoz mennek, kifogják a legkisebb halakat, és azonmód térdepelve a lábaik közé csúsztatják, mert hisznek abban, a férfiember attól

majd termékeny lesz, és termékenyek lesznek ők is egy éjszaka múlva. És egész éjjel az üregekben fickándoznak pikkelyes testükkel, a paplan alatt foszforeszkálni kezd a nő méhe körüli tér, a férfi alszik, nem látja, nem tudja, csak érzi, mintha angyal szállt volna át a szobán. A nő hajnalban kirántják a halakat, először magukból, aztán délben majd a férjeik asztalára való ételként, és a férfiak amint elfogyasztják az apró gíricét, felhorgad bennük a vágy, és azonmód döntik a kredencekre őket. A nők meg, miközben odakint szállingózni kezd a hó, az abc betűjét kiáltozzák az ég felé.

Az ortodox újév első napján kezdett el esni, aztán napokig nem állt el a hó. A nők hatalmas bundákba öltöztek, Marmunka Bora mellei a gombok alatt feszültek, áhítva, hogy Danilo Gasparović kiszakítsa őket. Elnémult akkor a város, Szabadka egy visszafojtott lélegzetté lett, amely csak arra várt, hogy a kis női csizmákból kibújassák a nőket. Mire leverték a havat a csizma orráról, már több centis fehérségben botorkáltak az új férfiak, magasra emelve térdeiket. Sokáig beszéltek arról, először a Fekete fürdőbe mentek, és csak az Isten a tudója, Marmunka Bora hogyan hatolt át a gőzön és a párán. Mire Lulu Binder a fürdőbe jutott, eltelt egy fél élet, és alig maradt valami belőle, az enyészet magáévé tette az egész helységet. A hátsó udvaron túl egy vékony gyeptéglás rész után törmelékeken kellett botorkálniuk, Lulu lábai alatt csikorgott, ropogott a kő, Goran biztos léptei nyomát követte, ki ne menjen a bokája egy rossz mozdulattól. Elképzelte, ahogy Goran anyja először teszi be ide a lábát, a férfiaknak szánt csempék és kilépők mindegyike egyszerre szisszenhetett fel, mert Marmunka Bora világéletében gyönyörű asszony volt, de amikor Danilo Gasparovićot meglátta, megrémült, hogy nahát, mégiscsak van férfi, aki miatt ő megtanul terpeszben kérni az Istent, ugyan szólna vissza valami megnyugtatóan ostobát. Szabadkán ő volt az egyetlen nő, akit a rettegés megszépített, fekete szájának csodájára jártak. Rettegett, ezért a templomban hetekig órákat töltött el azzal, hogy minden nap pontosan reggel hat és délután egy óra között meztelenül kifelé fordult a hideg márványkőre, két karját oldalra rakja, mint az Úrjézus, és várta a felejtést. Marmunka Bora hitt abban, megszanja az Úr, és akkor elfelejti végre ezt a hamiskás mosolyú idegent, és nem kell arra vágyania többé, hogy Joó Dezső és Fürszt Emánuel fürdőjében megleshesse Danilo Gasparović testét. A cseréppiac darabjaira figyelt, kell legyen annyi törött cserép, ami aztán a későbbi Dimitrije Tucović utcán még a porát is elsöpri a török fürdőnek. Ne maradjon semmi belőle, mondogatta Marmunka a hideg kövön hasalva, és napok teltek el érzése szerint, pedig a templomszolga pontosan számolta az órákat, mert senkinek sem adott kevesebbet vagy többet, mint amennyit az Úristen kirendelt aznapra meg az életre.

Danilo Gasparović mindeközben a később Feketére keresztelt fürdőben a csempéket és a kádak rovátkáit úgy babrálta, mintha várna valamire. Minden nap úgy állt meg a díszkert előtt, úgy lépett a fogadóterembe,

majd a fedett folyosón át a kádfürdőben is úgy mártózott meg, miután átöltözött. Marmunka Bora teste pedig a templomi márvány törtfehérjéhez lett hasonló, csak a szája feketedett bele az imákba. Danilo legjobban a gőzt szerette, a határán lenni életnek és halálnak, amikor a ködös forróság már elnémítja az embert, egy merő dobogássá hevíti, és ki akar szakadni a fül és a szív is, de végül a hiperventillálás marad csak, ugyanaz a billenés, amivel majd Marmunka Bora melle hullik ki a gombok alól Danilo kezei közé.

A tó

A repeszek által szétszaggatott betonon lépkedni most egészen mást jelentett. Lulu Binder Goran Gasparovićba karolt, miközben a tó erősen hullámozott. Feltámadt a szél. A strand kék csapjait átfestették, a ciánkékre két árnyalattal sötétebb került, és Lulu úgy dőlt neki a vascsőnek, mintha Goran szeméből indulnának lövedékek felé, de ő ezzel kibékült, hátradől, és mint a beton, hagyja, hogy felhasítsák a felszínét, a testén mély sávokban vágások húzódnak majd, mint kikerülhetetlen vektorok.

A körülöttük levő tér nyomokban sem emlékeztetett a valahai fürdővárosra, a tó körüli utak, játszóterek, öltözőkabinok és csárdák fém-, fa- és betonszerkezete nyersen mutatott egy részletet abból, ami mindez lehetne. Szellemváros helyett zibongó, pancsoló gyereksereg a palicsi tóban. A hold sem volt fent az égen, és a víz hullámai is önmagukban voltak tájtékosak, egyiknek sem volt köze a másikhoz. Lulu látta a rétegeket egymásra rakódni, ahogy idők és terek síkjai karcolják össze egymás felületét.

A hideg fémcső akkora volt, hogy két ujjal körbeérte, a kék ismerősen derengett két oldalt, miközben a fejét közészorította. Pont ilyen szokott lenni nyáron az ég. Látta Gorant, ahogy gyerekként erre csatangol, bandákba verődve, mint a mindenre elszánt kóbor kutyák, és a szemében vad erő vibrál, hiszen a félelem felszámolódik ebben a térben, a megszólasítás pedig

érvényét veszti. Megszólalni annyi, mint befogadni a másikat, azonban a kóbor állat mindezzel úgy van, nyelv nélkül kell megértetnie magát, csak a mozdulatok, csak a mélyről kibukó űzöttség és vágy létezik, hogy mindezek ellenére legalább az irányait megértsék.

Mellé verődtek idegen kutyák, a falka néhány hónapig együtt kereste ugyanazt a semmit a tó körül, mikor végül elkoptak egymás mellől, mert kicsi lett a tó, amiben mind el tudtak volna veszni. Lulu látta a veszetségben rejtőzködő falkát: a nőstények és a hímek egymáshoz dörgölöztek, hátha így közelebb kerülnek egymáshoz, ha újra feltámad a szél. De nem volt közelség, csak szűkre szabott tér és idő, amiben hiába keresték az otthonos tekinteteket, újra és újra kihullottak egymás szeméből a körözés során. Goran úgy mesélte mindezt, volt egy nő, akinek a nyelvet köszönhette, és ekkor Lulu hozzádólt a hideg csöhhöz, mert a sors most mintha más minőségben, de újraírná önmagát. Megtanulni a másik ember nyelvét azt jelenti, megtanulni, elfogadni a másik embert magát. Mindazzal a tó körüli bozótossal körbevett betonúttal, ahol a menekülttábor részeg holdkórosai ijesztgetik a fiatal fiúkat, akik korábban nem féltek macskát tépni szét. Viszont most mégis és mégsem. Mégis előnti őket a rettegés, mégsem annyira bátrak, hogy felhasítsák a palicsi tóór macskájának cirmos bundáját. Számtalanszor néztek farkaszemet egy gennyedző macskaszemmel, és kőpapír-ollóval sorsolták ki, aznap ki roppantja el az állat nyakát. Egy esetben tettek kivételt: ha tüzelő állatot fogtak. A vágtyól elgyengült, dörgölöző macskákban mégis láttak valami megindítóan gyámoltalant. Illetve Goran látott azokban a vergődő burrogásokban Istentől valót, ő szólt rá a többiekre. A bagzó macskát hagyjátok békén. Hirtelen vált ketté az én és a ti, azok először napokig nem értették, mi ez az új szabály, egyáltalán, hogy lett szabály az ölésen kívül.

Az ott élő menekültek hajnalban indultak neki a tó körüli sétának, amikor már a helyi suhancok a mászókák vascsövein ültek, és holtfáradtan lóbálták a pálinkásüvegben az utolsó cseppeket, hogy majd egy kicsit később, ne vesszen kárba. Kicsit jobban pirkad, és akkor lehúzzuk, mondja az egyik, Goran pedig a szemébe néz, hogy ezt miért kellett. Mit miért? Hát belepofázni a csöndbe – dörmögi Goran, és akkor érti meg újra, neki ezek között nincs helye, tovább kell mennie megint ezen a repeszektől felhasított betonúton, vissza a ciánkék csapokig, ami alatt gyerekként lemosta magáról a tó nyálkás, hínáros vizét, és ha mindez megvan, még nagyon hosszan kell köröznie egyedül a tó körül, újratanulva saját és egy másik ország nyelvét, hogy Lulu Bindert végre a nevéen szólíthassa.

Lulu mindebből annyit érzékel, az élet újra és újra ugyanazokat a férfiakat mutatja, havas a kabát, amely mellett állandóan elvétett ritmusban szedi szaporán a lábait. A ritmushibában mutatják meg a férfiak valódi idegen arcukat a nőnek. Goran megáll, és csak nézi, aztán arra inti, lassítson, ne

veszítse el a fejét. Várazozik, és közben évek telnek el. A tó vize csillapodik, eláll a szél. És most ott a ciánkék csapoknál, ahol egy csöpp víz nem jön a csőből, de szemben egy egész tó tele vízzel, Lulu nem tud mást, mint a Goranban lévő tajtékos hullámokra és a férfi arcára figyelni azokkal a különös fényekkel, miközben mesél, s melyek inkább nyáriak, mint téliek. Hiába van rajtuk sál, Goran a sapkát hiába húzta mélyen a homlokába.

A szellemvárosban hirtelen eredt el az eső, a kabátokon egyre hangosabban dobolt a víz, Lulu egy pillanatra azt élte meg, mindaz, ami a csapok emlékezetében él, most fönről hullik alá, és a repeszekhez hasonlóan fel akarja hasítani mindkettejük szívét. A szív viszont hallgatott, elnémult abban a szellemektől terhes térben, a menekülttábor jajongása és sikolya mellett nem lehetett megszólalnia. Egy pillanat alatt átázott a csizma is, az alsó ragasztások mentén szökött be a víz, a puha harisnya így jéghideg lett. Goran gondolatban ekkor kezdte el farigcsálni azokat a repeszeket, és végre nem szúrós, szálkás fegyverként gondolt rájuk, hanem olyan hasadásokra, melyek összefornak, és új alakot öltenek, ha elég idő telik. Arca lett a repesznek, melyből Lulu körvonalai rajzolódttak ki, szeme, melyből a nő tekintete teremtett otthont Goran köré, a szájának pedig a tóhoz volt köze, ahhoz a vízhez, mely a tajtékkal Goranra emlékeztette a sétáló nőt. Arc, szem, száj e két testben eggyévált, a tóór macskájának szeme élesen villant a sötétben, a füleit hátracsapta, amikor meghallotta, ahogy azok ketten szedelődzködni kezdenek.

Menjünk, mondta Goran, és felsegítette a hideg vascsőhöz támaszkodó nőt. Menjünk, bólintott Lulu, épp csak a szemeivel intve hozzá. A macska nem látta, csak a kifeküdt száraz fűcsomók súgtak össze, és mesélték, miközben reggelre kiegyenesedtek, hogy annak a nőnek a szájából lassan kiömlött a tó. Goran kezében tartotta a palicsi meder minden cseppjét, Lulu testéről közben egyre hullottak a ruhadarabok, magától tekeredett le a sál, húzódott le a zipzár, a kabát pedig úgy omlott le, ahogy a forró gőz foszlik ki a frissen sült kenyérből. Goran nem szólt, csak tartotta a markát, aztán amikor már ki akart folyni a tenyeréből a víz, finoman remegni kezdett. Két kézben elfért a tó, és ő ringatni kezdte, de egy pillanatra sem engedte el Lulu tekintetét. Összefonódtak, mint a fejük felett a lombok, hiába engedte el minden levelét az a két fa, az ágaikkal összeölelkeztek, hogy tavasszal majd legyen levél, ami eldönthetetlen, melyikükhöz tartozik. A test csupa seb, mondta valaha a nő, de azok a havas kabátok végül mind eláztak, a nedvességtől dohosak lettek és nehezek, aztán a moly rágta szét őket. A test csupa heg, mondta valaha a férfi, de a kutyák és a macskák csahos szőre nyárra mindig megerősödött, a tetemeket pedig betemette a föld, beforgatta az idő. Nem kellett tavasszal a hó alól előbukkanó vékonyából, hullamerev fülekből jósolni, melyik kölyök nyert aznap a kő-papír-ollón. Böven elég volt, hogy látja, a halál bujkál, ha akar.

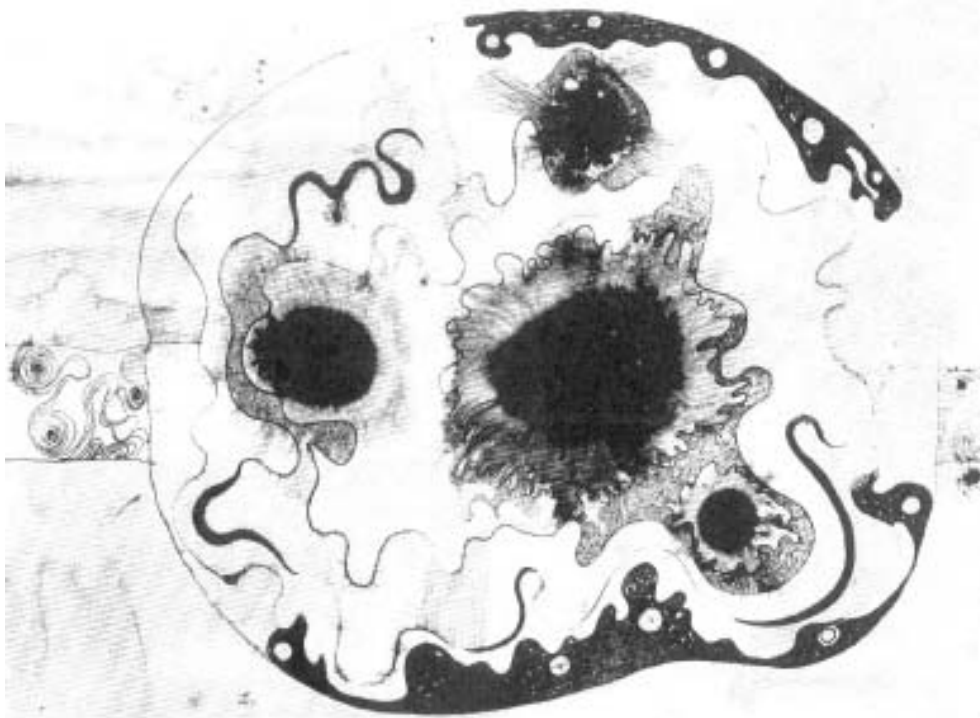
A test most kotyogás, ahogy a tó hízni kezd, a nyári gyerekek zsbongása betölti a csöndet, amit kettejük közé szorított annyi éven át az idő. Goran úgy ér Luluhoz, mint az eső. A távolban dörögni kezdett az ég, azok ketten meg csak álltak, és a vizet lötybölték, kimosva egymásból a szálakat, amelyek reggelre aranszínnel festették meg az eget. Képtelenség. Egyre jobban rákezdett. Eláztak a fürdő öltözőkabinjai, a korhadó fa úgy mállott szét, mintha fűrészpor lenne, amiből színek keverhetőek ki egy másik világban. Abban a másik térben helye lett a víztől korrodeáló csöveknek is, a kébbe vegyülő vörösek és barnák a ciánkékkel elegyedni kezdtek, nem is értették, korábban hogy lehetett másképp. Van tér, ami most már mindig üres lesz nélküled, mondta Goran. Nélküled nincs körülöttem tér sehol, válaszolta Lulu, miközben a bőre összeért a tóval. Goran látta, hogy Luluból valami átköltözik a tóba, és a tóból belé, mintha a falka összes kutyája kiszaladt volna végre a múltból, hogy helyükre kerüljenek a kóbor állatok, helyére kerüljön a félelem, ami a szemét olyan üressé tette.

Összeforrasztható a szív is, gondolta Lulu, nem kell mindig felhasítani a bőrt, nem kell mindig feltépni a sebeket, ha már egyszer végre varasodni kezdenek. A nyelvből számára annyi menthető át, amennyit önmaga át tud fogni, az újratanult személyes névmások, miszerint most már az én és a te önmagukban állnak, és úgy lesznek része a többes szám első személynek. Goran nyelvét megtanulni maga volt a szabadság, ahol a szavak jelentésrétegei újra és újra más értelmet nyernek, mindig mást és mást mutat minden megszólalás révén.

Moja mus. A szerelem akkor éppen annyi, hogy el kell engednem az anyám és az apám, hogy általad megszülethessek újra. El kell engednem őket, hogy magam lehessenek, és magamban érjek hozzád, magamban lehessenek, amikor hozzám érsz. Mint a palicsi tó körül a fények, felszívódnak a tanult mondatok egy-egy vetett árnyékban, és azok a sávok új mélységeket teremtenek meg. A szemed pontosan az és annyi, mióta ismerlek, mondta Goran, Lulu pedig hátrahőkölt, miféle szépséggel itatja át őt ez a férfi. Amely eddig nem létezett, amely eddig csak valamely belső rétegben bujkált, mintha tőle független életet élt volna. És most látja csak be, mindez a kezdetektől fogva ott volt, létezik, és hétköznapiságában teremti újra önmagát a felismeréssel, a figyelemmel, a jelenléttel.

Habosak voltak a hótól a fák, és habos volt minden ág szélére húzódott vallomás, amivel ők ketten egymás felé fordultak. Álmomban volt egy város, ahol csak galambok éltek, és hajnalban a város főterén több ezren várták, történjen valami. Állandó készenlétben járták be a lerakott mozaik útvesztőit, hogy végre jöjjön már. Nem tudták, mit várnak, látható vagy hallható lesz a csoda, hogy a teremtés vajon mennyi időt szán rájuk. És amikor megérkezett, mintha csalódtak volna, de legalábbis elmosolyodtak önmagukon, milyen ostobák is voltak, hogy nem vették észre eddig. Mert

nem volt fény, pedig felkelt a nap. Nem járt arra férfi és nő sem, hogy közéljük dobbantson, és amiatt röppenjenek fel a háztetőkre, párkányokra. Egyszerűen megtörtént. Valamelyikük elkezdhette, hiszen a többi követett valakit, de soha senki nem tudta, melyikük volt az első. Emelkedni kezdtek, de kívülről úgy tűnt, egyszerre száll fel ezer madár, a galambok közül a legkisebbektől a legnagyobbakig mindegyik az ég felé indult meg, hogy akkor most talán sikerül, és eléri a fényt. Talán egyszer az életben megtörténhet: nincs útvesztő a város mozaikos köveiben, az óramutatók nem mozdulnak, nincs semmilyen mozgás, sem hang, csak a röppenés, a galambok nyers szíve, ahogy elemelkedik a földről.

Rulett

SZALAY ZOLTÁN

Arnold felesége délután fejfájásra hivatkozva visszavonult a hálószobába, de a lelkére kötötte Arnoldnak, ne törődjön vele, nyugodtan menjen, fedezze fel a környéket nélküle. Még csak egy napja érkeztek, de eddig nem nagyon tudták élvezni a kirándulást, szinte mindennel gond volt, az utazással (alig találták meg a hónapokkal korábban az interneten foglalt szállást), a szállással (a szállásadójuk egy teljesen más épületben adott nekik szobát, mint amit kinéztek s lefoglaltak), s ráadásul az első vacsorával mindketten elrontották a gyomrukat, pedig nem kockáztattak, egyszerű natúr csirkesültet rendeltek párolt zöldséggel. Arnold gyorsan jobban lett, de Izabella még egy teljes nappal a baljós kaland után is fehér volt, s folyamatosan reszketett, most pedig a feje is megfájdult. Arnold egy ideig sürgött-forgott körülötte, teát főzött neki, gyógyszereket készített elő, a kezét szorongatta, de mikor mély álomba zuhant, egyszerűen otthagya, csak a dzsekijét meg a pénztárcáját vette magához, s kiviharzott a lakásból.

Kintről nézve még szánalmasabb volt a szállás, mint bentről, Arnold gyorsan szedte a lábát, hogy mihamarabb elvesse szem elől a jellegtelen, omladozóban lévő épületet, amelyben rajtuk kívül valószínűleg senki nem szállt meg. Az egyetlen pozitívuma ennek a szállásnak talán az volt, hogy sokkal közelebb feküdt a parthoz, mint az eredetileg kiszemelt hely. Arnoldnak csak néhány utcácskán s egy kókadt bokrokkal szegélyezett úton kellett átvágnia, hogy kijusson egy kis bódéhoz, amely főszezonban strandlokálként működhetett, most azonban a hallgatás fátyla borult rá. Ezen a bódén túl már ott volt a tenger, alattomos hallgatásban, csak valamiféle lusta suttogást hallatott, amitől Arnold eléggé zavarba jött. Koszos tollú sirályok daloltak körülötte, s le-leereszkedtek a parti vízből kimeredő,

vastag algaréteggel borított cölöpökre. Sötét volt az ég, majd lezuhantak a nedvességgel teli zord felhők, magukkal rántva az egész világmindenséget. Arnold vaktában indult el a széltében-hosszában teljesen üres part mentén, egészen közel a lábához apró gázlómadarak szökdécseltek, az egyiknek lefelé görbült a csőre, a másiknak felfelé, ügyet sem vetve Arnoldra cibálták ki a gilisztákat a tömény iszapból. Ahogy szaladtak a homokos parton, nem maradt utánuk nyom, mintha csak árnyékok lennének, röpke képecskék. Arnold megtorpant, a háta mögé pillantott: neki sem voltak ott a lábnyomai, mintha ott sem lett volna, a fövenyt kivehetetlen iszapábrák tarkították.

Várta, hogy Izabella rákérdezzen, mért jöttek ide, azaz mért *pont ide* jöttek. Mikor Hamburgban sétáltak le a fapados légitársaság Boeing 737-esének lépcsőin, s a savas eső kövér cseppjei szétoccsantak az arcukon, szinte biztos volt benne, most végre megkérdi. Készen állt a válasszal, bár arról nem volt meggyőződve, valóban képes lesz-e kimondani, ha Izabella felteszi a kérdést. Nem tette fel, talán ő maga is tisztában volt a válasszal, azaz, hogy nem mehettek napfényes helyre, abba belepesztultak volna, felemészttette volna őket a fény. Ahhoz a helyhez, ahonnan jöttek, ahol egymásra találtak, ahhoz a néma városhoz sokkal jobban illett ez a komor part, a szárazföld északi pereme.

Nyáron, főszezonban nyüzsgő hely lehetett, most is látszott ez-az a kopottas nyári pompából. Arnold hosszú, több mint egy órás séta után rátért egy kikövezett sétányra, amely bevezette őt az üdülőövezet szívébe, pislákoló neonfények, lepukkant görög meg török éttermek, savanykás döner- meg heringszagok közé. Most kezdte csak igazán a hatalmába keríteni az az érzés, amely attól a pillanattól fogva környékezte, hogy kilépett a lakás ajtaján. Úgy érezte, összezsugorodik az izgalomtól. Kisebbnek, keményebbnek, tömörebbnek érezte a testét. Nyílegyenesen tartott az egyik buján díszített épület felé, szinte lihegve kereste a bejáratot. Odabent sűrű félhomályt talált, a sötétségben néhány görnyedt alak, szinte moccsanatlanul. Eltelt néhány perc, mire a szeme hozzászokott a sötétséghez, s mire vette a bátorságot, hogy beljebb lépjen. Egy nagy, kopottas rulettasztal mellett találta magát.

A félhomályhoz különösen fülledt levegő társult, de Arnold hamarosan mindkettőt megszokta. Alig nézett körül, nem nagyon törődött a rulettasztal körüli kis kártyaasztalokkal, illetve a további helyiségek felé vezető ajtókkal, amelyek még titokzatosabb bűnbarlangokkal kecsegtettek. A rulettasztal körül alig páran lézengtek, elhízott, apatikus középosztálybeli németek, valahonnan a Ruhr-vidékről, akik talán az örökségüket elverni jöttek ide. Mindenki a maga sajátos tájszólásában dűnnyögött, Arnold nem értette egyetlen szavukat sem. Tulajdonképpen két játékos volt csak, akik mintha ikertestvérek lettek volna, még a borotvával is a nyakuk ugyanazon pontján vágták meg magukat. Unottan dobálták zsetonjaikat a mezőkre, szemlátomást

nem volt semmi koncepciójuk, csak valami körülhatárolhatatlan, a semmi kellős közepén lebegő nyereségvágy. Kitűnt azonban a bárgyú társaságból egy fickó, aki szintén a rulettasztal körül ólálkodott. Afféle néma kibic volt, nem játszott, de nem is szólt bele a többiek játékába. Amennyire a félhomályban fel lehetett mérni, drága öltönyt viselt, mellénnyel, markában kis elektromos pipát szorongatott. A játékosokat láthatóan zavarta, ahogy nézte őket, s ahogy időnként a szájához emelte kis pipáját. Igyekeztek neki hátat fordítani, nem nézni rá, bujkálni előle. A krupié – kölyökarcú, aszott öregember, Arnoldnak elsőre az a gondolata támadt róla, talán Bajorországból szökött ide, valami nőügy elől menekülve – is csak tátott szájjal bámulta.

Arnold félrehúzódott egy sarokba, s óvatosan vette elő a tárcáját. Egyre csak lüktetett benne az izgalom, zsugorodott a feje, már csak akkorának érezte, mint egy golflabda. Átfutott a fején, amit Izabellával tervezgettek, még a repülőben, amikor a pilóta bemondta a hamburgi hőmérsékletet, s hogy a látogatóknak nem árt esőköpenyt bekészíteniük. Alig voltak látogatók, a gép kongott az ürességtől, csak néhány laptopjához szegezett üzletember jött velük. Arnold és Izabella vidáman vették számba, mi mindent csinálhatnak majd, bejárják a környéket, Lübecket, Travemündét, hajókéznek a tengeren, akár Dániába is átruccanhatnak, tengeri herkentyűket kóstolgatnak (persze csak visszafogottan!), finom borokat isznak majd üvegszám, leülnek a sziklákra a sirályok közé, s nézik a szürkén hullámozó Balti-tengert.

A markába szorított egy kisebb tételnyi bankjegyet, a többit gondosan visszahelyezte a tárcába, a tárcát pedig a farmerja farzsebébe süllyesztette.

Óvatosan játszott, nem kapkodta el. Partnereinek először nem is nagyon tűnt fel, hogy bekapcsolódott, vagy ha mégis, azon bosszankodhattak, milyen kis tétet tesz meg, míg ők komoly összegeket forgatnak. Váltakozó szerencsével játszottak, olykor hosszabb nyerő szériákat is sikerült kifogniuk, de az ettől támadt bátorságukba rendre gyorsan belebuktak. Arnold veszített. Egyforma összegeket tett fel, s mindet szép sorjában elvesztette. Háromkörönként váltogatta a mezőjét, később már kétkörönként, de ez tulajdonképpen teljesen mindegy volt. Szép fokozatosan eljátszotta az összes zsetonját. Halvány mosoly terült szét az arcán, egyre csak a kopottas rulettasztalt bámulta, s zseton nélkül maradván sem mozdult el mellőle egy ideig.

A következő fordulóban kissé begyorsított. A kezdéshez képest megduplázta a tétjeit, s most már a partnerei is felfigyeltek rá. A biztos technikájára, ahogy elfojtott izgatottsággal kiválasztja a garantáltan vesztes mezőt. A két kövér lefitymáló pillantásokat vetett rá, s még az álmos képű krupié is csatlakozott hozzájuk, ajakbiggyesztgetve figyelte Arnoldot. Az öltönyös fickó megállt egy helyben, s nem vette le a szemét Arnoldról, aki szép lassan megint mindenétől megszabadult.

Kípirosodott, mintha egymás után pattogtak volna el a hajszálerek az arcában, az orrában, a szeme sarkában apró kis könnyecseppek csillogtak. A menet végén végighordozta a tekintetét a termen, a magas mennyezetet, a pókhálós sarkokon, a nyomorúságosan sötét zugokon, ahol talán egykori milliomosok testei heverték kifosztva, összeroppanva. Megyek, iszok valamit, mondta végül a rulettasztalnak, s ahogy odébbállt, csak úgy dőlt a mozdulataiból a keserű boldogság.

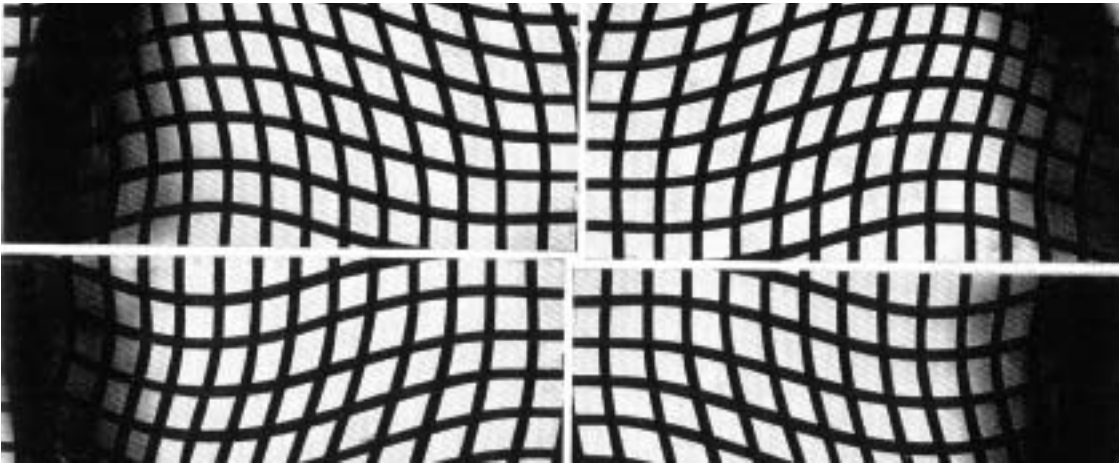
Az öltönyös követte őt a pulthoz, de nem szólította meg. A nyomában volt végig, míg két konyak után, egy harmadikkal a kezében, visszabotorkált a játékasztalhoz. Arnold most már leplezetlenül vidám volt, egyfolytában mosolygott, mint egy eszelős. Lazán nyúlt a farzsebébe a tárcája után, s könnyedén vette ki belőle a maradék bankjegyeket. A mozdulatai kezdtek koordinátlanok lenni, de továbbra is biztos kézzel vesztett.

Ócska vidéki lebuj, de azért ki van találva, hallotta Arnold a háta mögül a szavakat. Azonnal tudta, hogy az öltönyös fickó az. Kint állt az épület egy kis huzatos előcsarnokában, egy bankautomatánál, a világ bármely bankjából lehetett itt pénzt kivenni, ha volt az embernél egy használható bankkártya. Arnold hátrafordult, a fickó ott állt tőle alig karnyújtásnyira. Nincs ezzel a hellyel semmi baj, mondta neki Arnold, nem nevezném lebujnak. Kissé bizalmatlan volt a hangja, de nem tartott soká, hogy feloldódjon. Hamarosan azon kapta magát, hogy kint áll az épület előtt a fickóval, egymás után szívja a cigiket, s szenvedélyesen magyaráz. Ha tudtam volna, Robert, ha tudtam volna, hadarta, hogy erre van szükségem. Tudod, kerültem mindenféle játékokat, jól tudtam, hogy kétbalkezes vagyok, született vesztés, mindegy, milyen játék, kártya vagy félkarú rabló, bármi, mindig vesztettem, betonbiztosra, senki nem akart velem lenni, végül már játszani sem, nem volt semmi értelme, s ez azért eléggé tudja frusztrálni az embert. Most sem tudtam, mért jövök ide, nem sejtettem, s most... Mulatságos, mondta a maga törhetetlenül elegáns hangján a másik, akit Arnold Robertnek nevezett, igazán mulatságos, amit mesélsz. Tehát egyfolytában vesztettél, egész eddigi életedben, játszhattál bármit is. Te még biztos nem hallottál ilyesmiről, mondta Arnold levegőért kapkodva s hevesen szívva cigijét, de így volt, és épp ezért sosem kockáztattam, mindig csak a lehető legkevesebbet, a lehető legóvatosabban. Akkor biztos sokat sikerült összekuporgatnod, mondta Robert, összekuporgatnom?, van egy cseppnyi lakásom, amit a nagyanyámtól örököltem, két éve halt meg, s most már a lakás egyik feléből kiszellőzött az áporodott szaga. Meg van egy kétajtós Seat Ibiza, a nagybátyámtól vettem használtan, nemrég kissé sikerült összetörnem, belém hajtott egy mopedes egy körforgalomban, pedig keveset járok a kocsival, még szerencse, hogy egyedül ültem benne. Egyedül, kérdezte Robert. Egyedül. Akkor éppen. De van egy feleségem, egy kis asszonykám. Ez itt a nászutunk. Robert erre hahotázni kezdett, gyere,

gyere még egy konyakra.

A játék szüneteiben átvillant olykor az agyán, hogy most már ki lehet húzni a dániai kiruccanást, most már el lehet felejtetni Lübecket, Travemündét, most már nem lesznek sem herkentyúk, sem borok, de egyre önfeledtebb volt, csak úgy folyt ki a keze közül a pénz, s már kurjongatott, lelkendezett, odagyültek az asztal köré a kaszinó vendégei, az összes borzas alak, keveredtek a különféle tájszólások, csóválták a fejüket a kövér pénzeszsákok, hogy ebbe meg mi ütött. Robert ott állt Arnold közvetlen közelében, állát az öklére támasztotta, s csak akkor lépett egyet-egyet hátra, mikor Arnold ujjongva táncolta körül az asztalt, mert megint veszített. Konyakot locsolt szét maga köré, s táncolni akart a krupiéval, de az hideg maradt és sötét, mint az egész lepusztult kaszinó körülötte.

Délfelé botorkált vissza a szállásra. A dzsekijét elhagyta, farmerje szakadozott volt, ingje szétgombolva, a haja széttúrva, bíborvörös arcán híg takony és vér kenődött szét. Ahogy belépett a lakásba, mintha egyből összeszedettebbnek érezte volna magát, újra visszatért abba a méretarányos testbe, amelyből előző este kiszorult. A fejében egymást kergették mindenféle hangok, Robertért kiabáltak, s csengtek-bongtak a zsetonok. Jóval többet költött el, mint amennyit valaha megszerezhetett volna. A másik szobában, a bezárt ajtó mögött ott várt rá Izabella. Talán hosszú jelenetet rendez majd, vagy mindössze kijelenti, ennyi volt. Eszébe jutott, hogy míg játszott, amíg ott pörgött a golyó a kerékben, egyetlenegyszer sem gondolt rá, a kicsi, madárszerű testére, a fáradt, fehér gumóarcára. Lassan kinyílt az ajtó, a kísért szemű asszony az ágy szélén ült, s ahogy megpillantotta Arnoldot, kinyújtotta feléje a karját. Csak annyit bírt kinyögni, úgy aggódtam érted, Arnold.

SZELE BÁLINT

A szó hatalma

Illyés Gyula műfordításai

A műfordítói pályakép áttekintése

Illyés Gyula rendkívül elismert, szerteágazó és sok tekintetben ellentmondásos életműve eltakarja, látszólag eljelentékteleníti a műfordító Illyést. Míg Babitsot Dante, Szabó Lőrincet a *Szonettek*, Vas Istvánt a *III. Richárd* fordítójaként emlegetjük, Illyés Gyula nevének említésekor elsősorban nem műfordításai jelennek meg gondolatainkban. Ennek oka azonban nem a műfordítások gyengébb minősége vagy kisebb terjedelme, sokkal inkább Illyés roppant eredeti életműve – s azt kiegészítve az alkotói és a fordítói életmű szerves kapcsolata –, amely egyrésztől megtermékenyíti a műfordítót, másrésztől ihleteteket kap a fordított művektől, s harmadrészt jelentőségével kezességet vállal a műfordításokért is. A műfordító Illyés irodalmi jelenlétét tovább gyengíti az, hogy nem írt tanulmányokat, esszéket fordításairól. Sokat fordított, de nem beszélt róla, s interjúiban is szinte alig említette meg a műfordítást, amely ezáltal is jóval kevesebb figyelmet kapott.¹ Érdekes tény, hogy műfordításairól, műfordítás-antológiáiról alig-alig írtak kritikákat, tanulmányokat – eredeti műveiről sokkal több és terjedelmesebb írás született.

Illyés nem tartozott azok közé, akik huzamosabb ideig nem publikálhattak; csak 1956 után volt egy periódus, amikor hallgatott. De a nehéz időkben is, ahogy Földes Anna fogalmazott, „a dialógust mindig fenntartotta az őt támadva is tisztelő, bírálattal is csábító kultúrpolitikával”.² Illyésnél a műfordítás – Szabó Lőrínchez hasonlóan – nemcsak kényszerű, de önként, élvezettel, programszerűen vállalt tevékenység is volt. Első cikkeit, ismertetéseit és fordításait 1923–1925-ben közölték a Bécsben szerkesztett *Ék* és *Ma* című folyóiratok, s innentől kezdve folyamatosan fordított. Sokszor

többet is, mint szeretett volna. 1937-ben a *Népszava* kérdésére mogorván a következőt válaszolta: „fordítok, kenyeret kell keresnem: ilyen elfoglaltság közben sosem szokott nyugalmam, időm és főleg kedvem maradni, hogy irodalommal foglalkozzam”.³

Molière vígjátékai közül a *Don Juan* volt az első, majd 1945 után számos más Molière-művet is lefordított (*A fősvény, Dandin György, Kényeskedők, Képzelt beteg, Tudós nők*). A versek és szindarabok mellett rengeteg francia prózát is fordított: több huszadik századi író műveit is átültette, így Duhamel *Naplóját* (1940), Eugène Dabit *Külvárosi szálloda* (1958), valamint Montherlant *Agglegények* (1974) című regényét. Fokozott vonzalmat érzett Jean Giono világa iránt; lírai hangú, nyers-népi, latin-os-pogány elemekkel átszótt korai regényeinek első számú hazai népszerűsítője volt. 1939 és 1944 között öt könyvét ültette át magyarra: (*Zeng a világ, Valaki a hegyekből, Örömmel élni, Sarjú, Magasban*).

1942-ben jelent meg a francia költészet értékei előtti tiszteletadásként *A francia irodalom kincsháza*, melyet Illyés szerkesztett, s az előszót is ő írta a kötethez; munkájában Szabó Lőrinc és Cs. Szabó László segítette, de „a munka dandárja az enyém” volt – mondta egy interjúban.⁴ A kötet bátor kiállítás volt a nácik által megszállt Franciaország mellett. Illyés részt vett a háború utáni politikai életben is, s még 1952-53-ban is írt, elsősorban drámákat. 1956-tól 1961-ig nem publikált, csak a *Kínai szelence* című fordításantológia jelent meg ekkortájt (1958). Illyés műfordításai túlnyomórészt francia művek átültetései, de kisebb mértékben jelen van a német és az angol költészet is; Illyés emellett latinból és oroszból fordított, hiszen mindkét nyelvet elég jól ismerte. „Latinul átlag háromévente újra megtanulok” – mondta egy interjúban,⁵ s hasonlóképpen számolt be arról is, hogy nyelvleckét vett Gellért Oszkár öccsétől, melyeknek során „borzalmas konyha-oroszsgot sajátítottam el”.⁶ Ez azonban arra elég volt, hogy az írott orosz költői nyelvet megértse. A szovjet költők fordítása némi kényszerrel róhatott Illyésre, legalábbis izzadságszagú az a nyilatkozat, amit erről E. Fehér Pálnak adott: „hasznos volt ez a munka mint kenyérkereset is, hiszen volt egy idő, amikor rákényszerültünk erre. Emellett azonban akartunk is fordítani, meg akartunk ismerkedni a szovjet költészettel”.⁷

Illyés Gyula nevével szinte minden magyar versantológiában találkozhatunk: fordítóként szerepel a Supervielle, Alfred de Musset, Aragon, Jammes, Villon, Apollinaire, Rousselot, Éluard, Michaux, Jeszenyin, Burns, valamint a kínai költők verseit bemutató antológiákban, emellett ő jegyezte Ben Jonson: *Volpone*-jának fordítását is (1966), illetve az 1955-ös új összkiadás számára átjavította Shakespeare *Coriolanus* című drámáját, ami szintén műfordítói munka volt (tanulmányunkban erre a szövegjavításra is kitérünk).

Műfordítói elvek

Illyés műfordítói ars poeticájában a műfordítás a legnemzetibb ügy. Nemzeti a szó hagyományos értelmében, és azért is, mert csak és kizárólag a mi ügyünk, nem más nemzeté. *Helyünk a világirodalomban* című esszéjében Illyés számot vet azzal, hogy „a műfordítás a kis lélekszámú és szerény irodalmi múltú népek ügye”.⁸ Illyés tisztában volt azzal, hogy a magyar fordítás hagyománya hosszú idő alatt, rengeteg munkával alakult ki, s ennek a folyamatnak ő is részese; ha a világ nem érdeklődik a magyar irodalom iránt, akkor nekünk lehet és kell belépni a világirodalomba, mégpedig úgy, hogy továbbra is lankadatlanul fordítunk, „mert így tudunk csak valami többet, valami eredetit mondani”.⁹ A műfordítás nála tehát teremtő költői folyamat és odaadó művészi szolgálat egyszerre, melyet egy allegorikus képben úgy ír le, hogy „az obsitos szétdarabolja a sorvadó lányt, aztán összerakja, s az százszorta szebben lép le az ágyról.” „A méltó fordítás is így készül, bátorsággal és varázsló képességgel”.¹⁰ Ehhez hozzátette még, hogy a műfordításhoz azt a nyelvet kell a „legfinomabb rezzenetéig” ismernünk, amelyre fordítunk. Talán ezért sem okozott gondot neki, ha egyes verseket az eredeti szöveg pontos ismerete nélkül, nyersfordításból vagy közvetítő nyelven keresztül kellett lefordítania.

Ugyanakkor a műfordításnak egy másik aspektusára is fogékony volt; Baudelaire kapcsán jegyezte meg, hogy a fordítás „nemes verseny”.¹¹ Szívesen kelt birokra más műfordítókkal, és örömet lelte abban, ha híres (vagy éppen lefordíthatatlannak tartott) versek saját változatát elkészíthette. Az egyik ilyen Goethe híres verse, amelyet *A vándor esti dala* címen tett közzé.

Fönn a hegycsúcs mind már
a csöndé;
lenn egy lomb se himbál
többé –
egy pici nesz –
elhallgat a fán a madárka.
Várj, nincs sok hátra.
Te is pihensz.

Illyés korai fordításaira a nyugatosok kísérletező kedve is hatással volt,¹² a modern műfordítás második hulláma azonban már más fordításeszmenyt és mennyiségi követelményeket állított a műfordítók elé, s ehhez kiépített egy nyelvi-filológiai segítő-ellenőrző hálózatot is. Az 1950-es évektől

kezdve a fordítás tartalmi és formai hűsége vált a legfontosabb szemponttá: a műfordítás ekkortól nem kísérletezés, hanem ismeretterjesztő szolgálat volt.¹³ Ezt a követelményt ismerve Illyés Gyula szívesen látogatott el „még földérintetlen vagy kevésbé ismert területekre”.¹⁴

Kínai szelence

E kísérletező kedv gyümölcse a *Kínai szelence* című, mintegy 170 oldalas illusztrált kötetecske, amely a kínai költészet egy szeletét mutatja meg a magyar olvasónak. A kínai származású francia költőnő, Patricia Guillermaz gyűjteménye¹⁵ nyomán érezte úgy Illyés, hogy átülteti magyarra a kínai verseket.¹⁶ Illyés jól tudta, hogy a kínai költészet alig hasonlítható az európaihoz: a kínai versek mindegyikében az egész kínai műveltség jelen van, a vers maga tele van jelképekkel és tömörítő kihagyásokkal.¹⁷ Előszavában megemlíti a „rövid szavú kínai nyelv párjanincs tömörségét” is.¹⁸ Hogy miről van itt szó, azonnal megértjük, ha megnézzük a lenti ábrát, amely a híres *Csendes éj* című vers eredetijét mutatja be.¹⁹ A vers az egyik leghíresebb kínai négy soros, minden kínai fejből tudja, a honvágy egyik szép megfogalmazása:

静夜思	Jìng Yè Sī
床前月光	Chuáng qián míng yuè guāng
疑是地上霜	Yí shì dì shàng shuāng
举头望明月	Jǔ tóu wàng míng yuè
低头思故乡	Dī tóu sī gù xiāng

Azonnal láthatjuk, hogy a formahű fordítás itt lehetetlen: ahogy Rónay György írta, az európai embernek ehhez a költészethez egyszerűen nincs kulcsa, ezt „nem lehet visszaadni”.²⁰ Salát Gergely sinológus elmondása szerint a kínaiban nincsenek toldalékok, a szófajok határai elmosódnak, az egyes szavak pontos szerepe a mondatban elfoglalt helyüktől, szövegkörnyezetüktől függ. A fenti vers eredetijében – és a kínai versek többségében – nem szerepel az „én” személyes névmás, a versek személytelenek. Nyugati hagyomány, hogy a nyelvileg nem jelzett alanyt egyes szám első személynek fordítjuk, noha ez valójában félreviszi a verset. Formailag a fenti vers az ún. „megtört mondat”

(csüe-csü) típusba tartozik, amelynek szigorú szabálya vannak: a sorok száma 4; az egy sorban lévő szótagok száma vagy 5, vagy 7; a rímképlet vagy aaxa vagy xaxa. A bemutatott vers sorai öt szótagosak (gyakorlatilag: ötszavasak), a rímképlete aaxa. A kínai jelek angolul a következő szavaknak felelnek meg²¹ (mellette a hozzávetőleges magyar fordítás, melyet Salát Gergely az eredeti kínaiból készített):

Silent / night / think	Csönd(es) / éjszaka / gondol(at)
Bed / before / bright / moon / shine	Ágy / előtt / fény(es) / hold / fény
Think / be / ground / on / frost	Mintha / van / föld / rajta / dér
Raise / head / view / bright / moon	Felemel / fej / néz / fény(es) / hold
Lower / head / think / old / home	Lehajt / fej / gondol / régi / otthon/ falu

Ebből az információból verset alkotni: ehhez valóban bátorság és teremtő erő kell. Illyés Gyula változatában egy sajátosan nyugodt hangulatú, ám meglehetősen bizarr képvilágú vers áll elénk. Illyés eléggé áthangolta a vers tartalmát:

Holdfény a földön: ezüst pocsolya,
a talaja meg fehér kocsonya.
A holdra nézek, majd fejem leejtve
rád gondolok, kiskorom otthona. (Illyés)

A „fehér kocsonya” kifejezés mintha a semmiből került volna a versbe, de ha elolvassuk a vers francia átíratát, azonnal megértjük, honnan érkezett a versbe a félrefordítás:

Devant mon lit, la lune jette une clarté très vive;
Je doute un moment si ce n'est point la gelée blanche qui brille sur
le sol.
Je lève la tête, je contemple la lune brillante;
Je baisse la tête et je pense à mon pays.²²

A *gelée blanche* a tettes, amely zúzmarát, deret jelent; Illyés azonban szó szerinti, fehér zselének, kocsonyának vette, így került a versbe a kocsonya

meg a pocsolya. A vers valójában egy utazóról vagy száműzöttről szól, aki hirtelen felébred éjjel, és a holdfényt dérnek nézi, vagyis a reggelre, az elutazás pillanatára (esetleg a szabad ég alatt töltött éjszakákra) gondol, s a holdról újra a földre fordítva tekintetét, szomorúan gondol a helyre, melyet elhagyott. Szabó Lőrinc változata sokkal pontosabb:

Káprázva ébredek. Idegen ágy.
Fehér hó lepi szobám padlatát.
Felnézek – a hold vakítva ragyog.
Fejem lecsügged – hazagondolok. (Szabó Lőrinc)

Weöres Sándor „fordítása” csak impresszió, amely inkább hasonlít romantikus európai költeményre, mint bármiféle szomorú kínai versre. Éppen a vers lényege marad ki belőle, a fordító a nyugalmat idegességre, a mozdulatlanságot mozgalmasságra cseréli le:

Ágyam lábánál fehér ragyogás:
lehet, hogy nyáron itt a hófuvás?
Fölemelkedek, nézem-figyelem:
ágyamhoz ér a holdfény-villogás. (Weöres)

Illyés Gyula kínai fordításait a kritika nem sok megértéssel fogadta – jellemzően a fordítások és a bevezető pontatlanságát rótták fel, és kevés értéket találtak a kis versekben. „Illyés Gyula, sajnos, szintén a Kosztolányi Dezső-féle úton indult el, amikor megtöltötte a kínai szelencét” – írta Sós Endre, hozzátéve, hogy „a behatolás a kínai költészet évezredes lényegébe természetesen nem is sikerülhetett” egyiküknek sem.²³ Sós megállapítja, hogy a versek nem is annyira fordítások, hanem „Illyés Gyula magyar versei a kínai versekről” – sokszor úgy fordít, mintha eredeti verset vagy „magyar népdalt” írna.²⁴ Hozzáteszi még, hogy Illyés a kínai jelképeket jól vagy rosszul megfejtő francia antológiából fordított²⁵ – ezzel ellentétes Csongor Barnabás véleménye, aki szerint a francia próza „jó és pontos”.²⁶

Illyés Gyula felfigyelt arra, hogy a kínai verseknek jellegzetes jelképrendszere, sajátos nyelve van, s ez nagyon sokszor valóban hasonlít a magyar népdalok jellegzetes elemeire, pl. a természeti képek esetében. Po Csü Ji *Részegség meg az őszi levél* című verse egy egész életet foglal össze négy sorban a kínai jelképrendszer segítségével.

A szél az őszi fák csúcsán barangol.
 Az öreg meg a borának beszél.
 Arca akár a dércsípte levél.
 Nem ez volt a színe tavaszkor!

Ezek a versek csak a maguk teljességében érthetőek meg a nagyfokú „valóságra való koncentrátság” és a versek „pontossága, gyalogjáró realizmusa”²⁷ miatt; a nyelvi egyszerűség és a szimbólumok gazdagsága együtt adja a vers értelmét. „Illyés megpróbálja a maguk mivoltában adni vissza ezeket a különös kis költeményeket” – írta elnézően Rónay György.²⁸ Szerinte Illyés fordítása „kopárabb, idegenebb, szürkébb – realistább”, mint mondjuk Kosztolányié, s ezzel közelebb áll az eredetihez.²⁹

Csongor Barnabás egész kis tanulmányt szentelt Illyés Gyula kínai fordításainak – ebben nem is annyira Illyés fordításait, mint a kötet előszavát kritizálja. Hosszan ír Illyés tárgyi tévedéseiről, általánosításairól, ám meg is jegyzi, hogy Illyés főleg abban hibás, hogy rabul ejtették a Kínával kapcsolatos téveszmék. Az előszó „teljeséggel méltatlan Illyés Gyulához” – írja.³⁰ Csongor is rámutat, hogy a kínai verseket csak igen sok bonyolult szabály alapos ismeretével lehet megérteni, s dicsérőleg jegyzi meg, hogy „a kínai eredeti formai egyhangúságát a fordítások változatosabbnál változatosabb, új és új formákkal törik meg” – ez a kísérletezés Csongor szerint „értékes irányzat”.³¹ A tanulmány szerzője hiányolja a kötetből a modern kínai irodalmat, már csak azért is – mint írja – mert a kínai verseket 1945 óta filológusok elemzik a fordítók számára.³² Illyés inkább a számára oly kedves francia nyelvre támaszkodott.

Nyitott ajtók

1963-ban jelent meg először a *Nyitott ajtók*, Illyés összefoglaló műfordítás-antológiája, amely Európa nemzeteinek költészete mellett a kínai és japán költészet válogatott darabjait is tartalmazza. A kötetben a klasszikus római költeményektől a francia középkori költőkön át eljutunk a modern költészetig Európa minden tájáról (de főleg mégiscsak Franciaországból), s a kínai-japán fordításokat követik a finnugor népköltészet darabjai. Az első kötet mintegy 250, a második 380 verset tartalmaz. Illyés grandiózus munkája mennyiségileg és minőségileg is a magyar műfordítás első vonalába tartozik, s ezt a korabeli kritikák is megerősítik.

Rónay György elsősorban a versek varázslatos nyelvi gazdagságát emeli ki: a nyelv szellemi, lelki gazdagsága adja meg a fordítások erejét.³³ Illyést

szerinte nyelvi stílusának jellegzetes magyarossága jellemzi, Illyés teremt a nyelvet, nemcsak kész elemeket használ, hanem „a mai köznyelvnél és a mai irodalmi nyelvnél sűrűbb, mélyebb, gazdagabb nyelvi rétegben dolgozik, bővebb, elemibb, izmosabb nyelvi anyagból teremt, és tágasabb, ősbibben friss, tevékenyebb nyelvi szemlélettel rendelkezik” – írta Rónay.³⁴ Ritka kivétel, amikor kedvetlen perceiben beéri mesterségbeli fogásokkal, irodalmias megoldásokkal – teszi hozzá.³⁵ Rónay szerint Illyés a maga képére formálja a verseket, „szemléletesség, mozgalmasság, fogalmazás helyett inkább ábrázolás, »logikus« közlés helyett inkább kép, metafora” áll a versben.³⁶

Az újraformálás eredménye, hogy a verseket úgy lehet olvasni, mintha eredeti költemények volnának. „Nem a szokványos és lötyögős műfordítói egyenruhában mutatkoznak, szépségük nem kölcsönfény halvány pislákolása, és ami a legfőbb, nyelvük anyaga nem szótárízű, langy szirup, hanem tüzes szeszek villogó párlata. Magyar versek” – írta elismerően Lukácsy Sándor.³⁷ Illyés műfordítás közben is magyarul beszél, teszi hozzá, s leginkább akkor remekel, amikor az eredeti vers közel áll az ő költői világához, „ezért is fedezte fel a középkori francia költészetet magának” – mondja Lukácsy.³⁸

A gyűjteménynek jelentős részét képezik még az angolszász (Burns, Yeats, Whitman) és a spanyol ajkú költők, s jelentősek a klasszikus római, valamint a szovjet és a kelet-európai fordítások is. A klasszikus versek fordításait Lator László elemezte egy rövid tanulmányban. Lator részletesen beszámol a műfordító Illyés tökéletes nyelvi és költői biztonságáról, arról, ahogy a költő ráérez a versek lényegére anélkül, hogy beleesne „a latin szerkezetek csapdájába”.³⁹ Illyés mindig megtalálja az egyenértékű magyar formákat, magyar mondatai „magától értetődő természetességgel bomlanak ki” – írja Lator.⁴⁰ Az ókori vers azonban idegenségéből is megőríz valamennyit, mivel – ahogy Lator írja – Illyés „az idegen verset a magyar közeg fénytörésébe helyezi”.⁴¹ Ezt az archaizáló távolítást „művelt, finom, váratlan szórendekkel”,⁴² éri el Illyés, aki a szokatlan latin verssorokat is nyelvi eszközökkel jelzi magyar fordításaiban. A fordító minden stílusréteget átment, a természetest, a köznapit, a szokatlant, sőt – Lator szavaival – a „keresetten nemeset” is, miközben megtartja, de lazítja, oldja a versformát.

A műfordításkötet egy részét Illyés az orosz és szovjet irodalom bemutatásának szenteli. Puskin, Majakovszkij, Lermontov, Jevtusenko és Paszternak verseit említhetjük elsősorban. Illyés emellett néhány orosz prózakötethez is hozzájárult (pl. Leonyid Szolovjov *Csendháborító* című művének verseit ő fordította 1978-ban). Lermontov fordításához Illyés Trócsányi Zoltán segítségét kérte; a segítség nagy szerepet játszott abban, hogy – ahogy Illyés írta – „azt éreztem, rátaláltam Lermontov hangjára”.⁴³

Jevtusenko bővülő impresszionisztikus képalkotása Illyés hangján

természetesen szólalt meg magyarul, s Paszternak modern lírájához is jobban illett Illyés úgynevezett latinus szórendje, mert a ritmus fölött a gondolat uralmát segítette, nem engedte az olvasót belefeledkezni a dallamba – írja Kenyeres Zoltán.⁴⁴ Példája ennek a *Szél* című vers, amely szépen mutatja be Illyés mondatszövését:

Meghaltam én már, de te élsz.
Szél himbálja – míg sírva felnyög –
a faházat, a fenyveserdőt,
de nem külön, – de minden szálat
egyszerre! [...]

Gyötrött, küzdelmes versmondatok ezek – írja Rónay⁴⁵ – pontosan ezért hagyják, hogy a vers alakítsa őket, egyenként születnek, nem a műfordítói fegyvertár kész elemei – pontosan ezért tudják jól visszaadni a versek saját harcát, őrlődését, s ez nem csak Paszternak esetében igaz. Illyés műfordításait a tiszta beszéd közvetlensége, a hangulatok felszabadítása jellemzi, s Fodor egy érdekes példával bizonyítja – ez is Paszternaktól való –, hogy Illyés Gyula mennyire ráérez a versekre:

Szemerkélt, felhők kergetőztek,
de rezzent még a fű alig,
csak a por nyelte az esőnek
vasas orvosság-csöppjeit. (*Fülledt éj*)

A furcsa helyzetben álló „alig”, és a szokatlan asszociációkat keltő „vasas”⁴⁶ döbbenetesen összesűrítve állítja elének a vers hangulati-intellektuális mondanivalóját. Elemi erővel sújt le ez a szó, szinte belehasít a versbe, s mégis megtalálja benne a helyét, beleillik.

Műfordítói gyakorlat – elemzések

A Jammes verseit maga is kitűnően fordító Nemes Nagy Ágnes egyik tanulmányában⁴⁷ hosszasan fejtegeti, hogy miért olyan kiválóak Illyés műfordításai. Szerinte a hatalmas szókincs és a kiváló mondatérzék mellett a találó és bátor szóválasztás az, ami rendkívüli többletet ad Illyés fordításainak. A *Mi is a boldogság?* című verset idézi:

Mi is a boldogság? csak egy kék völgy talán,
hol hajdanán – ihol harminc éve! – nyulásztam.

A versben a voici-nek megfelelő magyaros-népies „ihol” és a rendkívül kifejező „nyulásztam” az a többlet, amelyre Nemes Nagy Ágnes felhívja a figyelmet. A „J'ai chassé la lièvre” (nyúlra vadásztam) helyett a sokkal tömörebb, magyarosabb, hangulatában is odaillőbb szót találta meg Illyés. Más alighanem nem ezt a szót használta volna. „A költő-műfordító végső soron egész költői életművével áll jól a fordításaiért” – mondja Nemes Nagy – Illyés hol „természetes pontossággal, hol merész ugrással” fordít, de mindig hű marad az eredeti vershez.

Nagyon hasonló a *Parasztasszonyok a városban* című vers, ahol a „megehül” szó tökéletesen illik a vers népies-vidéki hangulatába, és egy szóban felidézi a téli hideg és nélkülözés minden konnotációját.

Jönnek esőben-sárban a hegyről, hol a gallyak
hegyét eszi az állat, ha nagyon megehül;
fehérkesztyűs kezük mered esetlenül;
büszkén mint jó ekék, és biztosan haladnak.

Illyés fordításaiban mindig ott van a természetes magyarosság mellett a meghökkentő, többletjelentéseket hordozó szóválasztás, a dinamikát, nyugtalanságot sugalló szókapcsolatok, metaforák. Frénaud *Ész istennője hatalmas alakzat* című versének fordításában is találhatunk jellegzetesen illyési kifejezéseket. A vallásos jelképeket, bibliai történeteket és hangulatokat bőven tartalmazó versben ellentmondásos hangulatokat idéznek fel az ilyen megfogalmazások, mint „Szeretetet páráll a mindenség feléd, nép”; „ízes, jó győzelmeim büzlő fölbőfögése”; vagy „Gyárok népe, ti, kinek egén a szipoly zsiros bendője a felhő!”. Hasonlóan érdekes a „petyhüdt bástyá” vagy a „tündér diadalok” is – ízesen illyési, mégis illeszkedik a francia vers forradalmi hangulatába.

Illyés Mallarmé verseiből is fordított, mint mondta, „megpróbáltam átteni magyarrá, mégpedig úgy, abban a bonyolultságban, ahogyan ő tudatosan megírta a verseit”.⁴⁸ S még itt, a talányos, végsőkéig megszerkesztett versben is felfedezhetjük Illyés jellegzetes szóválasztását: „Konok kemény remény keserves búja rág / vágyom a keszkenők utolsó búcsúját!” (*Tengeri szél*). Ki más merné itt azt a szót leírni, hogy keszkenő?

A műfordítások egyik legérdekesebb része az Éluard-válogatás. A költő, aki Illyés szerint „egy agyoncifrázott, agyonbonyolított költészetbe vitte vissza a keresetlenséget”,⁴⁹ nem bizonyult könnyű műfordítói feladatnak.

Ahogy a fordító írta, egy magyar Éluard-kötet „nem ígérkezik minden sorával hamaros és azonnali élvezetnek”.⁵⁰ Az *1936 november* című vers a nehezen értelmezhető, a jelentések csúsztatásával játszó költemények közé tartozik, melyet igazán lefordítani nem lehet, csak a vers értelmezését adni, Illyés tehát itt maga is egy lehetséges értelmezést ad.⁵¹ A következő részletben a magyar vers az eredetivel ellentétben sokkal szabadabb, asszociatívabb képekben fogalmaz, s a 4-6. sorban⁵² egy olyan értelmezést ad, amely inkább eljátszik a politikai jelentéssel is bíró – ám a jóra törekvés jelentést a maga távoli módján szintén megjelenítő – „jobbratörés” szóval, minthogy a vers eredeti jelentését adná vissza. A kétértelmű fogalmazásmód nem engedi eldöntenünk, hogy a politikai baloldal jobbra törekvése, vagy a jobboldal előretörése szörnyű; az ilyen „játékokban” Illyés költői és nyelvművészei nagysága mutatkozik meg.

Ville en baisse océan fait d'une goutte d'eau sauvée	Tenger-apályú város utolsó cseppnyi szabad óceán
D'un seul diamant cultivé au grand jour	Napfényben köszörülődő ritka gyémántkövünk
Madrid ville habituelle à ceux qui ont souffert	Madrid beh ismerős vagy azoknak akiket
De cet épouvantable bien qui nie être en exemple	Meggyötört ez a szörnyű jobbratörés kiket
Qui ont souffert	Azért gyötör kín és nyomor
De la misère indispensable à l'éclat de ce bien	Mert másként az a jó talán föl sem ragyog
Que la bouche remonte vers sa vérité	Induljon meg a száj igaza vissza-útján
Souffle rare sourire comme une chaîne brisée	Mozdulj ritka mosoly ahogy rablánc törik
Que l'homme délivré de son passé absurde	Lerántva képtelen múltja nyűgét az ember
Dresse devant son frère un visage semblable	Testvérei elé rokon arcot emeljen
Et donne à la raison des ailes vagabondes.	S adjon az értelemnek csapongó szárnyakat.

Az idézet felszólító módú második felében ismét egy illyési hiba található: az „induljon meg a száj igaza vissza-útján” kifejezés helyesen „a száj újra

emelkedjen fel a maga igazához” lenne – a vissza-út valami negatívát sugall, jelentésével nem illik a versbe. Illyés bátran értelmez, ha több jelentésből kell választania, ám úgy tűnik, helyenként többre tartja azt, amit költői szemével ő lát bele a versbe annál, ami valóban – szövegszerűen – benne van. A költői szenvedélyt ő sem tagadhatja meg.

Szintén Éluard verse a *Langage des couleurs* (magyarul *A színek szava*), amelyben megfigyelhetjük Illyés jellegzetesen sűrítő, a jelentéseket összevonó szerkesztésmódját. A „misère subsiste” nála „konok nyomor”, a „j’espère et je m’irise” „szívárványlón remélek”, a „se prolonge” jelentés kimarad, a „clarté” „sugarában” lesz, az „érige” pedig megmarad az egyszerű „emelem” jelentésben. A francia szó alapvetően „templomot emel” vagy „szobrot állít” értelemben használatos, ez a magyarban csak közvetetten jelenik meg. A vers összességében mégis egységes hatást kelt, az eredeti szófüzését, jelentését és hangulatát jól visszaadja:

D’un côté de mon coeur la misère subsiste	Szívem egyik felén a konok nyomor áll
De l’autre je vois clair j’espère et je m’irise	A másik csupa fény szívárványlón remélek
Je reflète fertile un corps qui se prolonge	Termékeny tükrözés vagyok a testemé
Je lutte je suis ivre de lutter pour vivre	Küzdök mámorosan hogy a létért küzdhetek
Dans la clarté d’autrui j’érige ma victoire	Mások sugarában emelem diadalمام

Érdekes gondolatok, nyugodt, mégis nyugtalanító asszociációkat ébresztő képek jellemzik Jean Follain *Kuvik* című versét. Ilyés műfordítása itt is meghökkenítő szavaival, érdekes szóválasztásaival tűnik ki. A régies „mécs” szó mellett rendkívül hatásos a „kikortyolja” is, amely hosszúságával, tárgyilagosságával erősebb, mint a francia „kiissza” (boit) igéje, s az utolsó sorban az „éclairant” megfelelőjeként szereplő „fénytrető” is sűrítő szemléletességével győzi meg az olvasót. Pontatlanságnak tűnik ugyanakkor, hogy a „bête” (állat) helyett „madár” (s kisebb mértékben, hogy a „szűz” helyett „szűzi”) áll.⁵³ A „bête” a *Jelenések* könyvében leírt szörny (a magyar *Biblia* fenevada), a franciában *La bête*, amely az Antikrisztus megtestesítője – ez a nem elhanyagolható jelentés egyszerűen eltűnt a fordításból. Ez adna

a versnek ugyanis egy misztikusabb, mélyebb olvasatot (egyértelműen efelé mutat a vers kezdete, a babonákat, népi hiedelmeket idéző „mondják hogy”). A francia effraie (kuvik) szó egy vészjósló, ijesztő kiáltású madár (az „effrayant” a franciában „rémítőt” jelent), amely romokban, templomtornyokban lakik; másik neve chouette religieuse,⁵⁴ vagyis „vallásos bagoly”. A magyar vers azonban így is jól sikerült fordítás, csak dimenzióiban kevesebb, mint az eredeti – egy kedves vidéki mese lesz belőle:

On dit que l'effraie	Mondják hogy a kuvik
boit l'huile aux lampes du sanctuaire	kikortyolja a falusi templomokban
dans les églises du village;	a sekrestye mécszeiből az olajat
elle entre par le vitrail brisé	bemegy a kitört ablakon
dans ces heures de nuit	az éji órák idején midőn
quand les bons et les violents s'endorment	szelídek durvák egyként alszanak midőn
quand l'orgueil et l'amour s'épuisent	szereket és gőg egyként elcsitul midőn
quand le feuillage rêve.	szunnyad a lomb.
La bête réchauffe son sang	Fölmelegíti a vérét a madár
avec l'huile éclairant et vierge.	a fénytretjő szúzi olajjal.

Robert Burns verse, *Az Ayr hídjai* fordítása méltó feladat volt Illyésnek. A skót költő népies, nyersebb verselése közel állt hozzá, s itt is kihasználhatta fölényes nyelvi képességét. A vers egy szakaszában az „ütetnyi” szót használta, amely „egy tűzcsiholáshoz elegendő taplót” jelent, de elég könnyen érthető, hogy „keveset” jelent. A jelzett sor – bár nagyon jól belesimul a magyar fordításba – műfordítói szabadosság, melyet a betoldott „parasztin szólva” leplez; az eredeti „In plain braid Scots hold forth a plain braid story” annyit tesz, hogy „egyszerű skót nyelven mond el egyszerű történetet.” A versszakban találó a „parasztin” és a brit kocsmák világát idéző „pintes” használata is.

Férfi, méltó hazája fénye lenni,
parasztin szólva, nem kell itt ütetnyi,
mert pintes mellé s tanácsházba immár
nem takarékos, józaneszű polgár ül,

de mihaszna, szélhordta nemes,
ki országot, világot tönkretesz

Shakespeare: *Coriolanus*

Illyés Gyula 1954-55-ben részt vett az új Shakespeare-összkiadás munkálataiban: tagja volt a szerkesztőbizottságnak. Munkája során a klasszikusok (Arany, Petőfi, Vörösmarty) kultuszát éllette: a klasszikus fordítások javításának, átigazításának legnagyobb harcosa volt. „Óriási szolgálat Vörösmartynak, Petőfinek, hogy az ő fordításuk lesz az örök magyar Shakespeare. Igenis legyen végre használható, egészséges, jó a fordítás. A kiadásnál ne filológusokra gondoljunk, de diákokra, munkásokra, akik Shakespeare-t akarják élvezni, nem az irodalom körüli pletykát.”⁵⁵ A politika ekkortájt nagyon beszűrődött a napi munkába: Illyésnek néhány arra vonatkozó megjegyzése is volt, hogy a „munkás és paraszt” olvasók mit értenének meg. Ezért egyértelműen állást foglalt amellett, hogy a régi klasszikus fordításokat át kell javítani. Filológiai oka is volt. „A zseniket ne a hibáikban tiszteljük” – tette hozzá.

A megbízást Szabó Lőrinc és ő maga kapták meg: Szabó Lőrinc a *Lear királyt* és a *Julius Caesart*,⁵⁶ a Petőfi-könyvet is jegyző Illyés a *Coriolanust* retusálta. Mindkét költő alaposan átvizsgálta és kijavította a drámafordításokat, majd a szerkesztőbizottság döntése alapján vagy elfogadták, vagy elutasították az ő javításait. A *Coriolanus* szövegében mintegy 280 javítást sorol fel az 1955-ös kiadás jegyzete. Illyés javításaira nem lehet panasz: javítja a Petőfi korára jellemző szócsonkításokat, mint tudtotokr’ adom, gabna, töl’, rádás, sergem stb., apróbb kiegészítéseket tesz, hiányzó sorokat pótol, illetve javít néhány olyan szót, amely ma már mást jelent, mint Petőfiék korában: a „bebalzsamozni” így lett „írral kenetni”, a „viszály” „balszerencse”. Olyan helyek is voltak, ahol Petőfi eredeti megoldása nemhogy elfogadható, de jobb:

Petőfi: Rendén haladjatok, / Hogy, mint szokás, pártok ne keljenek, s
nagy / Rómánkat el ne döntsék fiai.

Illyés: Rendes per útján / Járjatok el, nehogy – népszerű! – pártharc /
Támadjon s római sarcolja Rómát.

Mikor a klasszikus fordítások kiadása már elindult a maga útján, Illyés hátradőlt, és azt mondta: „Sándor hálás lesz még nekem ezért a túlvilágon”.⁵⁷

Bizonyára hálás, hogy azóta is minden Shakespeare-kiadásban ő szerepel, de az is bizonyos, hogy a drámát azóta alig állították színpadra, s a modern előadásokban inkább Eörsi István fordítását használják. Az bizonyos, hogy a *Bánk bánt* is erőteljesen átigazító Illyés megnyilvánulásai sokszor visszatetszőek,⁵⁸ főleg ha tudjuk, hogy a *Nyitott ajtók* bevezetésében (1963-ban) a következőt írta: „*Hamlet*-, *Coriolanus*-, *Lear*-fordításunk állja az időt, s öregedésük is javukra lesz, azzal is az eredetihez simulnak”.⁵⁹ Itt nyilvánvalóan már a saját maga által már javított szövegre, nem az eredetire gondolt.

Összefoglalás

Sok mindent elmondtunk Illyés Gyula műfordításairól, s a végső kép leginkább azt mutatja, hogy Illyés igen jó műfordító volt: hibái ellenére, mesterségbeli tudása révén mindig jó magyar verset „hozott össze”. Ehhez hozzátehetjük, hogy helyenként bámulatosan jól elkapta a vers jelentését: megvolt benne a költőnek az a képessége, mellyel a szavak, hangok mögött meghúzódó „második” tartalomra is rá tud hangolódni.⁶⁰ Fordítása mindig magyar: számára fontos a versmondat épsége, ennek egészségéért áldozatra is hajlandó, s – ahogy Nemes Nagy Ágnes írta, „a mondat természetességét tűzből-vízből kimentí”.⁶¹ Illyés szóválasztásai, lexikai tudása, műfordítói *trouville*-ai párjukat ritkítják. A teljes magyar szókincs a kisujjában van, ő pedig kísérletező kedvű, alkotó műfordító, akit a száraz filológia helyett sokszor a sajátosan illyési ihlet irányít.⁶²

„Illyés Gyula *latinus* szelleme” közel állt ahhoz, amit az új fordítói eszmény megkívánt – írja Kenyeres Zoltán,⁶³ s mi is hozzátehetjük, hogy érett, nagy fordítói művészet volt az övé. Nem kerülhetjük meg azonban azt, hogy a nyelvtudással lehettek gondjai – mint az elemzések során láthattuk, sokszor félreértett (illetve sajátosan értelmezett) mind francia, mind angol verseket. Adódik a feltételezés, hogy Illyés „közel anyanyelvi szintű” franciatudása csak legenda, hogy ezt olyan kortárs írta róla, aki maga nem tudott franciául. Feltehetően jól beszélt, de az élő francia nyelvtől nagymértékben különböző irodalmi írott nyelvben mintha nem lett volna olyan magabiztos a tájékozódása; bár ezt sosem írta meg róla senki, ugyanúgy nagyokat hibázott, mint bármelyik másik műfordító. Illyést a mai napig körülengi az érinthetlenség mítosza, az, hogy nagyon sok mindent nem akartak, nem mertek leírni róla a kortársai; már életében kultusza volt, egyszemélyes intézmény volt a magyar irodalomban. Ám ha csak műfordításait olvassuk, megállapíthatjuk, hogy ott van a helye a legnagyobbak között.

Jegyzetek

¹ Jelen tanulmányban is csak néhány interjúra és rövid esszére támaszkodhatunk.

² Földes 1986:27

³ Földes 1986:46

⁴ Földes 1986:86

⁵ Földes 1986:45

⁶ Földes 1986:665

⁷ Földes 1986:668

⁸ Illyés 1975:350

⁹ Illyés 1975:353

¹⁰ Illyés 1975:351

¹¹ Illyés 1975:548

¹² A korai fordításoknak külön tanulmányt kellene szentelnünk. Sajnos problémát jelent az is, hogy Illyés műfordításait a gyűjteményes kötet a versek keletkezésének sorrendjében közli, így semmit sem tudhatunk meg a műfordító fejlődéséről.

¹³ Kenyeres 1974:330

¹⁴ Illyés 1975:352

¹⁵ *La poésie chinoise*. Séghers, Párizs, 1957.

¹⁶ Illyés emiatt alaposan félre is értette a kínai költészetet. Egy helyütt azt írta, hogy „a kínai vers kötelező nyelve oly finom, hogy már-már finomkodó” (Illyés 1975:269). Erről azonban közvetlenül nem szerezhett tudomást. Salát Gergely sinológus szerint több fordító (pl. Weöres Sándor, Nagy László) úgy dolgozott az 1950-60-as években, hogy sinológusok – elsősorban Tókei Ferenc és Csongor Barnabás – készítettek a kiválasztott versekről egy nyersfordítást, jegyzetekkel együtt, ezt a költők versbe öntötték, majd a sinológusok összevetették az eredetivel. Ezzel a módszerrel költőileg remek és filológiaiilag is pontos fordítások jöttek létre. Illyés versei azonban a kínai eredetivel nem találkoztak, utólag sem ellenőrizték őket. (Salát Gergely sinológus szíves közlése.)

¹⁷ Illyés 1975:270

¹⁸ Illyés 1975:268

¹⁹ Li Taj Po verse. <http://www.chinese-poems.com/lb4t.html>. (2012. jún. 28.)

²⁰ Rónay 1958:498

²¹ <http://www.chinese-poems.com/lb4t.html> (2012. jún. 28.)

²² <http://wengu.tartarie.com/wg/wengu.php?no=233&l=Tangshi#p13n1>. (2012. jún. 28.)

²³ Sós 1958:8

²⁴ Lukácsy Sándor szerint azért állt közel Illyéshez a kínai költészet is, mert az is „népi a régiségben”. Lukácsy 1964:455.

²⁵ Sós 1958:8

²⁶ Csongor 1958:256

²⁷ Rónay 1958:499

²⁸ Rónay 1958:497

²⁹ Rónay 1958:498

³⁰ Csongor 1958:259

- ³¹ Csongor 1958:256
- ³² Csongor 1958:255
- ³³ Rónay 1973:31
- ³⁴ Rónay 1973:33
- ³⁵ Rónay 1973:35
- ³⁶ Rónay 1973:36
- ³⁷ Lukácsy 1964:454
- ³⁸ Lukácsy 1964:455
- ³⁹ Lator 1974:1237
- ⁴⁰ Lator 1974:1237
- ⁴¹ Lator 1974:1238
- ⁴² Lator 1974:1239
- ⁴³ Földes 1986:667
- ⁴⁴ Kenyeres 1974:362
- ⁴⁵ Rónay 1973:39
- ⁴⁶ A szóra Fodor mutat rá tanulmányában: Fodor 1974:1240
- ⁴⁷ Nemes Nagy 1974:1236
- ⁴⁸ Tüskés 1983:180
- ⁴⁹ Illyés 1975:9
- ⁵⁰ Illyés 1975:28
- ⁵¹ Idevág Ferenczi László – nem ezzel a verssel foglalkozó – megjegyzése, miszerint a fordító Éluard „egyik lehetséges magyarázatát adja.” (Ferenczi 1998:148) Valóban, nagyon nehéz – itt és máshol is – megállapítani, hogy hibás fordításról vagy sajátos költői koncepcióról van szó.
- ⁵² Ez az én olvasatomban a következő: „akik szenvedtek / a rettenetes jótól, mely megtagadja, hogy példává legyen, / akik szenvedtek / az elkerülhetetlen győtrelemtől, mellyel a jó kitörése/ragyogása jár”.
- ⁵³ Mediterrán országokban általában nem ásványi, hanem növényi olajokat használnak, s ezek az olajok nem „szűzies” hanem „szűzek”. Ez a fordítás értéken nem ront.
- ⁵⁴ <http://www.cnrtl.fr/definition/effraie> (2012. júl. 7.)
- ⁵⁵ Szele 2008:170
- ⁵⁶ Erről bővebben lásd: Szele 2007
- ⁵⁷ Szele 2008:173
- ⁵⁸ Illyés 1952-es naplójában még azt írta, hogy a klasszikus alkotásokhoz tilos hozzányúlni. Ezt 1955-re úgy módosította, hogy a fordítások nem eredeti alkotások, azokat lehet javítani. 1976-ban pedig elkövette a „merényletet”, és átírta Katona alkotását – az új változatot Gajdó Ágnes és Bécsy Tamás is élesen kritizálta.
- ⁵⁹ Illyés 1975:352
- ⁶⁰ E. Fehér 1963:7
- ⁶¹ Nemes Nagy 1974:1237
- ⁶² Több kortárs utalt arra, s Illyés maga is elismerte, hogy az emberek lobbanékony, önuralmát hamar elvesztő típusához tartozik; Szabó Lőrincsel, Kálnokyval, Vassal ellentétben az ő műfordítói készletében kevésbé kapott helyet a gondos szövegértelmezés, a filológiai fegyelem. Felmerül a kérdés, hogy vajon mi magyarázza a hatalmas felfogásbeli különbségeket az angol és a francia (újlatin) versek fordítói között?

⁶³ Kenyeres 1974:338

⁶⁴ A kritika adatai a „spenótban” helytelenek: mind az évszám, mind az oldalszám hibás.

Irodalomjegyzék

CSONGOR Barnabás: Illyés Gyula kínai versfordításairól. In: *Kortárs* 1958/8. pp. 255-260.

E. FEHÉR Pál: Illyés, a műfordító. In: *Élet és Irodalom*, 1963/41. p. 7.

FERENCZI László: Töredékek a fordításról. In: Kabdebó et al. (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai*. Anonymus, Budapest, 1998. pp. 146-153.

FODOR András: A műfordító Illyés Gyula és Kelet-Európa. In: *Nagyvilág*, 1974/8. 1239-1241.

FÖLDES Anna (szerk.): *A költő felel. Beszélgetések Illyés Gyulával*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

GAJDO Ágnes: Szentségtörés vagy plasztikai műtét? (Illyés Gyula Bánk bán-átigazításáról). In: *Új Dunatáj*, 1999. március. pp. 29-39.

ILLYÉS Gyula: *Iránytűvel. II. kötet*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

ILLYÉS Gyula (ford.): *Kínai szelence*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1958.

ILLYÉS Gyula (ford.): *Nyitott ajtók. I-II. kötet*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978.

KATONA Jenő: Illyés Gyula versfordításai. In: *Könyvtáros*, 1963/8. pp. 685-686.

KENYERES Zoltán: *Gondolkodó irodalom*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

LATOR László: Illyés Gyula Horatiusai. In: *Nagyvilág*, 1974/8. 1237-1239.

LUKÁCSY Sándor: Illyés Gyula műfordításai. In: *Nagyvilág*, 1964/3. pp. 454-456.

NEMES NAGY Ágnes: Kék völgy. In: *Nagyvilág*, 1974/8. 1235-1237.

RÓNAY György: *Fordítók és fordítások*. Magvető Kiadó, Budapest, 1973.

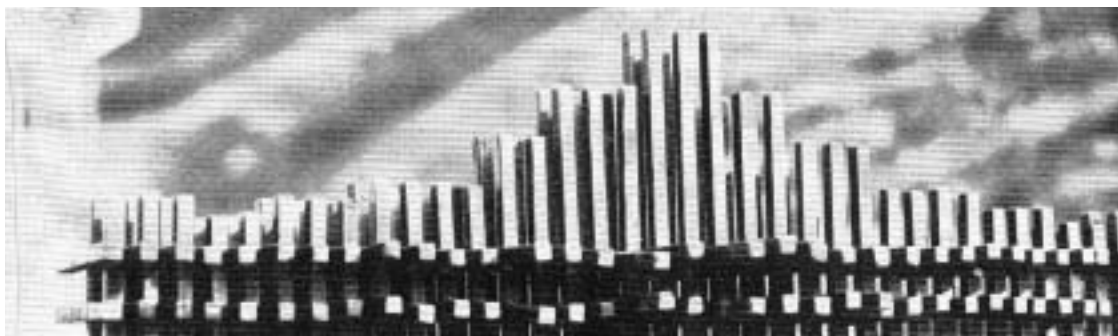
RÓNAY György: Kínai szelence. In: *Vigília*, 1958/8. pp. 497-498.

SÓS Endre: Mi van a Kínai szelencében? In: *Magyar Nemzet*, 1958. júl. 6. p. 8.

SZELE Bálint: *„Társalogni avval, aki bölcs” – 11 Shakespeare-interjú*. Ráció Kiadó, Budapest, 2008.

SZELE Bálint: Vörösmarty Mihály találkozása Szabó Lőrincsel: a Julius Caesar és a Lear király 1955-ös szövege. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2007/1-3. pp. 118-130.

TÜSKÉS Tibor: *Illyés Gyula*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

A tér metamorfózisai

Beszélgetés Csemniczky Zoltán szobrászművésszel

MIZSER ATTILA

Csemniczky Zoltán Munkácsy-díjas szobrászművész, galériavezető, a balassagyarmati Mikszáth Kálmán Művelődési Központ igazgatója idén ünnepelte 60. születésnapját, áprilisban pedig a Szerbtemplom Galériában kiállítás nyílt a művész drótszobraiból. Csemniczky Zoltánnal a pályakezdekről, a hétköznapokról, a térkezelésről beszélgettünk.

– Mikor kezdtél szobrászattal foglalkozni?

– A családi hagyomány úgy tartja, hogy kb. hároméves koromban, Romhányban, a Laszkáry kastély udvarán kezdődött. Volt egy akácfa, aminek az oldalához egy nagy követ támasztottak, én azt egy baltával elkezdtem faragni, a család nagy öröme. Hát így kezdődött. Később, már komolyabban, agyaggal és fával próbálkoztam. Már a középiskolában (a budapesti Zrínyi Ilona Gimnáziumban) eldől, hogy a művészetek jobban érdekelnek, mint a tudományok. A Dési Huber István Képzőművészeti Körbe is jártam. Az érettségi után a képzőművészeti főiskolára és a szegedi főiskolára felvételiztem. Szegedre vettek fel, ott kezdtem el tanulni. A diploma megszerzése után, 1976-ban pedig Balassagyarmatra kerültem a családommal.

– Hogyan emlékszel az első évekre?

– Az első néhány évben tanítottam a város általános iskoláiban, '79-től

pedig a Horváth Endre Galéria kiállításait szerveztem – azóta is itt működöm, rendületlenül, igaz, most más munkakörben, a művelődési ház igazgatójaként, és nyilván a körülmények is változtak.

Kezdetben minden kiállítást engedélyeztetni kellett a megyei tanács művelődési osztályával, és csak a képzőművészeti lektorátus által előzetesen zsűrizett kiállítást lehetett meghívni. Nem emlékszem semmilyen nagyobb nehézségre, nem volt olyan, hogy valakinek a kiállítását ne engedélyezték volna, akit szerettünk volna meghívni. Az amatőr művészek kiállítása annyiból jelentett problémát, hogy a kezdők csak profival együtt jelenhettek meg, de később ez a szemlélet is változott. Ma a Horváth Endre Galéria és a Szerbtemplom Galéria párhuzamosan működik, kiegészítve egymást. A kisvárosi létből fakad, hogy a sokféleséget igyekszem mindig bemutatni, műfajilag, stílusban, szemléletmódban, anyaghasználatban erre törekszem. Egyetlen szempont van: a művészi szándék megvalósulásának a minősége.

– Folyamatosan szervezel kiállításokat. A következő évad megtervezésétől a pályázatok előkészítésén és a képek/műtárgyak elhelyezésén át a technikai kivitelezésig minden munkafolyamat felelőssége – igazgatóként is – a tiéd. Azonban elsősorban alkotóművész vagy. Hogyan egyeztethető össze ez a két, illetve három profil?

– Az igazgatói munkakör rengeteg bürokratikus feladatból áll, amiket nem lehet félretenni. A kiállítás-szervezés és –kivitelezés azonban kreatív munka, örömet is ad. Mindig kihívás, amely során nem elég a gondolatiságot, a kiállítás koncepcióját, a szerzői szándékot felismerni. Azt is figyelembe kell venni, hogy a képeknek, tárgyakkal önálló téréngényük van: minden darabnak a konkrét kiállítótérben kell jelentést adni. Ami a saját alkotásaimat illeti, arra lopni kell az időt magamnak. Sokszor csak hétvégén vagy éjszaka tudok a műteremben dolgozni, de mindig szakítok magamra is időt.

– Az utóbbi időben szinte kizárólag különleges technikával, drótból készíted a szobraidat. Miért épp ezt a kifejezőmódot választottad?

– Klasszikus anyagokkal (kő, gipsz, fa stb.) is dolgoztam korábban, és pontosan az ezekhez szükséges munkafolyamat alakította ki a speciális dróttechnikát. Eredetileg meg kellett csinálni a szobor vázát, és a vázra rátekert géz bezárta a tömeget, a volument. A felületen kellett valamilyen ornamentikát, fakturális játékot létrehozni ahhoz, hogy kicsit érdekesebb legyen az egész. Alapesetben a fény-árnyék-hatások hozzák létre a plasztikát, de nekem egyszer csak érdekesebb volt az, hogy milyen az egésznek a szerkezete. Milyen a szobor, amikor bele lehet látni, amikor a különböző nézetekből az áthatások, a térbeli viszonyok eltérő rendszere működik. Ezekben a szobrokban az üres helyek, a térelemek egymáshoz való viszonya hordoz kifejezőerőt, egyfajta architektúráról van szó. Az építészetre jellemző, hogy az üregek rendszere adja meg egy-egy épület belső karakterét, és itt engem is a térbeliség érdekel – ez jellemzi az első ilyen, *Had* című szobromat is, amely most a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeumban látható. Ez a komolyabb válasz. A viccesebb az, hogy a lakótelepi műteremben, a lopott időben, éjszaka nem lehetett a klasszikus módon szobrot faragni.

– *Változott az évek során a munkafolyamat?*

– Kezdetben a szobor szerkezetét az jellemezte, hogy a külső burkon keresztül lehetett átlátni, rálátni a belső struktúrára. Aztán nyilván változott az, hogy a szerkesztésmódban, a tér strukturálásában többféle variációs, kombinációs lehetőséget találtam, találok folyamatosan. Egy-egy mintázat esetében többféle értelmezési lehetőség adott, amelyeket igyekszem kiaknázni. A kiindulópontot általában egy-egy forma jelenti, amelyre ráépül a logikai szint: a forma fokozatos kibontásával jutok el a bonyolultabb, komplexebb térbeli és gondolati rendszerekig. Bármilyen egyszerű motívum (egy folt a falon, egy repedés stb.) elindíthat egy ilyen gondolattársítási folyamatot, amelynek eredménye végül egy külső kép, a szobor mint látvány és forma. Azonban más művészeti ágakkal ellentétben a szobrászat fizikai törvényszerűségektől is függ. Egy kép esetében mindig adott egy hordozó

(egy papír, egy lemez), amelyre a kompozíciót felvisszük. A szobor esetében viszont arra is figyelni kell, hogy hány helyen lehet rögzíteni, felfüggeszteni, megfelelő egyensúlyi állapotot kell létrehozni ahhoz, hogy stabil és megfelelő helyzetű legyen.

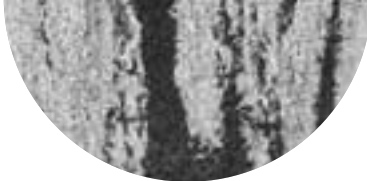
– *Áprilisban nyílt kiállításod a Szerbtemplom Galériában. Érdekeség, hogy idén színesek a szobraid, és fekete háttér előtt helyezted el őket.*

– A sötét háttér abban segít, hogy kontrasztosabb, hangsúlyosabb legyen a látvány, kiemeli a formákat, a térbeli viszonyokat. A kilencvenes években már használtam színeket a szobraimon, tehát ez egyfajta visszatérés. De valójában a drótok mindig „festve” vannak, mert amikor megsavazom őket azért, hogy forraszthatók legyenek, megsérül a védőréteg, és rozsdásodni kezdenének, ha nem festeném vagy fújnam le őket. A legújabb szobrokat ecsettel festettem, mert olyan térbeli viszonyok voltak, hogy nem lehetett lefújni az apró, finom formákat. A színek révén a szobor láthatóbbá válik a térben, a formailag is elkülönülő struktúrák (például a különböző vastagságú drótokból más-más módon megfont térelemek) ezáltal még határozottabban elválnak egymástól. A kétféle forma ütközése, feszültsége érzékelhetőbbé válik.

– *Min dolgozol most?*

– Június 27-én Szécsényben nyílik kiállításom. A címén még gondolkodom: volt olyan címváltozat, hogy „*Insectarium*”, azaz rovartár, de ezek inkább férgek, bár a lárvállapot is féregszerű. Ez tehát még teljesen megváltozhat. A kiállítási darabok férgeket, embereket (féregszerű és emberszerű lényeket) ábrázolnak. Az emberi lélek formáit, a lélek tekervényeit és vonaglásait ábrázolják, azokat a torzulásokat, amelyek jellemeznék minket. Annyi „újdonságra” lehet számítani, hogy lesznek olyan szobrok, amelyek falra kerülnek. De ezen az anyagon még dolgozom – az igazgatói kötelezettségektől eltekintve, folyamatosan.

FENYVESI ORSOLYA

firkák

(kabei lóránt képeihez)

Esőket aggat ruhafogasokra
– vártak rá vagy váraozott.

Telefirkált négy füzetet,
elkötött csónakon próbált

bejutni az ablakokon. A házakat
ellepte már a víz, a felület,

amitől jobban félt,
mint a filc párolgásától.

Nem marad majd semmi,
állítólag ebben reménykedik,

de vajon a késeket vagy a villákat szereti jobban
elmosogatni?

“ír, olvas, firkál stb.”

Beszélgetés kabai lóránttal

kabai lóránt, ahogy magáról írja, „kisbetűs, férfi, ír, olvas, firkál stb. Miskolcon született, Ongán nőtt fel, Budapesten él.” Költő, vizuális művész, a Műút szerkesztője. Idén májusban a Roham Galériában tervezett kiállítást a firkák. Felesleges című sorozat képeiből. A kiállítás végül elmaradt, de nem erről, hanem telerajzolt füzetekről, az alkotás folyamatáról, írás és vizualitás egymásra utaló és egymást ellenpontosító viszonyáról beszélgettünk.

– A sorozat darabjai voltaképp füzetlapokra rajzolt/írt képek, képversek. A „teleírt, telerajzolt füzet” kapcsán először Tandorira, József Attilára asszociáltam – mintha ez a gesztus nálad is olyan egzisztenciális téttel járna, mint a Szabad ötletekben, vagy Tandori egész életművében. Hogyan, miért jött létre az anyag?

– Kaptam vagy két éve két egészen kis méretű Moleskine-füzetet, sehogy sem állt rá a kezem, hogy abba jegyzeteljek, itt álltak üresen tavaly nyárig, amikor elkezdtem rajzolni beléjük (talán mégis pontosabb lenne azt mondanom: *firkálni*); hamar beteltek, majd egy nagyobbat is kaptam, végül megint egy kicsit – mind tele van már. (Azóta készítettem még két kisméretű füzetet japán hajtással, azok is tele, most igyekszem fékezni.)

Az indíttatás pedig valahogy nagyon mélyről jött – nem is volt tervezett munkamenet, csak engedtem, hogy az történiék ezeken a kis felületeken, ami *történi akar*: egyrészt „automatikus” volt, nem agyaltam semmin, csak amikor már elkezdett a kép formálódni, akkor kezdtem valamennyire tudatosan eljutni a végeredményhez. Mondhatni csak a nyomhagyó eszköz, a filc vagy a színes ceruza kötött a valósághoz ezekben a tudatváltozott pillanatokban, afféle „kívül-lét”, szó szerinti kivetettség, *ob-jekció* volt ez. És bár a „firká” talán hevenyészettségre utalna, ami azért itt meglehetősen pontatlan lenne, mégis, jobb híján, firkáknak nevezem ezeket a képeket.

– *Bizonyos képek töredék-jellegűek (mintha egy másik kép egy részletét mutatná meg), az első látásra homogén felületek pedig sokszor valójában palimpszesztek (egy másik rajzot, szöveget rejtenek), és vannak olyan*

képeid, amelyek rejtvény-jellegűek, megoldásuk a szemlélő erőfeszítését igényli. Mégis egységes az anyag, koherens a világ, amit az elrejtés/hallgatás szervez. Mintha azt próbálnád megfogni, amiről (Wittgenstein nyomán) nem lehet beszélni.

– Nem tudom, nem hiszem, hogy ez az lenne, *amiről nem lehet beszélni* – azt gondolom, hogy a beszéd lehetetlensége itt egyszersmind a képi „beszéd” lehetetlenségét is jelenti, azaz *arról* firkálni sem lehet talán. Való igaz, van itt hallgatás, elfojtás, sőt csend, de „csak” annyira, mint mondjuk a verseimben.

– *Hogyan viszonyulnak a képzőművészeti munkáid a verseskötetekhez?*

– A vizuális munkáim elkülönülnek az irodalmiaktól, külön világ, egészen más gondolkodásmódot, más állapotot feltételeznek és mutatnak (nyilván ezért is van az, hogy ha huzamosabb ideig nem írok, mint mostanában, inkább áll össze egy ilyen sorozat, és fordítva: amikor viszonylag rendszeresen írok, csak elvétve születnek vizuális munkák). Azzal együtt előszeretettel használom a saját munkáimat a köteteimben is, és nagyon szeretném biztosan tudni, hogy azokban a kontextusokban jóval többek, mint egyszerű illusztrációk, sőt hogy alapvetően hozzájárulnak a szövegek kialakította összképhez mint más műfajú, de egyenértékű, *jelentéseselemek*.

– *Sorozatként emlegetjük ezt az anyagot, de valóban az? Végül is a kiállítás lehetősége, ötlete azt is jelenti, hogy lapokra kell szedni a füzetet, megbontani a sorozatot, újrendezni a térben.*

– Magam is sorozatként gondolok ezekre, és végül egyben maradtak a füzetek, ugyanis a lehető legtovább akartam húzni a lapok kivágását a kiállítás előtt. A kiállítás viszont elmaradt a Roham hirtelen és gyalázatos bezárása miatt. És mivel éppen abban a térbe képzeltem el e sorozat szerintem megfelelő tálalását, nem is vittem át máshová – valószínűleg nem lesz így kiállításon látható („De legalább a füzeteket nem transzíroztad szét!” – ahogy egy kedves ismerősöm fogalmazott). Az elképzelés lényege egyébként az volt, hogy nem nagy üvegek alá teszem ezeket a kis képeket, hanem 6-8 darab, nagyjából 50×12 centis fotókartonokra kasíroztam volna egyenként 5-7 rajzot a füzetekből, ugyanakkora üveglapokkal lefedve, körülbelül szemmagasságban helyezve (ahol még a világítás használhatónak mondható).

– *Az elemek variációjára, felcserélésére, re- és dekonstruálására épülő eljárás jellemző korábbi munkáidra is, például az erre, arra, semerre (grafikák, kollázsok és fotók, 1995-96) című kiállítás szintén egy téma újragondolására épült. Ott tipográfiai elemekkel dolgoztál, vagyis a sokszorosítás mediális aspektusait (pl. hogy minden megismételhető) gondoltad újra. Itt épp fordítva, arról a tapasztalatról van szó, hogy a kézírásban, a „firkában” minden egyszeri. Hol vannak nálad a műalkotás értelmezésének a határai?*

– Afféle öreg (neo)avangárdistaként igencsak szeretném, ha eltűnnének

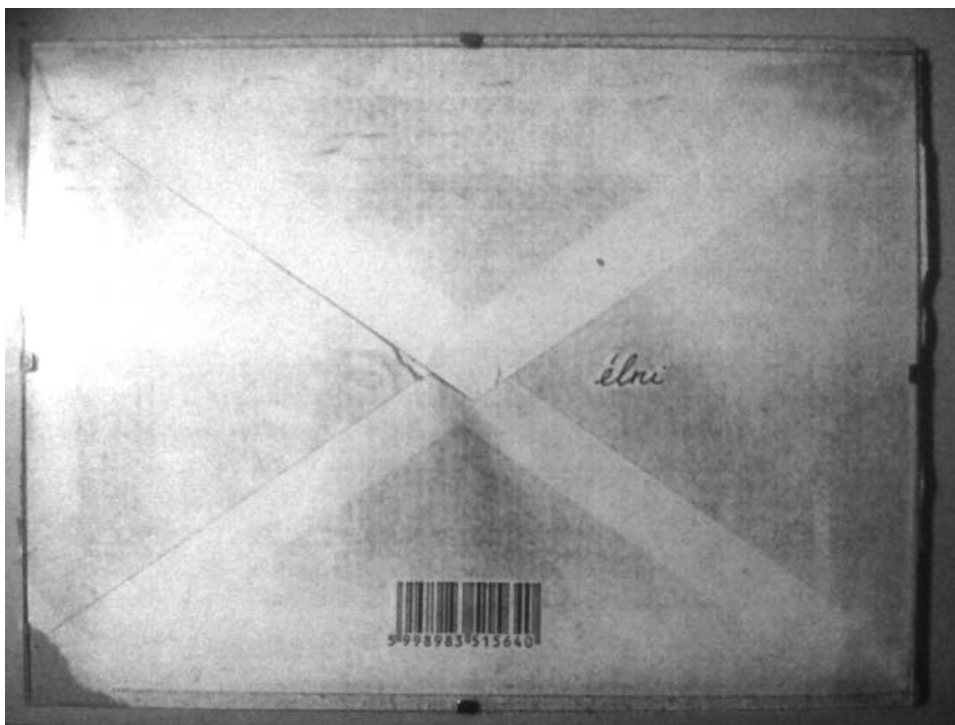
a határok, és (persze azért nyilvánvalóan valamiféle szempontrendszernek megfelelően) bármi művészetté válhasson. Persze jó ideje „klasszicizálódom” magam is, mintha fordított utat bejárva egyre inkább a hagyományos formák felé fordulnék, papírhoz és tollhoz vagy ceruzához, ecsethez és vászonhoz – igaz, korábban is dolgoztam ilyenekkel, de most mintha jobban érdekelnének ezek a bevettebb formák. Sőt a napokban azt álmodtam, ismét rézkarcokat készítek (ami után felébredve igen heves vágyat érezek arra, hogy valóban így legyen)...

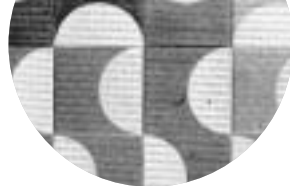
– *Többféle műfajban alkotsz, a képregénytől a performanszon át a médiaművészetig, szinte mindennel kísérleteztél. Mennyiben igényelnek eltérő gondolkodásmódot az egymástól távol eső műfajok?*

– A comic strip alapvetően gegekre épül: van három képkockád, és abba kell beleférnie mindennek, amit egyszerre el akarsz mondani. Azaz ilyen szempontból ez egy „szűk” műfaj, nagyon komoly korlátokkal. A performansz pedig éppen az ellenkezője, a másik véglet: ha megfelelő helyet talál hozzá az ember, ahol ideális esetben minden technikai igényét ki tudják elégíteni, akkor egyfajta totális művet alkothat, melyben számtalan műfaj, művészeti ág és médium elemeit fel tudja használni és élni tud velük – gyakorlatilag határok nélkül.

– *Mi a következő projekted?*

– Nincs semmilyen eltervezett projekt, nem tudom, mikor készítek ehhez hasonló „teljes” sorozatot. Egyelőre lefoglal a rengeteg napi munka – ha van projekt, akkor az ez:

A létezés sokarcúsága

Szatmári 75

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR

A múlt széthullott, az elhunytak is kihulltak/kihullnak a köztudatból. Egyre kevesebben ismerik Szatmári Béla (1938-1996) építész-képzőművész történetét, közéleti szerepvállalásait. Pótolhatatlan szellemi értékeinkről feledkezünk meg, mert az utókor hálátlan... Szatmári Béla halálakor, 1996. február elején még így emlékeztek: „1961-ben strandot tervezni érkezett Salgótarjánba, Hódmezővásárhely szülőteként. Több mint harminc esztendőn keresztül élt Nógrád megyében. Számos középület (uszoda, ÉMÁSZ-székház, IBUSZ Bank, Kiskulacs vendéglő) őrzi keze nyomát, tervezőként és belsőépítészként. Szívesen kísérletezett az üvegtechnikával is. Sok diákja az építőipari szakközépiskolában tőle tanulta meg szenvedéllyel szeretni az építész szakmát. Sajátos formavilágú grafikái, rajzai megannyi csoportos kiállításon jelen voltak a megyében, de számos egyéni tárlata is volt.”¹

Szatmári Béla egyik meghatározó alakja volt a rendszerváltozás előtti Salgótarjának, akkor, amikor (a képzőművészeti élet volt vonulatait tekintve) országos jellegű kiállítások alakultak ki a városban: a Tavasz Tárlat, a Rajzbiennálé, a Szabadtéri Szoborkiállítás, az Országos Zománcművészeti Biennálé. A helyi értékek országos ismertséget, elismertséget kaptak; a legértékesebb teljesítményt a képzőművészet érte el (a zene, a színjátszás és az irodalom „háttérbe szorult”).

Szatmári Béla alkotásain keresztül is jelezte: „aki nem csak fizikai, hanem szellemi kortársa is kíván lenni a haladó világnak, annak fel kell számolnia a régi és helyi elzártságból fakadó mithoszokat és az eddigi ismeretlenségből lassan kibontakozó, új világegyetemmel kell szembenéznie”. Rajzai is ezt a gondolatkört igyekeznek tisztázni a képzőművészet nyelvén – a természet biológiai formáiból, a sejt, a keletkezés, a megtermékenyülés gondolatából

kiindulva jut el az egyetemes mozgás változás gondolatáig. „Minden kis kanyarulata a felfedezett valóság egy-egy részének élményszerű feltalálására mutat, eleven élettől teli. Szatmári Béla rajzai mély hitről és áhitatról tanúskodnak, arról az őszinte viszonyról, melyet a mikro- és makrokozmosz felé kitágult világkép felérzése valóban csak korunk emberéből válthat ki. Művészi megismerésének útja egyéni, sajátos – a környezet, amelyben kialakult, nem nyomja rá bélyegét, de ez célja is, valami olyat csinálni, ami ma bárhol a nagyvilágon szólni tud.”²

Hogy miért kalandozik el egy építész a képzőművészet területére? Ez a kérdés Pál József író is érdekelte, Szatmári Béla nem titkolta: „A társművészetek rég felbomlott ideális egysége lebegett a szemem előtt, mint eszmény. Mai építészetünkben kiáltó ellentétek vannak. Ragyogó középületekkel dicsekedhetünk, de lakótelepeink esztétikai képe elhanyagolt. Arra kellene hát törekednünk, hogy a tömegépítkezésben is legyenek meg azok az értékmozzanatok, amelyek az egyedi épületekben. Ezt a lehetőséget a szériális művészetben látom. Elfogadtam a permutáció, az elemek variálásának elvét. Ezt az elvet a paneles építészet lényegében magában hordozza. Elképzeléseim realizálásánál a salgótarjáni ipari háttérből indultam ki. Itt rendelkezésre áll az üveg, a zománcüveg, és a fémművesség. Egy sor olyan anyagban lehet gondolkodni, amellyel épületek elé lehet menni, épületekben lehet szerepelni. Rádöbbsentem, hogy ha tudjuk mozgósítani az ipari háttérrel, olcsó és használható alapanyaghoz jutunk egy tömegigényt kielégítő művészet céljára. Az üvegzománcot már régóta ismerjük. Hogy képzőművészeti rendbe szervezett színek és formák kerüljenek zománctechnikával az üvegre, azt én csináltam először. Ilyeneket, mint egyedi műveket ki is állítottam a Zománcművészeti Biennálékon, ahol többször díjat is kaptam [...]”³

A kísérletezés folyamatosan tetten érhető alkotásaiban, először a keletkezés, majd később inkább a mozgás mint az anyag lényege került érdeklődésének előterébe. Közben felismerte, hogy az építészet és a képzőművészet között szintézist tud teremteni. Formai alapelemekből variációs rendszereket hozott létre, hogy feloldja az építészet érezhető egységességét. Ezt a törekvését Salgótarjában találta meg, a zománcüveg művészi célokra történő felhasználásának megoldásával; a síküveggyárban – tervező iparművészként – megszerzett új ismeretek, tapasztalatok, a színes zománcüvegekben rejlő lehetőségek, épülethomlokzatra való felvitele – a szegedi DÉLÉP házgyárának támogatásával – eredményeket is hozott. Bebizonyította, hogy nagy szériában is lehetséges olyan esztétikus variációs rendszerek létrehozása, amelyek gazdagíthatják környezetünket. Felhasználva az üveg nagyszerű tulajdonságait, fényáteresztő és fénytörő képességeit, ezáltal bekapcsolva a tér három dimenziójának bővítésére a fénynek és a színek a negyedik és ötödik dimenzióját is. Boldog volt,

amikor megbízást kapott a salgótarjáni uszoda dekoratív falburkolatainak elkészítésére, amit a szakmai zsűri és a városi művelődési szerveinek képviselői egyhangú elismerésével fogadtak el, ám ma már nem látható a zománcüvegből készült alkotás – az uszoda felújításakor (nem tudni, miért) elbontották, leverték, a külső homlokzat üvegburkolatát is eltüntették. (A romboláshoz nem járultak hozzá a művész örökösei, igaz nem is kérték ki a véleményüket. Szerzői jogról persze lehet/ne vitatkozni.)

Szatmári Béla hitte és hirdette: „a korszerű környezettszervezés és -alakítás nemcsak öncélú művészi cselekvés, hanem nevelés, tehát feltétlen közösségi feladat. Hiszen ezen keresztül mód nyílik arra, hogy szinte észrevétlenül fejlesszük az emberek ízlését, vizuális kultúrájukat, minek következtében művészszerető, majd művészetértővé válnak.”⁴ Elsősorban Salgótarján környezetének formálása izgatta, erre vonatkozóan több tervet is elkészített. „Mert hiszen ez a város még távolról sincs készen, jó lenne, ha a már eddig létrejött építészeti értékeket elsősorban a környezet kulturáltabbá tételével gyarapítanánk.”⁵

Ne feledjük el, Szatmári Béla a kinetika területén is figyelemre méltót alkotott; üvegből és a salgótarjáni tűzhelygyárban fémből készült munkáival szerepelt többek között a budapesti Planetáriumban 1980 novemberében megrendezett fénymobil- és lézerebmutatón, majd *A fények üzenete* című gödöllői nemzetközi kinetikus kiállításon. Ne feledkezzünk meg persze arról sem, hogy lelkesen üdvözölték a kinetikus- és fényművészeti kiállítást [Tilles Béla, Csáji Attila, Várnai László, Szatmári Béla alkotásait] Salgótarjánban, a Nógrádi Sándor Múzeumban is; a KINETEAM és a FOTON ART csoport 1985 tavaszán megrendezett közös bemutatkozását: „[...] ilyen tárlatot most rendeztek először Salgótarjánban, ezekre a hetekre kicsit mini Múcsarnok lett a múzeum földszinti galériája, ahol jóformán minden mozog, duruzsol, zizeg és villog, mint valami elvarázsolt kastélyban, vagy mint a Schöfferkiallítás idején a Budapesti Múcsarnok.”⁶ A szakma elfogadta és elismerte a Schöffér-féle kinetikus művészetnek régről és jól ismert hazai képviselőit, a KINETEAM vagy MOBIL művészeti csoport tagjait. Szatmári Béla munkái megigézték a befogadót, mert a változó fény olyan korrekt kiegészítő tartozéka az alkotásainak, amely sem misztikussá, sem romantikussá nem teszi a kompozíciót; „[...] a fényforrás színe, illetve színértéke változik, s ezáltal mobilizálódik az egyébként statikus látvány, a dinamikus színhatások eredményeként sejtelmessé válnak. Mintha egzakt és ipari segédlettel készült műveit a középkori boszorkánykonyhák misztikumába merítette volna Szatmári Béla: a változó fények a kiszámított kiszámíthatatlanságot érzékeltetik. Egyébként a ragasztott üvegtárgyak a fényjáték nélkül is önálló, autonóm esztétikai értékfordozók.”⁷

A múlt széthullott, az elhunytak kihullnak a köztudatból, Szatmári Béla térplasztikai és zománcüvegei is a kiszámíthatatlanság áldozatává váltak: Salgótarjánban több alkotása is megsemmisült az elmúlt években.

Egyik utolsó köztéri alkotása, a *Graffito* (1967) az ÉMÁSZ-székház falán látható. Ezt a kompozícióját civil kezdeményezésre, a művész fiainak, Béla, Gergely és Balázs anyagi támogatásával – Szatmári Béla születésének 75. évfordulóján – restaurálták, és egy „emléktáblával” meg is jelölték a helyet. Mementő; csak az hal meg igazán, akit elfelednek... – ehhez a „végponthoz” viszonyíthatunk mindent.

A létezés sokarcúsága...

Jegyzetek

¹ *Egy építész halálára, Szatmári Béla (1938-1996)*. Nógrád Megyei Hírlap, 1996. február 6., 3.

² HAULISCH Lenke: *Szatmári Béla kiállításához*. Művészet, 1970. augusztus.

³ *Szatmári Béla építész-képzőművész kiállítása*. Rétság, Asztalos János Művelődési Központ, 1978. november 30. (Kiállítási katalógus)

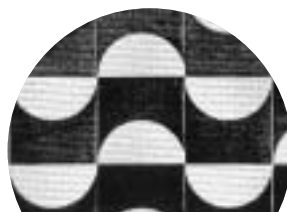
⁴ DÖMÖTÖR János interjúja. Tornyai Múzeum Katalógusa, Hódmezővásárhely, 1977.

⁵ TÓTH Elemér: *Nemzetközi művésztelep, Salgótarján (V.) Szatmári Béla*. Nógrád, 1981. július 31., 4.

⁶ (t.e.) [TÓTH Elemér]: *Kinetikus és fényművészeti tárlat Salgótarjánban*. Nógrád, 1985. március 9.

⁷ CHIKÁN Bálint: *Kinetaem, A MOBIL művészeti csoport kiállítása (Sopron, Festőterem, 1984. augusztus-szeptember)*. Művészet, 1984. december, 56-57.

SZATMÁRI BÉLA (Hódmezővásárhely, 1938. április 12. – Budapest, 1996. január 21.) építész-képzőművész. 1956-ban Szegeden, a Magasépítőipari Technikumban szerzett építésztechnikus oklevelet. 1957-től Budapesten a Lakóterv Épülettervező Vállalat, majd a Középülettervező Vállalat, 1961-től Salgótarjánban a Nógrád Megyei Tanácsi Tervező Iroda építésztervezője volt. 1972-től 1988-ig a Salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Építőipari Szakközépiskola tanára, emellett a Salgótarjáni Síkúveggyár tervezője. A Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja (MNMA), majd (1971-től) a Magyar Alkotók Országos Egyesülete (MAOE) tagja. (Meghatározó titkári szerepet vállalt az 1974-ben, az Egerben megalakult Magyar Iparjogvédelmi Egyesület Ipaesztétikai Szakosztálya (fedő)név alatt létrejött képzőművészcsoporthoz, amelynek négy tagja, Balogh László, Bodó Károly, Szatmári Béla és Tilles Béla, a kinetikus kísérleteit közösen folytatta. A KINETIM 1980-ban alakult meg, az egi kinetikus csoport jogutódja.) Nevéhez kötődik a Salgótarjánban megrendezett két (1975, 1978) országos környezetesztétikai konferencia megszervezése is.

Lánnyá válik, s útra kel

Menyhért Anna:

Vándorlány és az elvarázsolt Kisváros

NAGY CSILLA

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy lány. Vándorlány volt ő, mint a madarak, de nem mondom, hogy szabadon, mert vándorolni néha épp olyan teher, mint mindig egy helyben maradni.” (2.) Menyhért Anna *Vándorlány és az elvarázsolt Kisváros* című meseregényének első, pontosan megfogalmazott sorai mintegy előrevetítik azt a kettős mesei hagyományt, amelybe a kamaszoknak (pontosabban 8 év felettieknek) szóló mű integrálódik. Ahogy a szerző *Szelence* (Palatinus, Budapest, 2009) című verseskötete is több ponton izgalmas módon kapcsolódik a nő megszólalás folklorisztikus hagyományához, úgy a *Vándorlány...* is, a kortárs gyerekirodalmi trendekkel bizonyos mértékig szándékosan szembefordulva, termékeny módon hasznosítja a népmesei hagyományokat, a szimbolikus nyelvet. A főszereplőnek a varázsmesei kánon szerint egy küldetést kell teljesítenie, azonban – ahogy az idézet érzékelteti – a nehézségekkel egy olyan közegben kell megküzdenie, amelyet a (poszt)modern ember világról való tudása, egzisztenciális kérdései, félelmei és kortárs szereplehetőségei határoznak meg. Az elbeszélés önreflexív, helyenként poétikus, balladisztikus (Menyhért Anna kis ló-történeteire emlékeztető) nyelve szintén ezt a kettősséget, a népmesék és a kortárs mesék beszédmódjának kettősségét hordozza.

Vándorlány a népmese főszereplőjéhez hasonlóan nem egyedi névvel, hanem helyzetét és identitását azonosító, beszélőnévvel rendelkezik. „Vándor”, azaz utazó, aki két hely, két idősík, ha úgy tetszik, két világ között közlekedik; és „lány”, aki a varázsmesék legkisebb fiú-hőséhez hasonlóan meghatározott fejlődési utat kell, hogy bejárjon. A történet szerint autóval „úton van” a barátaival (a nála idősebb Nagyfiúval, a Nagyfiú lánytestvérével, Zergével, valamint az ikrekkel, Licsivel és Locsival). Megpillantja az elvarázsolt Kisvárost, amelyről később kiderül, hogy aki egyszer elhagyja, az soha többé nem talál vissza. „Jó fél éve kezdett elnéptelenedni a város. Nem tértek vissza a költöző madarak. Nem jött többé a postás. Nem jött többet az újságos. Nem repültek idegen madarak a város felett. Nem szólt többé a rádió. Nem kötöttek ki hajók. Nem jöttek többé buszok és autók. Így kezdődött a járvány.” (14.)

Az átok, a varázslat megtörése Vándorlány feladata, eközben azonban különböző próbákat kell kiállnia: az egyes epizódokban döntéseket kell hoznia, egy-egy meghatározott szituációban a megfelelő viselkedési formát kell választania. Olyan különleges tulajdonsággal kell rendelkeznie, amelynek segítségével leküzdí az akadályt (az Ittfoglalak Fogadóban egyedül rá nem hat az vizályt keltő varázsrágacs); el kell végeznie a munkát, ami időszerű (Céklamező); be kell töltenie a hiányt, rendszereznie kell a jeleket (a Cölöplény könyvet ír, amelynek nincs olvasója); és fel kell tudni ismernie a segítőköt (a Céklamadarat és Górit, a kisiút), valamint az átok valódi természetét (segítséget kell nyújtania az Óriásnőnek). Az állomások a népmesék elvarázsolt kastélyait, kunyhóit idézik; a segítők éppúgy véletlenszerűen bukkannak fel, és íratlan szabályok betartását követelik, mint például a népmesékben a boszorkányok, akiket „öreganyámnak” kell szólítani, vagy a griffmadarak, akiket csak a kiválasztott lovagolhat meg.

Menyhért Anna kötetében arra vállalkozik, hogy a mese eredeti funkcióját megőrizve szimbolikus viselkedésmintát, alternatívát kínáljon a hétköznapi élethelyzetek, dilemmák, traumák feldolgozására. Ebben a történetben azonban az elsődleges „válsághelyzet” a kamaszkor, a nőiség megélésének, szereplehetőségeinek a traumája: Vándorlány érényei (amelyek kiválasztottá teszik) feminin testi és mentális tulajdonságok, a gender-identitást körvonalazzák. Nem egy passzív női mesefiguráról van szó, aki várakozik, míg megtörténnek körülötte az események, hanem olyan cselekvő hősről, aki a klasszikus (férfi) mesehősök ügyességével, éles eszével és mindvégig választási lehetőséggel is rendelkezik: „Szép volt a lány, sudár az alakja, sötét a szeme, sötét a szempillája, rózsás az arca, gesztenyeszín a haja. Szép ruhákat hordott, de kényelmeseket. Néha, ha az alkalom úgy kívánta, ügyesen kicsípte magát. Szerette a családját, szerette a barátait, szerette az életét. Szeretett vendégségbe menni, szerette a gondolkodást, a szépítkezést, a mozgást, az olvasást. Legtöbbször jókedvű volt, de olykor

szomorúság lepte meg, s nem tudta, miért. Ilyenkor vándorútra indult, vagy épp ellenkezőleg, otthon bekucorodott a paplan alá. Nem volt ebben semmi szabály, de mégis szabályosan kerekedtek ki belőle a történetek.” (2.)

Azonban nemcsak a főszereplő jellemzése, illetve a segítő fiúkhöz (Górihoz, Nagyfiúhoz) való komplex viszony, hanem a próbatételek/megfelelő viselkedési formák egy része is a női identitás attribútumaként azonosítható. A Céklamezőn Vándorlányunk három céklareceptet kell leírnia és elkészítenie ahhoz, hogy a Céklamadártól segítséget kaphasson – módszertani szempontból is remek ötlet, hogy a céklasaláta, a Rubinni nevű céklás turmix és Nagymama céklamuffinjának receptje ténylegesen szerepel a könyvben. (26., 27., 95.) Az Óriásnő pedig azért küldi a Kisvárosra az átkot, mert nincs, aki befonja a haját, és emiatt bosszús – a haj mint a női identitás jelképe, és az, hogy a problémát csak egy női mesehős ismerhette fel, szintén arra utal, hogy Vándorlány története elsősorban beavatástörténet, a lányság/nőiség határhelyzetére kínál alternatívát. Menyhért Anna regénye tehát „komoly” olvasmány, abban az értelemben, hogy rendkívül fontos morális kérdésekhez, általános emberi viselkedési normák definiálásához jut el, amelyek közül csak egy a női szerepválasztás szabadsága, a saját sors, az útvonal uralhatósága, amely tulajdonképpen Vándorlány sikerét biztosítja. Azonban az a komplexitás, gondolatiság, ami a recenzens számára a legizgalmasabb szempontot jelentette, nem nyomja rá a bélyegét magára az olvasmányra: a szöveg leginkább azért élvezhető, mert az olvasó (akkor is, ha nagyon régen elmúlt 8) rendkívül könnyen felismeri Vándorlányban önmagát, vele együtt mérlegel minden döntéshelyzetet, győzi le az akadályokat, szabadítja meg az átoktól a Kisvárost – egy kicsit maga is hőssé, hősnővé lesz.

A *Vándorlány és az elvarázsolts Kisváros*, miközben a legősibb hagyományainkat integrálja, friss, kortárs, a mai problémákra nyitott és azokra választ kereső, fűrkésző olvasmány.

(Balogh Andrea illusztrációival. Pozsonyi Pagony, Budapest, 2012)

Lehetőségek, perspektívák, értelmezések

Alabán Ferenc:

Hungarológia és önismeret

HAJTMAN KORNÉL

Alabán Ferenc új kötetében ismét azzal a kihívással nézett szembe, hogy megkísérelje összefoglalni, értelmezni és elhelyezni korunkban a hungarológia fogalmát és tárgyát. Mindezt a legújabb, *Hungarológia és önismeret* című kötetében, amely a Nap Kiadónál jelent meg 2012-ben.

Ha sorra vesszük a szerző eddigi kötetait, akkor megfigyelhető, hogy szinte valamennyiben említést tesz a hungarológia problematikájáról. Azonban ez az első olyan műve, amelyet teljes egészében ennek a fogalomnak szentel. Ami nem egyszerű feladat, hiszen egy sokirányú tudományágról van szó, amelynek irodalmi, nyelvészeti, folklorisztikus és politikai ága is van. A szerző azonban nem esik kétségbe a sokrétűségtől, hanem fokozatosan végigvezeti az olvasót a hungarológia útjain.

A kötet a gondolatmenet kezdetén egy szócikket idéz a *Magyar Virtuális Enciklopédiából*, azaz a hungarológia fogalmának definícióját adja meg, amelyben a következő sorokat fedezhetjük fel: „Az 1990-es évek vitáiban ismét fölvetődött elméleti megalapozásának és diszciplínaként meghatározásának igénye. Gyakorlatban a kutatóhely szakember-adottságától függ, mit értenek rajta, esetenként országismeretet is.” (13.) Ez a mondat szinte mindent elárul a téma kutatásának nehézségeiről, hiszen nincsenek konkrét definíciók, amelyekre támaszkodni lehet.

Ezért aztán az első részben – melynek címe a *Jövő hungarológiája* – a szerző megkísérel bemutatni a hungarológia tárgyát. A *Hungarológia irányjai* című fejezetben különböző definíciókat mutat be, amelyek segítségével

bepillantást nyerhetünk a fogalom történetébe és átalakulásába. Legvégül pedig a legújabb álláspontot is megismerhetjük, amely szerint ennek a kutatási területnek két iránya létezik. „Az egyik irány önálló tudományszakként értelmezi a magyarságtudományt, s ennél fogva igyekszik definiálni saját kutatási tárgyát, alkalmazott módszereit és eljárásait, a másik elgondolás viszont gyűjtőfogalomnak, interdiszciplináris feladatkörököt egyesítő tudományos tevékenységnek tartja a hungarológiát.” (17.)

A további fejezetekben (a *Hungarológia perspektívái I-III.*) egy-egy újabb problematikát vázol fel. Az elsőben azokat a fórumokat, intézményeket mutatja be, amelyek segítették a „hungarológia távlatainak és horizontjainak kibontakozását.” (31.) A második fejezetben a nyelv fontosságát és a jelképeket emeli ki Alabán Ferenc. Itt nemcsak a magyar nyelv és jelképek ápolására és megőrzésére gondol, hanem az idegen nyelvre is. Pontosabban a hungarológia egyik lehetőségét a magyar történelem, kultúra és nyelv idegen nyelven való oktatásában látja. A harmadik fejezetben a tudományág jövőjét és perspektíváit tárja az olvasó elé. Mindezt nemcsak elméleti szinten teszi, hanem számos olyan intézményt, kutatóintézetet felsorol, amelyek a jövőben eredményesebbé tehetik a diszciplína fejlődését.

A következő nagyobb rész *A sajátosság és az identitás kontextusa* címet viseli. Az itt található tanulmányok nagyrészt a határon túli irodalommal foglalkoznak, pontosabban a szlovákiai magyar irodalommal, amelyről a szerzőnek számos tanulmánya látott napvilágot. Ebben a fejezetben részben az eddigi kutatási eredményeit summázza, továbbá újabb vizsgálati eredményeiről is számot ad, például a Mikszáth Kálmánról szóló tanulmányában, amely *A realista író palóc és szlovák kontextusai* címet viseli. Itt az író a szlovákok, a szlovák nyelv perspektívájából vizsgálja, valamint műveinek szlovák fordításairól is alapos képet kapunk. A további tanulmányokban (*Kontextusok a magyar irodalom világában, Sajátosságok és nemzeti identitás*) a szlovákiai magyar irodalmat értelmezi. Az előbbiben egyfajta történeti áttekintést nyújt, bemutatja a változásokat és azok tényezőit. Az utóbbi szövegében pedig minderre reflektál, és megpróbálja értelmezni az esetleges változásokat. „Komplex irodalmi fejlődésképek, helyzetfelmérések nem is készültek a közelmúltban, pontosabban csupán bizonyos alkalmakhoz, éves kimutatásokhoz kapcsolódnak összegzések, a kritikából hiányzott és hiányzik továbbra is a rendszeresség igénye.” (86.) „A múlttal való szembenézés az egész irodalmi életet és íróársadalmat érinti, nemcsak a kiválasztottakat.” (88.) Ezekből az idézetekből kiderül, hogy a szerző a legfőbb problémának a rendszerező munkák hiányát tartja, valamint a kortárs szerzők és irodalomtörténészek múlthoz való viszonyának problematikuságát.

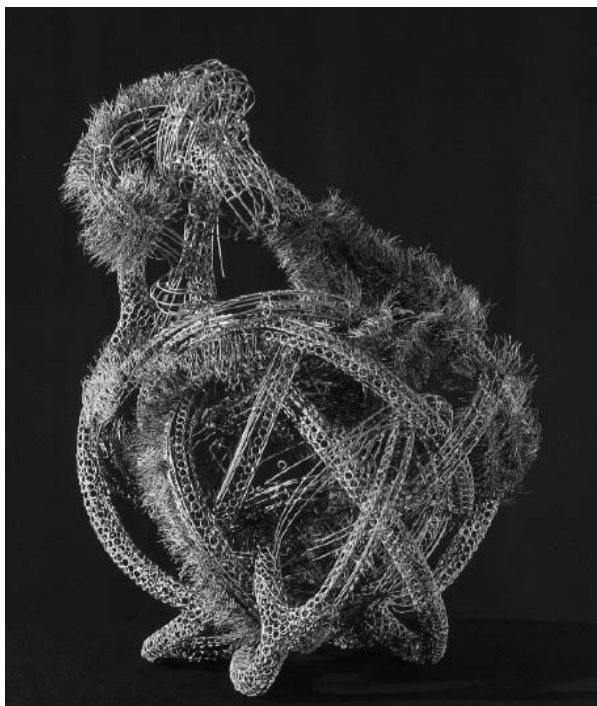
Azt, hogy a hungarológiát hogyan, milyen módon érdemes művelni, az utolsó előtti egységben mutatja be, amelynek címe: *Az önismeret forrásai*. Itt

egyrészt összefoglalja a két háború közötti csehszlovákiak magyar irodalom történetét (*Regionalizmus–európaiság–önismeret*), továbbá néhány szerző munkásságára is kitér, többek között Forbáth Imréére, Fábry Zoltánéra valamint Győry Dezsőére. A következő fejezetekben pedig egy-egy régebbi szintetizáló munka elemzését olvashatjuk (GÖREMBEI András, *Irodalom és nemzeti önismeret*, Bp., Nap Kiadó, 2003.; FÓNOD Zoltán, *Üzenet – A csehszlovákiai magyar irodalom 1919–1945*, Pozsony, Madách-Posonium, 2002; TURCZEL Lajos, *Két kor megszgyén*, Pozsony, Madách-Posonium, 2007).

Az utolsó részben pedig a szerzővel ismerkedhetünk meg jobban két interjú segítségével. Az egyikben Alabán Ferenc beszélgetőtársa Fónod Zoltán, a másikban Sánta Szilárd. Ezekben közelebb kerül hozzánk, előbbre lép a tanulmányok mögött megbúvó szerző, és megismerhetjük eddigi munkásságát és terveit.

A *Hungarológia és önismeret* című könyv legnagyobb erénye, hogy nem hoz definíciókat, dogmatikus kijelentéseket, hanem felvillantja a lehetőségeket, amelyek mentén az ebben a témakörben jobban elmélyedni kívánó olvasó elindulhat. Egyfajta útmutató a hungarológia erdejében, amely nem mondja meg helyes irányt, csupán bemutatja, hogy melyik úton mi található, és azt már mindenki maga dönti el, hogy melyiken indul el.

(Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2012)

A két Chorin és a többiek...

Oláh János: *Kohn, a bányász*

CSONGRÁDY BÉLA

Úgy alakult – s a történelmi okokat most e helyütt nem áll sem szándékunkban, sem módunkban elemezni – hogy a magyar politikai és szellemi közélet századok óta mindig is nagyon érzékeny volt a zsidósággal kapcsolatos megnyilvánulásokra. Ezekre a maga módján szinte mindig reagált az irodalom is. Csak az utóbbi – a rendszerváltozás előtti és utáni – évtizedekből említhetőek például Bächer Iván, Békés Pál, Dalos György, Kardos G. György, Kertész Ákos, Kertész Imre, Konrád György, Moldova György, Nádas Péter, Örkény István, Salamon Pál, Spiró György, Schein Gábor, Vámos Miklós és mások művei. Már csak a természetes önérzetessége, de kétségkívül provokatív címe miatt is nagy figyelmet kapott annak idején, 1991-ben Csaplár Vilmos *Zsidó vagyok Magyarországon* című prózája, és Németh Gábor *Zsidó vagy?* című 2004-es regénye. S most ismét itt van egy könyv, ami ugyan nem szépirodalmi jellegű, de a címe – *Kohn, a bányász* – miatt ugyancsak eleve kuriózunak számít.

A szerző is pontosan tudta, hogy a közzsájon forgó, gyakori zsidó személynevekhez más foglalkozásokat, szakmákat szokás társítani, nem éppen a földalatti bányamunkásokét. Azonban dr. Oláh János – aki az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem Szentírás- és Talmudtudományi Tanszékének docense, judaisztika-szakértő, nem mellesleg egykori zobáki, nagyegyházi és márkushegyi bányász – tudatosan abból az úgymond „szakállas” viccből indult ki, amely szerint abszolút lehetetlen „*kamatlábra*

zoknit húzni és egy történetet így kezdeni: Kohn, a bányász.” Azt a célt tűzte maga elé, hogy – a közvélekedés ellenében is – bizonyítsa: „zsidónak született honfitársaink dolgoztak a bányában, bányákban, a bányákért... s előkelő helyet foglaltak el a magyar szénbányászat első képviselői, továbbépítői, kiteljesítői és felvirágoztatói között.”

Karcsú, alig nyolcvanoldalas könyvének – amelynek kifejező szimbolikájú borítótervét Oláh János Mandel Györggyel együtt tervezte – első fejezeteiben a (kő)szénről, a (kő)szénbányászatról írja le a legfontosabb tudnivalókat, majd a magyarországi (kő)szénbányászat történetét tekinti át röviden. A ma ismert legkorábbi adat – amely Georg Wernhernek, a szepesi kamara igazgatójának, majd királyi tanácsosának 1549-ben Baselben latin nyelven megjelent könyvében található – szerint az erdélyi sóbányákban gyakorta termeltek ki kőszén is. A bányászat kezdetei a XVIII. század második harmadára tehetőek. Már ebben a fejezetben is kiemelt hangsúlyt kap az 1868-ban létrehozott Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., amely – a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. mellett – egészen a II. világháború végéig az egyik nagy monopólium szerepét töltötte be. A szénbányákat 1946-ban államosították, 1952-ben pedig létrehozták az úgynevezett trösztöket, amelyek 1967-ig léteztek. Ekkor megalakult az Egyesült Magyar Szénbányák, amelyhez a nógrádi is tartozott. 1974 és 1980 között Magyar Szénbányászati Tröszt vette át az irányítást, aztán még egy évtizedig, a felszámolás elkezdéséig egy koordinációs központ, majd pedig egy egyesülés volt a szénbányászok csúcsszerve. A XXI. század elejére – a Márkushegyi Bányaüzem kivételével – megszűnt a mélyművelésű magyarországi kőszénbányászat.

A kötet következő fejezete a XVIII. század végéig vezet vissza, amikor is a Tolna megyei, észak-mecseki Váralján megindult a bányászok, amelyet 1871-től Grün Béni (Benő) és Kohn Ignác (Ignácz) pécsi zsidó lakosok mint „előfutárok” fejlesztettek tovább. 1925-ben a szénkitermelés joga a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-re szállt, amelynek – mint már ebben a részben is említés történik róla – id. Chorin Ferenc alapító tagja és elnöke volt. Az *első nagyok* fejezetcím Engel Adolfrá, akinek a komlói, és Herz Zsigmondra, akinek viszont a borsodi, a királdi bányászok között volt determináns szerepe. Utóbbi hozta létre a Komárom megyei, tatabányai kőszénbányászatot is, amelyet aztán Vida Jenő épített tovább. Ő már a „legnagyobb” jelzőt is kiérdemelte Oláh Jánostól, csakúgy mint id. Chorin Ferenc, illetve fia, ifj. Chorin Ferenc, akik a salgótarjáni, a nógrádi szénbányászok között szereztek elévülhetetlen érdemeket. Nyilvánvaló, hogy a *Palócföld* Nógrád megyei olvasói számára ez a fejezet nyújtja a legtöbb – kinek új, kinek „csak” érdekes – adatot, ismeret. Az idősebbik Chorin Ferenc 1842-től 1925-ig élt, Chorin Áron aradi főrabbi unokájaként üzletember, politikus, a Főrendiház örökös tagja volt. Nemcsak a bányaalapítás és elnökként, működtetése fűződött a nevéhez, hanem tárók, lakótelepek és aknák is. Sőt 1926-tól 1938-ig az ő

nevét viselte Salgótarján első középiskolája, a mai Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola jogelődje. Fia 1879-ben született, és New Yorkban hunyt el 1964-ben. A II. világháború idején, az 1944-es német megszállás után vagyona fejében engedték távozni külföldre, Portugáliába. 1947-ben került Amerikába, ahonnan anyagilag támogatta a szintén Portugáliában élt, hatalmát és egzisztenciáját veszített Horty Miklós kormányzót. Ifj. Chorin Ferencről írta Habsburg Ottó az Oláh János által is idézett alábbi sorokat: „Amikor még otthon élt, ismert volt, mint a magyar közgazdaság kimagasló egyénisége és mint bölcs. Amikor azután emigrációba kényszerült, mint önzetlen hazafi lépett fel. Segített sok honfitársán, de soha jótékonyásával nem büszkélkedett. A legtöbb esetben az emberek nem is tudtak róla. Diszkrét jötevő volt, aki nem szerette, ha mások tudtak róla. Mivel tovább működött a közgazdaságban, voltak anyagi lehetőségei, de szerényen élt, mert jövedelmét főleg szűkölködő magyaroknak szentelte.”

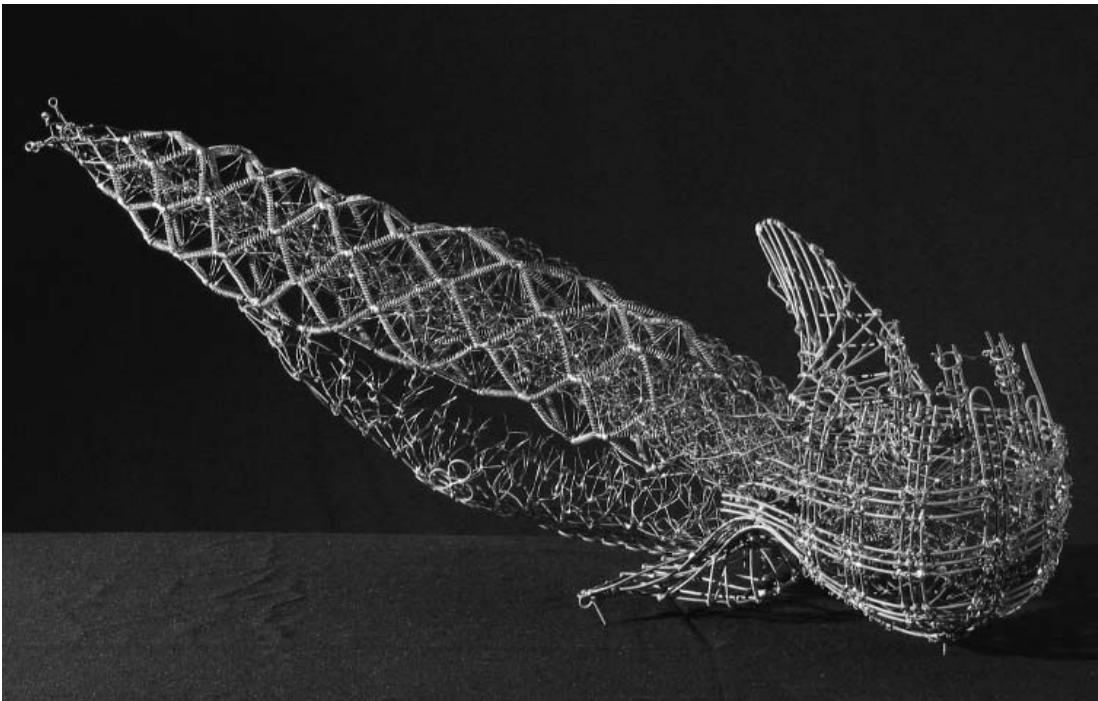
Ez a Chorinok tevékenységét méltató, *Nógrád vármegye, Salgótarján* című fejezet történeti része az interneten található információkra épül. Nagy vonalakban áttekinti a helyi bányászkodás, illetve a település, majd 1922-től város, 1950-től megyeszékhely fejlődését. Az egyik lábjegyzet azt is feltünteti, hogy mind id. dr. Chorin Ferenc, mind ifj. dr. Chorin Ferenc Molnár Péter szobrászművész által készített domborműve Salgótarjánban, a Zemlinszky R. utca 1. alatti bányászati kiállítóhelyen látható immár tizenöt esztendeje: 1998. december 4-én, Szent Borbála, a bányászok védőszentje napján került felavatásra. Ugyancsak a jegyzetsorban örökítődött meg az a – már sajnos sokkal kevésbé örömteli – tény is, hogy a Nógrádi Szénbányák Vállalat felszámolása 1990. február 2-án kezdődött meg. A Salgótarjánt és környékét az ismeretlenségből kiemelő, sok-sok ezer különböző nemzetiségű szakembernek és kétkezi munkásnak másfél évszázadon és generációkon át kenyeret adó nehézipari ágazatot 2005. október 6-i hatállyal törölték a cégjegyzékből.

„Az utolsó »nagyok« (Gál és Vas / Weinberger/) című fejezet a tatabányai illetve a komlói bányászkodás XX. század közepi, a végkifejletbe hajló történetét tekinti át. A még sikeres évekkkel, évtizedekkel összefüggésben kiemeli Gál István és Vas Zoltán szerepét. A komlói fejezet végén, az illusztrációs fotók – köztük idősebb és ifjabb Chorin Ferenc képével – előtt mintegy végszóként szögezi le a szerző, hogy a fentebb említett emberek nélkül „más lett volna néhány falu, város, kistérség, régió és az ország is. És ez nem vicc. Talán látja már ezt kedves olvasóm is.” Joggal gondolja így... Munkája hozzájárul(hat) ahhoz, hogy közismertebbé – egyáltalán, ismertté – tegye azon zsidó származású, vallású, a zsidó vallást felnőttként elhagyó, vagy önmagukat másként definiáló – személyek nevét, akiknek kiemelkedő szerepük volt a mélyművelésű kőszénbányászkodás hazai történetében.

Mint számos aktuális történés, jelenség, társadalmi konfliktus utal

rá, manapság sincs béke – képletesen szólva – a „magyarországi olajfák hegyén”. Ezért nagyon fontosak lehetnek az ilyesfajta kötetek, és az olyan gondolatok, amelyeket például Köves Slamó, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség vezető rabbija nemrégiben, az *Élet és Irodalom* 2013. április 26-i számának *Visszhang* rovatában fejtett ki: „szerintem zsidónak lenni jó. Tud jó is lenni. Ha nem hagyjuk, hogy félelemmel és a megaláztatás érzésével azonosuljon tudatunkban... Ha zsidóságunkat nem valamivel szemben (antiszemizmustól való félelem vagy a Holokauszt rémálma és saját tehetetlenségünk) határozzuk meg, hanem a „zsidó” pozitív jelentését ismerjük meg és éljük meg tudatosan. Megismerjük és azonosulunk a zsidóság több évezredes üzenetével, amely a közös bibliai alapokra épülve tulajdonképpen az egész emberiség nagy részének alapértékeit is adja”.

(Gabbiano Print Nyomda és Kiadó Kft., Budapest, 2012)

● CSAPLÁR VILMOS (1947, Budapest) író ● CSOBÁNKA ZSUZSA (1983, Miskolc) költő, író ● CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan) újságíró, közíró ● DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő ● FENYVESI ORSOLYA (1986, Szekszárd) költő ● FILÓ MARIANN (1995, Gyula) költő ● GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR (1957, Salgótarján) író ● GYŐRI LÁSZLÓ (1942, Orosháza) költő, író ● HAJTMAN KORNÉL (1985, Párkány) költő, irodalomtörténész ● ILLÉS ORSOLYA (1978, Balassagyarmat) költő, író ● JUHÁSZ TIBOR (1992, Salgótarján) költő ● NAGY MÁRTA (1982, Debrecen) költő, kritikus ● PALLAI KÁROLY SÁNDOR (1986, Miskolc) irodalmár, költő ● SZALAY ZOLTÁN (1985, Dunaszerdahely) író ● SZELE BÁLINT (1977, Mór) irodalomtörténész ●

● **CSEMNICZKY ZOLTÁN** (1953, Budapest) szobrászművész ● MUNKAHELYEK: 1976-tól a Horváth Endre Galéria vezetője, 2007-től a Mikszáth Kálmán Művelődési Ház igazgatója (Balassagyarmat) ● **DÍJAK, ELISMERÉSEK:** Művelődési miniszteri dicséret (1986), Derkovits-ösztöndíj (1988), Művészeti Alap kiállítási nivódíj (1989), A Salgótarjáni Tavasz Tárlat díjai (1986, 1989, 1991, 1993), Horváth Endre-díj (1992), Az Egri Nyári Tárlat díja (1995), A Nógrád megyei Őszi Tárlat díja (Szécsény, 1995, 1996, 1998, 2000), Pro Urbe díj (Balassagyarmat, 2002), Madách Imre-díj (2007), Munkácsy-díj (2007) ● **LEGUTÓBBI EGYÉNI KIÁLLÍTÁSA:** Szerbtemplom Galéria (Balassagyarmat, 2013) ● Számos CSOPORTOS kiállításon szerepelt. ● **KÖZTÉRI ALKOTÁSAI:** *Kossuth Lajos* (Karácsond), *ARTTÉKA* szoborpark (Terény), *Sirena* (Caposuvero, Olaszország), *Guardiano dell'anima* (Belgirate, Olaszország), *Corpus* (Liptovske Sliace, Szlovákia), *Milleniumi emlékmű* (Terény), *Trombitáló Niké-szobor* (Terény) ● **MŰVEI KÖZGYŰJTEMÉNYEKBEN:** Dornyay Béla Múzeum (Salgótarján), Városi Képtár (Balassagyarmat), T-ART Alapítvány (Budapest), A. M. A. Calabria (Lamezia Terme, Olaszország), Teatro Grandinetti (Lamezia Terme, Olaszország) ●

● **kabai lóránt** (1977) kisbetűs, férfi, ír, olvas, firkál stb. ● Miskolcon született, Ongán nőtt fel, Budapesten él. ● **KÖTETEI:** *Holdfogyatkozás* (versek, Laczkó László rajzaival), *Új Bevezetés*, 1994; *nem kijárat* (esőkönyv) (versek és grafikák), Balassi, 2003; *hiba nincs* (versek), Szoba Kiadó, 2006; *klór* (versek valakinek és bárkinek) (versek és fotók), Szoba Kiadó – JAK – Prae.hu, 2010; *avasi keserű* (versek és rajzok), előkészületben. ● **ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSAI:** *Erre, arra, semerre*, Miskolc, 1996; „*sapkakiállítás*”, Mezőkövesd, 1997; *Cím nélkül*, Miskolc, 1997; „*szeptember végén*”, Miskolc, 1998; *OKtóber*, Mezőkövesd, 1998; *nagyítás, stb.*, Miskolc, 1999; *totálbrutál*, Eger, 2000; *talált szövegek*, Békéscsaba, 2005; *Rajzok messziről*, Miskolc, 2009. ● Számtalan CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSON szerepelt itthon és küldöldön grafikákkal, fotókkal, festményekkel, kollázsokkal és mail art munkákkal. ● Számos PERFORMANSTOT mutatott be önállóan, az ÜljeLeBélaSzedekLevest Munkacsoporttal ill. Béki Istvánnal különböző kiállításmegnyitókón, művészeti fesztiválokon és önálló esteken. ●

Ára: ötszáz forint

„Itt eddig még nem, itt többé soha...”

Rakovszky Zsuzsa

